

Soledad Bengoechea

Les dones del PSUC



Els Arbres de Fahrenheit

Biblioteca de ciències socials d'espai Marx

SOBRE L'AUTORA

Soledad Bengoechea Echaondo (Donòstia, 1942) és llicenciada (1981-1986) i Doctora (1991) en Història Contemporània per la Universitat Autònoma de Barcelona. La seva activitat investigadora s'ha centrat en l'estudi de la patronal catalana i els moviments socials durant les primeres dècades del segle XX. És autora de diversos llibres, entre els quals es destaquen *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya* (premi Ciutat de Barcelona, 1993), *El locaut de Barcelona (1919-1920)* (1998), *Les dècades covulses: Igualada com a exemple* (premi Dr. Mercader, 2000) i *Reacció en temps de canvis. La patronal catalana davant la República* (2005); és coautora, juntament amb Mercè Renom, de *Memòria i Compromís. Classes treballadores, sindicalisme i política al Prat de Llobregat [1917-1979]* (1999) i coautora, amb Ricardo Desola, de *Barcelona menestral 1854-1936* (2012). També ha col·laborat en obres col·lectives i ha publicat nombrosos articles. És membre del grup de recerca consolidat Treball, Institucions i Gènere de la Universitat de Barcelona.

LES DONES DEL PSUC

Soledad Bengoechea Echaondo

Editat per: Els arbres de Farenheit

Barcelona, 2013



Aquest llibre, editat per Els arbres de Farenheit, biblioteca virtual d'Espai Marx (<http://www.elsarbresdefahrenheit.net/ca/index.php>) es de propiedad pública. Es prega la seva reproducció i difusió per tots els mitjans tot citant aquesta edició i la seva autora.

A les Dones que lluitaren per un món més just

ÍNDEX

Presentació de Maria de la Fuente Vázquez	3
Coordinadora de Dones amb Iniciativa (2001-2007)	
Pròleg de Cristina Borderías, Universitat de Barcelona	6
Introducció	10
Les Dones del PSUC en la historiografia catalana	10
PRIMERA PART	18
L'experiència de la Segona República	18
Les dones del PSUC durant la Guerra Civil	20
<i>Les noies de les JSUC</i>	27
<i>Les milicianes</i>	32
<i>El discurs imperant sobre el treball assalariat de les dones</i>	35
L'exili, Resistència, Deportació	36
Postguerra i repressió	42
Una tipologia de les dones del PSUC a la clandestinitat	50
Transició	57
Militància comunista i Feminisme	61
Les dones del PSUC a l'actualitat	67
Conclusions	70
SEGONA PART	77
Perfils biogràfics de dones militants del PSUC	77
Arxius i Biblioteques consultats	178
Annexos: Dones del PSUC i de les JSUC que surten en aquest text	193

PRESENTACIÓ

És un plaer poder presentar, en nom de Dones amb Iniciativa i la Fundació Nous Horitzons, la publicació de la recerca sobre les dones del PSUC duta, en la seva major part, a mitjans de la dècada passada per encàrrec d'aquestes dues entitats. L'encàrrec, que vam realitzar des de DI a Cristina Borderias i Soledad Bengoechea, era una tasca pendent que Imma Mayol, la coordinadora anterior, m'havia transmès, juntament amb tota una forma d'entendre la política de les dones d'Iniciativa: calia fer sentir les veus femenines del nostre món polític i amplificar-les, a contracorrent d'una tradició política –no només la de la nostra organització- fortament androcèntrica. Aquesta forma de fer *política de dones* tenia diverses vessants: entre elles, mantenir un espai de dones, valorar les experiències femenines com a polítiques, donar visibilitat a les dones a tots els espais simbòlics i, com no podria ser d'una altra manera, reconèixer el paper de les dones dins la nostra tradició política.

Com és ben sabut, un dels partits fundadors d'Iniciativa, el PSUC, va ser una organització de gran pes per a la història de Catalunya durant segle XX. I no ho va ser per casualitat: el compromís d'un gran nombre de persones d'ambdós sexes amb un projecte de transformació social, arriscant la llibertat, la integritat física i la pròpia vida, va tenir un gran valor més enllà del mateix partit. Per a l'actual Iniciativa, formació que s'ha transformat amb els temps, però conserva el referent de l'organització mare, el PSUC, és una font d'orgull i un punt de mesura del compromís ètic i ciutadà amb un món més just. Malgrat aquest orgull històric col·lectiu, poca cosa sabíem, l'any 2005, de les dones dins d'aquella organització. Tothom sabia què havien fet els *psuqueros*, coneixia noms i trajectòries -tràgiques, resistents o heroiques- d'un bon nombre de militants i dirigents del PSUC a les diverses etapes, i també en coneixíem els llegats ideològics o materials. Però, què coneixíem de les *psuqueres*? Algunes experiències fragmentàries, a cavall entre la vida pública i el drama privat, i alguns noms, sovint associats a noms d'homes, millor preservats per la nostra

memòria col·lectiva. Malgrat tot, aquest desconeixement anava acompanyat de la certesa que les *psuqueres* havien estat *moltes més* de les que recordàvem – això gràcies a la memòria col·lectiva local i de barri – i també anava acompanyat per la sospita que elles *havien fet molt més* del que la nostra història oral i escrita semblava afirmar.

Així doncs, calia convertir aquestes impressions en certes documentades. I calia fer-ho com més aviat millor, per obtenir testimonis de primera mà. El propòsit, com ja he dit, lluny de ser merament historiogràfic o erudit, era netament polític. Necessitàvem, en primer lloc, i perquè era de justícia, reconèixer a les *psuqueres* el seu llegat. I en segon lloc, necessitàvem conèixer la nostra pròpia genealogia, com una part imprescindible de la nostra veu present com a dones d'Iniciativa. L'estudi que podeu llegir a continuació, elaborat per Soledad Bengoechea, dona cos a aquesta memòria històrica que necessitàvem i ens endinsa en un món on el comunisme, la lluita per la democràcia i la lluita per a la pròpia llibertat en tant que dones, s'articularen amb dificultat i un gran esforç de les seves protagonistes.

L'exhaustiu i valuós treball de Soledad Bengoechea va servir per a fer una exposició, que vam donar a conèixer a *les Jornades Catalanes de les Dones, 30 anys de feminisme*, i encara volta per diferents municipis. Però l'estudi mateix va restar inèdit fins ara. I ha estat ampliat per la pròpia autora. Sens dubte, la seva publicació farà accessible tot aquest coneixement a un ventall més ampli de persones, fet que és motiu de gran satisfacció. Al cap i a la fi, la història col·lectiva de les dones del PSUC interessa a aquelles persones que volen conèixer la nostra història recent, i interpel·la a totes aquelles persones que saben que la democràcia i la justícia social només poden ser construïdes i defensades pels homes i les dones en tots els àmbits de la vida quotidiana.

Maria de la Fuente Vázquez

Coordinadora de Dones amb Iniciativa (2001-2007)

PRÒLEG

Es una satisfacción para mí prologar este libro -inédito más tiempo del deseado- por mi implicación en el proyecto que le ha dado origen. Hace ya más de 13 años Mariona Ribalta me convocó a una reunión a la que asistieron también Inma Mayol y algunas otras militantes de Iniciativa. Llevaban varios años planteándose la necesidad de hacer una historia de las militantes del PSUC, recurriendo, fundamentalmente a la historia oral. Hablamos de ello, y también de la necesidad de no partir de cero, sino de reunir, primero, toda la documentación que durante los últimos años habían generado muchos archivos catalanes; documentos escritos, pero sobre todo entrevistas a las propias militantes. Efectivamente Archivos, Fundaciones, Centros Culturales, Organizaciones, en fín, de diversos tipos como la Fundación Utopía, la Fundación Cipriano García, o el Archivo Histórico de la ciudad de Barcelona guardan grabaciones y transcripciones de entrevistas hechas por las propias organizaciones, o depositadas en sus archivos por historiadores e historiadoras. Parecía evidente que antes de entrevistar de nuevo era necesario reunir y analizar lo ya hecho. Por distintas circunstancias, pasaron varios años antes de iniciar el proyecto. En el año 2005 Dones amb Iniciativa se puso en contacto de nuevo conmigo y diseñamos las que iban a ser las dos primeras partes del proyecto, que se pudieron llevar a cabo entre el año 2005 y 2006, gracias al apoyo de la Fundació Nous Horitzons

La primera de ellas consistía en la revisión, y anàlisis de toda la producción historiogràfica y periodística que pudiera contener cualquier tipo de información sobre militantes o sobre la militancia de las mujeres del PSUC -incluyendo, claro está, las obras de carácter autobiográfico y memorialístico- con el objetivo de realizar una síntesis y balance historiográfico. La segunda, que exigía la visita de todos los archivos catalanes que pudieran conservar entrevistas, - grabadas o transcritas- consistía en: a) confeccionar un catálogo de las entrevistas existentes en archivos catalanes b) elaborar a partir de un anàlisis sistemático de dichas entrevistas los “perfiles biográficos” de cada una de las militantes y c) analizar dichas entrevistas con objeto de conocer su contenido y detectar temas no tratados o insuficientemente tratados que aconsejaran

emprender una nueva fase del proyecto –no realizada aún- consistente en completar una historia oral de militantes del PSUC.

Todo ello fué realizado entre el año 2005 y 2006 por Soledad Bengoechea, destacada historiadora y miembro del Grupo de Investigación “Treball, Institucions i Gènere” de la Universidad de Barcelona, con la colaboración de una de las mejores estudiantes de historia contemporánea que tenía la Universidad de Barcelona en ese momento –Soledad Abejón-. Por circunstancias ajenas a sus promotoras y a la propia autora, el trabajo realizado no se publicó entonces. Por ello, ahora que se ha encontrado la oportunidad de hacerlo, Bengoechea no ha querido desaprovechar la oportunidad de revisar y completar el trabajo realizado y lo ha hecho en todas sus dimensiones, incluyendo la revisión de la producción historiográfica más reciente y una nueva búsqueda de entrevistas depositadas más recientemente en archivos.

La primera parte, un exhaustivo estado de la cuestión sobre el tema, es una aportación valiosísima para todos los especialistas y personas interesadas en la historia del movimiento obrero y los movimientos sociales en general, en la historia del PSUC y en la historia de las mujeres. En primer lugar porque reúne y sistematiza todo lo publicado en libros, revistas, folletos... –de carácter científico, pero también la prensa de partidos y sindicatos o de carácter divulgativo- sobre todas las mujeres del PSUC que, con nombres y apellidos, ha sido capaz de visibilizar la historiografía. Al reunir una información hasta ahora tan dispersa contribuye, por su parte, a una mayor visibilización del protagonismo de estas militantes y a un mejor conocimiento de su base sociológica y de su práctica política. En segundo lugar, porque, a partir de la múltiple bibliografía manejada, y de las entrevistas que ha podido consultar, construye una perspectiva propia sobre la militancia de estas mujeres. Bengoechea nos aproxima a un conocimiento sistematizado del papel de estas militantes en el cambio político habido desde la II República a la transición democrática. Destaca en especial la importancia de su papel en la guerra, y en la clandestinidad, primero desde el exilio y posteriormente tras su regreso a España, también frecuentemente de manera clandestina. Y el protagonismo que tuvieron en la construcción de un partido capaz de hacer frente al

Franquismo desde la clandestinidad. Bengoechea cuestiona las interpretaciones que reducen el papel de las mujeres a meros soportes de la lucha masculina, fuera y dentro de las cárceles. Y desvela el papel de las mujeres en las dinámicas internas del propio partido, a la vez que las dificultades que las militantes tuvieron que confrontar para ver reconocida su militancia a igual título que la masculina, y su capacidad para representar al partido del mismo modo que los militantes. Unas dificultades de las que nos han hablado, también, algunas de las obras publicadas a lo largo de estos años.

Este estado de la cuestión, constituye, en tercer lugar, un balance crítico del interés -escaso las más de las veces-, y del tratamiento -generalmente subordinado - que la historiografía del movimiento obrero en general y del PSUC en particular ha dado al papel y la agencia de las militantes del PSUC en la historia contemporánea más reciente, y en la historia del propio partido. Bengoechea da cuenta de la lenta evolución hacia un mayor interés de esta historiografía y del más que lento cambio en la introducción de la perspectiva de género en la investigación histórica del PSUC. De hecho, como ella misma sostiene, tan solo las obras que comenzaron a escribirse en el inicio del nuevo milenio -fundamentalmente por mujeres historiadoras- comenzaron a interesarse por el protagonismo de las mujeres militantes. Con todo han sido las obras escritas por las propias militantes las que han iniciado una "historia propia". Son, entre otras, Teresa Pàmies, Mercedes Núñez, Neus Català, Tomasa Cuevas, Margarida Abril. La obra que tenemos entre manos es, por ello, una pieza imprescindible de crítica historiográfica.

En la segunda parte de esta obra, se recogen los perfiles biográficos de 91 militantes. Dichos perfiles han sido contruidos reuniendo una miríada de informaciones dispersas y a veces muy puntuales procedentes de distintas fuentes, así como de obras ya publicadas sobre distintos temas o períodos, especialmente las relativas al movimiento obrero y el PSUC, la Guerra y el Franquismo. Las fuentes utilizadas han sido fundamentalmente entrevistas, en ocasiones únicamente grabadas, en otras también transcritas, depositadas en distintos archivos, los más importantes: El fondo de Historia Oral del Archivo

Histórico Municipal de Barcelona, el fondo Biografías Obreras y militancia sindical de la Fundación Cipriano García y el fondo Fuentes Orales de la Fundació Utopia Juan N. García Nieto.

En la elaboración de estos perfiles, Soledad Bengoechea ha recurrido también a la información procedente de otros proyectos de historia oral depositados en archivos, y en algún caso publicados, como es el caso de los perfiles biográficos elaborados para el proyecto Biografías Obreras y militancia sindical del Archivo de la Fundación Cipriano García,

Pero el trabajo de Bengoechea no es un mero ejercicio de síntesis documental o informativa. A partir de informaciones procedentes de distintas fuentes, desde las obras históricas, periodísticas o memorialísticas, a la utilización de entrevistas depositadas en distintos archivos, introduce una nueva perspectiva, sobre la militancia de las mujeres del PSUC y sobre su papel en la construcción de una ciudadanía democrática y en el cambio de las relaciones de género dentro del partido.

Cristina Borderías

Universidad de Barcelona

INTRODUCCIÓ

Les Dones del PSUC en la historiografia catalana

Presentar un treball que parli sobre les dones militants del PSUC (Partit Socialista Unificat de Catalunya, fundat el 22 de juliol de 1936) no necessita una justificació especial. Qualsevol disciplina que des del camp de la història vulgui analitzar la Catalunya contemporània, en aquest cas durant la Guerra Civil, el franquisme i els primers anys de la transició democràtica, i els seus fenòmens polítics i socials, ha d'interessar-se per la vida de la formació més representativa de les esquerres, que en aquest cas va ser el PSUC. Però aquest partit no va ser una institució abstracta, sinó que fou la conseqüència de la determinació d'unes dones i d'uns homes que en un moment crucial de la seva història van decidir donar-li cos i comprometre's. A més, perquè, fins tan sols unes dècades, la història de Catalunya i de la resta d'Espanya l'ha van escriure majoritàriament els vencedors de la Guerra Civil, tots els quals eren pràcticament homes i, o bé no tractaven la història del PSUC, i molt menys de les dones militants, o bé tergiversaven la història d'aquest partit. El silenci de la memòria s'ha allargassat també fins al començament de la transició. Sortosament, en els últims anys una sèrie d'obres s'han preocupat de rescatar de l'oblit algunes de les dones del PSUC.

Perquè dins d'aquest panorama les dones comunistes encara van romandre més ocultes. En línies generals, la historiografia no les tenia en compte, i no revelava les seves accions i sacrificis. Un cas que resulta excepcional per la inexistència de casos similars va ser un escrit signat per un militant del Comitè Central de les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya (JSUC), Àngel Estivill. Pràcticament tota la seva obra està dedicada a la seva activitat durant la República, no a l'època de la guerra, en que dirigia la Joventut Comunista. Però hi va haver un estudi que ho va realitzar en mig de la guerra, en memòria de Lina Òdena, morta durant la contesa en circumstàncies tràgiques. Estivill destaca la personalitat de la militant, a la que qualifica d'heroïna, per la seva acció durant el 6 d'octubre de 1934, en que defensà la Generalitat. Quan començà la guerra, des de Múrcia, Lina va organitzar brigades de dones i va

marxar, en una missió del comitè central de les JSUC, al front de Granada, on, abans de caure en mans de l'enemic, va morir després de disparar-se ella mateixa una bala el 14 de setembre de 1936 vers Guadix o Iznalloz. El seu nom constituí un mite durant la guerra i fou presentada pel PSUC com una heroïna, exemple i símbol a seguir per les joventuts. (Estivill [1938?])¹.

Més endavant, ja en plena dictadura franquista, la militant comunista Mercedes Núñez, des del seu exili a París, va escriure un llibre en el que narra les seves vicissituds a la presó de Ventas i recorda a les seves companyes de captiveri, dones que eren militants comunistes d'altres punts d'Espanya. (Núñez, 1967).

La invisibilitat de les dones del PSUC va ser forçada per les circumstàncies històriques, però va continuar present també quan aquest país es va normalitzar i els historiadors van poder accedir a les fonts i a expressar la realitat del passat d'una manera més objectiva. En aquest sentit, en els treballs escrits durant la dècada dels setanta per joves historiadors que parlen de la formació del PSUC la presència de les dones acostuma a ser nul·la, (Martín Ramos, 1977; Ponamariova, 1977; Viñas, 1978; DD.AA., 1978), amb l'excepció potser de l'obra de Casteràs (1977) i de la de Giuliana Di Febo (1979)). En aquesta línia, en una tesi de llicenciatura sobre Joan Comorera i la transformació del PSUC en el Partit dels Comunistes de Catalunya que abasta dels anys 1939 al 1943 tampoc no hi apareix cap dona. (Colomer, 1978). I en l'obra de Carmen Alcalde sobre la dona en la Guerra Civil espanyola tampoc no fa referència a cap figura femenina del PSUC. (Alcalde, 1976). Tampoc en el llibre de Fraser (1979), fet en base a relats escollits mitjançant la metodologia de la història oral, les militants comunistes no hi apareixen. En la dècada dels vuitanta, Miquel Caminal va escriure una tesi també sobre Joan Comorera. L'autor entrevistà a 47 persones, entre elles només 5 dones, 2 del PSUC.²

Aquest mateix fenomen s'observa en les revistes consultades, on no hi ha articles que parlin d'aquestes dones. Un cas que convé mencionar és el de "Nous Horitzonts", portaveu del PSUC. Doncs bé, durant la dècada dels

¹ Al final de l'obra hi ha un poema dedicat a Òdena escrit per Pla y Beltran.

seixanta, que es quan començà a editar-se, no hi ha cap article que faci menció dels problemes específics de les dones, o de la història de les seves militants. Tampoc no hi havia cap dona en l'equip de redacció. Tanmateix, els escrits de Giulia Adinolfi publicats a la revista en aquests anys són una clara orientació feminista dins del marxisme. A la dècada dels setanta la tònica continua, però en el primer trimestre de 1971 hi apareix un article escrit per Isabel Vicente en el qual aquesta militant explica alguns dels fets viscuts per ella mateixa a França i a la presó. Al final de la dècada, un treball d'Anna K... parla de "Servitud domèstica i condició femenina" i encara Laura Tremosa tractava el tema "La problemàtica feminista". A partir d'aquí, gairebé en cada número hi ha algun escrit per alguna dona. En aquesta època trobem dues dones en el consell de redacció, Amparo Moreno i Dolors Calvet.

Si es presta atenció als àmbits de lluita que senyalava l'històric dirigent Josep Serradell a principis dels setanta, s'evidencia que tampoc no es parla de les dones del PSUC com a subjectes iguals que els homes, no es visualitza la condició històrica de la dona dins del moviment obrer organitzat. El discurs que rebien elles dels dirigents comunistes parlava d'una valorització pública dels espais y qüestions considerades com a privades: les escoles, el cost de la vida, el mercat, el barri... El partit pretenia inculcar a la militància que tot era política, mentre posava en relleu el paper subaltern de la dona dins la tradició socialista contemporània. La historiografia no feia justícia als protagonistes que no podien vehicular la seva militància segons les pautes establertes per homes adults. (Pala, 2005, 134 i 141).

Cap al final dels setanta i, i en els vuitanta, els vells dirigents del partit tampoc no van esmentar, en general, a les dones que van militar durant la guerra, per tant és difícil rescatar-les de l'oblit (López Raimundo, 1976 i 1979, Ardiaca, 1986; Caminal, 1983). Només en una conversa amb els historiadors Carralda & Colomer (1978, p. 9), López Raimundo destacava la figura de la militant comunista Perpètua Rejas, que morí a la presó. D'altra banda, en els escrits dels anys vuitanta i noranta Josep Serradell tampoc no en parla de les dones

² A destacar que en els escrits de Comorera recollits per Caminal no es menciona a cap dona.

del PSUC. Per exemple, en l'acte d'Homenatge als militants del partit que "dieron la vida por la libertad" celebrat al Palau de Congressos de Barcelona el maig de 1980, Serradell, antic dirigent del PSUC, cita un bon número d'homes, però no esmenta cap dona. (Serradell, 1995, pp. 273-274). I en una altra obra no es qüestiona la situació d'inferioritat en que quedaven les dones en les llistats electorals. (Serradell, 1998). Igualment, en l'acte celebrat el Palau de Congressos va parlar Gregori López Raimundo, i només va evocar la figura de Lina Òdena. (Nous Horitzons, nº 64, juny, 1980).

Gairebé com una excepció, en la dècada dels vuitanta va aparèixer l'obra de Mayayo, Andreu & Fernández, Ricard & Ruiz, Maruja [et al.] (1986), en la qual es parla àmpliament de les dones del PSUC i de les JSUC.

Encara en la dècada dels noranta, en alguns treballs que parlen de la clandestinitat, com en els continguts en el Dossier "Testimonis de la resistència antifranquista I", (febrer, 1999), només es tracta de la figura de Margarida Abril (pp. 27 i 33) i en el número II del Dossier (octubre, 1999) no es fa esmena a cap dona comunista. Igualment, en una altra obra de l'època dedicada a l'exili dels catalans les dones del PSUC romanen en la invisibilitat (DD.AA., 1993). I en un altre llibre, escrit també a la dècada dels noranta, es continuà marginant-les parcialment. L'autor entrevista 10 homes, i entre ells només una dona del PSUC, Carme Quinquillà Codina. (Gallego, 1996). I en el text de Bengoechea & Renom (1999), dedicat als moviments socials al Prat, es fan 30 entrevistes, de les quals només 5 són dones, tres d'elles del PSUC.

I àdhuc en aquesta dècada dels noranta el vell dirigent del partit Serradell (1995), no en parlava d'elles. D'aquesta època comptem també amb una obra (DD.AA., 1999) en la qual els autors entrevisten a diversos militants dels partits i entre ells només hi ha una dona: Tomasa Cuevas. D'altra banda, encara que el llibre és una crònica de l'Assemblea de Catalunya a la que van participar moltes dones, només es parla de dues, ambdues del PSUC, a diferència del gran número d'homes que s'anomenen. (Batista & Playà, 1991, pp. 76-80). Per fi, López Raimundo, a les memòries escrites en els anys noranta, cita algunes

dones i àdhuc rendeix un homenatge a les comunistes que es jugaren la vida durant l'època de la clandestinitat. (Lòpez Raimundo, 1993).

Tot i que amb l'entrada del nou mil·lenni es produeixen un gran número d'obres que parlen de dones del PSUC, els historiadors barons, en certa mesura, encara continuen marginant-les. En un dels llibres d'entrevistes actual escrit per un home Guixé (2002), tot i que en el tractament que fa de les dones comunistes no denota cap diferència respecte al que fa dels seus companys masculins, el número de dones que entrevista és considerablement menor: de les deu que fa, vuit d'elles recullen les experiències d'homes, i tan sols dos estan dedicades a les dones, concretament a les conegudes militants Margarida Abril i Trinitat Revoltó. D'altra banda, la documentació fotogràfica reforça aquesta atenció prioritària a la militància masculina, doncs a l'obra hi ha varies fotografies, però en cap d'elles no apareixen dones.

La invisibilitat de les dones que van militar durant la guerra resulta dramàtic perquè per un inevitable procés biològic ja han desaparegut o estan a punt de desaparèixer. En aquest sentit, es pot dir que han estat elles mateixes, les dones comunistes, les que des de fa temps van deixant constància de la seva militància, lluita i sacrificis, com és el cas de Teresa Pàmies, que ha escrit diverses obres ja des de la dècada dels setanta, de Mercedes Núñez (1967 i 1980) i, més recentment, de Neus Català (2000), de Tomasa Cuevas (2004) o de Margarida Abril, de la qual ja s'ha fet la seva biografia (2004).

Així, com hem dit abans, només amb alguna excepció, tan sols en els últims anys, sobretot en el nou mil·lenni, coincidint amb el despertar de la memòria històrica d'un temps que ens han volgut silenciar, els historiadors i periodistes han rescatat de l'oblit aquelles dones del PSUC i de les JSUC que mai no havien tingut un reconeixement, tot i que de manera més general la tasca s'ha portat a terme des de plomes femenines: Olesti, 1995; Cebrián, 1997; Borderías & Hurtado, 1999; Villar, 2000; Borderías, Borrell, Ibarz i Villar, 2003; Cañellas & Toran, 2003; Domingo, 2006; Varo, 2006, 2007, 2010; Borràs, 2006; Riba, 2006; *El feminisme al PSUC* (treball col·lectiu de dones), 2009; Abad, 2012. entre d'altres. De tota manera, encara hi ha llibres com el de Llum

Quiñonero (2005), un llibre dedicat a les dones, que de militants feministes només recull el testimoni de Trinidad Gallego. L'obra va ser, en el seu origen, un documental per a TVE sota el títol *Mujeres del 36*. D'obres més recents escrites per homes, cal destacar la de Giaime Pala (2005), un article dedicat al PSUC i a la qüestió de la dona en els anys del tardofranquisme

La visibilització de les dones del PSUC que van fer la guerra i van patir l'exili, la resistència, les presons, la deportació i la clandestinitat s'ha fet d'una manera magistral a través de les entrevistes, dels llibres de memòries o de les biografies. Seguint aquesta metodologia, algunes obres han analitzat també les empremtes que algunes dones del partit que, tot i que per la seva data de naixement no van patir la guerra, van viure la clandestinitat, en alguns casos van experimentar, algunes en el seu propi cos, la repressió franquista i foren protagonistes a la Transició.

Com s'assenyala en una d'aquestes obres, les entrevistes fetes a dones militants han donat un nou valor a formes de participació considerades sovint com de segon ordre: la creació de xarxes de solidaritat i recolzament a empresonats i represaliats, el seu paper en els aparells de distribució de la propaganda clandestina, en l'organització de la protesta laboral en les empreses amb predomini de dones. I ens han apropat a una percepció de la política en un clar conflicte, de vegades amb la cultura política masculina. Un conflicte especialment reflectit en la marginació dels problemes de les dones del centre d'atenció de la política. (pròleg de Borderías & Hurtado, 1999, pp. 7-9).

En definitiva, es pot dir que, amb alguna excepció, les dones del PSUC han estat marginades de la historiografia respecte als seus companys masculins. Majoritàriament han estat les plomes femenines les que han tret a la llum a les dones comunistes, ja siguin plomes d'activistes que han escrit la seva història o la de les seves companyes de militància, ja sigui historiadores o periodistes que han tingut la sensibilitat de fer visibles aquestes militants. En canvi en els llibres d'entrevistes escrits per homes i per moltes dones, tot i que el tractament que fan quan es refereixen a militants masculins o femenins acostuma a no

oferir diferències, aquests no han fet una tria equitativa. En conseqüència, per molt que tinguem en compte la desigualtat existent en les xifres de militància, comparativament el número d'homes escollits per a ser entrevistats sempre és molt més important que el de dones.

No obstant això, quan aquestes dones es fan visibles han aparegut com a compromeses amb la societat que els hi va tocar viure, vàlides com a subjectes revolucionaris i no només com a elements que van recolzar la causa dels homes. Però quan on els estudiosos del tema s'han mostrat més propers a les dones que han descrit és quan han parlat de les dones que van lluitar a la guerra. La crisi econòmica, que des dels últims anys assetja el nostre país, ha fet que les entitats que recollien fonts orals hagin paralitzat la seva tasca, un fet que, de moment, condiciona continuar la feina.

Des d'un punt de vista metodològic, el treball s'ha basat fonamentalment en fonts directes dipositades a diversos arxius ja senyalats en el pròleg de l'obra. Per a portar a terme la recerca, ha estat molt valuosa la consulta de la bibliografia,

En el capítol dels agraïments, vull destacar la professionalitat i amabilitat de les persones que m'han facilitat la consulta dels fons conservats en els arxius de Fons Orals on s'ha treballat per a l'elaboració d'aquest estudi: Javier Tébar i Juanma García, de la Fundació Cipriano García, Arxiu històric de la CONC, Personal de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals, i del Fons Orals de la Fundació Utopia Juan N. García Nieto. Igualment, el meu agraïment als professionals de les biblioteques següents: Ca l'Ardiaca, Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Institut Català de la Dona i diverses biblioteques universitàries. Soledad Abejón va col·laborar en la confecció del treball en l'apartat de perfils biogràfics amb una gran professionalitat. Igual de generosa ha estat Nàdia Varo, que em va ajudar a actualitzar el treball indicant-me i facilitant-me la bibliografia que, sobre el tema, s'havia publicat des del 2006. El meu reconeixement també a Joan Tafalla, Nando Zamorano i Mariano Aragón, indispensables en l'edició d'aquest llibre. Als amics i amiga Núria Berge, Salvador López Arnal, Joaquin Miras i Antoni Montserrat, que han ajudat

principalment en ultimar la confecció d'algunes de les entrevistes. I a Giaime Pala, per oferir-me un dels seus treballs que ha resultat molt útil en l'elaboració d'aquest treball. El meu agraïment, també, a la Fundació Nous Horitzons, entitat finançadora d'aquest treball, i a Maria de la Fuente Vázquez, autora de la presentació. Però, sobretot, estic en deute amb la professora Cristina Borderías, directora i companya del Grup de Recerca Consolidat de la Universitat de Barcelona: Treball, Institucions i Gènere (TIG). Borderías ha fet sempre un seguiment exhaustiu del treball i em va proporcionar en tot moment la seva visió crítica i el recolzament i els consells que precisava.

PRIMERA PART

L'experiència de la Segona República

Certa historiografia que versa sobre el paper polític o sindical que les dones van tenir a la República i la Guerra Civil han assenyalat que els canvis que per a la societat espanyola significà la contesa les hi va permetre arribar a la vida pública (pròleg de Vázquez Montalban al llibre de Neus Català (2000, p. 9)). Tanmateix, sembla que hi ha elements que condueixen a matisar aquesta afirmació, perquè no es pot deixar de banda el què va significar, per elles, el primer període republicà (1931-1936). Hi ha obres que, sense qüestionar els canvis que es van donar durant la guerra que afectaren a les dones, defensen que aquest protagonisme femení ja s'havia iniciat abans. Malgrat la curta vida de la Segona República en que el país va viure sense guerra, les dones es van veure catapultades a noves activitats en el món econòmic i social. El seu protagonisme i les seves respostes col·lectives durant la guerra estaven profundament influïts pel seu aprenentatge històric previ, i el seu paper en la resistència antifeixista i el canvi revolucionari es van desenvolupar a partir de la seva experiència col·lectiva anterior que facilità la seva capacitat per a generar formes d'acció col·lectiva i respostes socials. Les dones s'inspiraven en realitats socioeconòmiques i culturals del seu itinerari en el passat per elaborar estratègies de resistència i opcions de supervivència durant la guerra. I en contrast amb la indiferència dels anys precedents, tots els partits i sindicats llançaren una crida general a la seva mobilització. (Nash, 1999, pp. 31 i 90-91). Recordem que el 1933 es va aprovar el vot per a la dona, es legalitzà el divorci... Sens dubte, aquell abril de 1931 havia portat nous aires de llibertat. Aires de llibertat que permeten parlar de la presència femenina als consells municipals en temps de la Segona República. (Cañellas, 2002).

Hi ha veus, també, que afirmen que el canvi fonamental en les conductes col·lectives de moltes dones es va produir a la caiguda de la dictadura franquista, però especialistes del tema es reafirmen en senyalar que els avenços polítics i socials que viu avui la dona no van començar l'any 1975, amb la mort de Franco, sinó l'any 1931, amb l'adveniment de la República. (Olesti,

2005, p. 17). Francisca Redondo, Manola Rodríguez, Celia García i Carme Casas, dones que figuren entre les entrevistades, pertanyen a dues generacions d'entremigs, aquests "esglaons perduts" que lliguen el moviment obrer de preguerra i el nou moviment obrer. (Borderías, Borrell, Ibarz, Villar, 2003).

I àdhuc comptem amb alguns casos, com el de la Margarida Abril, que començà la seva militància abans de la República, durant la Dictadura de Primo de Rivera, en la llavors il·legalitzada CNT. (Guixé, 2002).

Els testimonis de dones del PSUC que parlen sobre el seu compromís polític durant la República són nombrosos. La dirigent històrica de les JSUC, Teresa Pàmies, explicava que el comunisme el va trobar abans del 36 de la mà del seu pare, en el Bloc Obrer i Camperol, i de com la seva primera lectura fou el Manifest Comunista. (Pàmies, 2001, p. 37). Però sense negar la importància que la figura paterna va tenir en la seva militància, ella no la interpreta com a determinant: "[sobre la política diu] això és una passió, una vocació, un instint de caràcter busca-raons que era el meu". (Pàmies, 1976, p. 606). I la dona de les JSUC que es va convertir en un mite durant la guerra i fou presentada pel PSUC com una heroïna, exemple i símbol a seguir per les joventuts, l'ex-sastressa Lina Ódena, va començar la seva militància l'any 1930. Després, durant la Segona República, fou membre del Comitè Central de les JSUC. (Estivill [1938?] i DD.AA., 2000, p. 987).³

Significativament, dirigents femenines del PSUC, com Tomasa Cuevas, Margarida Abril o Soledad Real van començar la seva militància també a començaments de la República. Cuevas va ser la companya sentimental del dirigent comunista Miguel Núñez. (*Gent del PSUC*, 1998-1999, p. 87).⁴ Abril, que com veurem va ser una figura destacada al PSUC també a la postguerra, era filla d'un activista obrer. Començà a treballar als 14 anys a una fàbrica de Mataró i s'afilià a la CNT. Durant la República va deixar aquest sindicat i,

³ Aquest diccionari biogràfic dels Països Catalans resulta molt útil per a traçar una història de les dones del PSUC que van pertànyer a la classe obrera.

juntament amb grup de joves, va fundar a Mataró i al Maresme la Joventut Comunista. Després formà part també de la seva direcció a escala catalana, que dirigia Lina Òdena, amb la qual establí una gran amistat. (*D'un roig encès*, 2004, p. 19).⁵ Per últim, Soledad Real, modista, també ingressà el 1933 a les Joventuts Comunistes de Catalunya. (Hernández, 2001, p. 8).⁶ I Maria Dern, de Sabadell, sindicada des del dotze anys a la CNT, era del grup dels “trentistes”. (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Tomasa Cuevas).

Les dones del PSUC durant la Guerra Civil

Des de fa uns quants anys s'ha produït un considerable increment de la producció historiogràfica catalana dedicada a la Guerra Civil. S'han publicat articles i llibres sobre temàtiques poc explorades i sobre les quals teníem una informació insuficient. Però hi ha alguns temes que no han tingut la recerca que es mereixen. Segurament que, com es tracta de qüestions tan importants, el seu estudi exigeix un esforç considerable de renovació de plantejaments i d'aportació d'informació nova, per tal que la voluntat de revisió condueixi realment a una visió innovadora. En definitiva, es troba a faltar un estudi a fons del PSUC durant la guerra, però un estudi que no margini un cop més la dona militant, sinó que l'atorgui el protagonisme que va tenir durant la contesa, un protagonisme guanyat a base de molts sacrificis. Perquè no hem d'oblidar que encara avui segueix sent cert que els estudis sobre la guerra han descuidat, en gran part, la visió de les dones i la perspectiva de gènere. (Nash, 1999, p. 85).

En quant a xifres de militància, hi ha algunes obres que ens permeten apropar-nos al seu coneixement. Quan els dirigents històrics del partit parlen de la unificació del PSUC l'estiu del 1936, donen dades d'afiliats (uns 6.000), i expliquen com, en celebrar-se la Primera Conferència, el 1937, en tenia ja 60.000 i a l'acabament de la guerra uns 90.000, però no donen cap xifra de

⁴ La present obra és fruit d'una Exposició que va tenir lloc al Museu d'Història de Catalunya. Parla de la història del PSUC, però apareixen pocs militants, tant homes com dones.

⁵ Aquest llibre és una biografia detallada d'Abril i, a més de narrar la seva vida com a militant i dirigent del PSUC, recull el testimoni de 23 afiliats més, entre els que es troben 8 dones.

militants femenines ni tampoc no en parlen (López Raimundo, 1976, p. 5), Aquesta posició, però, no pot ocultar que vàries dones van anar ocupant càrrecs de responsabilitat durant la guerra. Uns exemples: Neus Català va ser una de les fundadores del PSUC (DD.AA., 2000, p. 55) i Mercedes Núñez col·laborà en tasques administratives a la seu del Comitè central.⁷ Malgrat això, quan es va fer la unificació el 1936 no hi havia cap dona en el primer Comitè Executiu. (López Raimundo a la introducció de PSUC..., 1976, p. 11). La marginació de la dona era tal que Dolors Piera, dirigent de la Secció Femenina del Partit i membre del Comitè Executiu, anomenada en el primer Comitè Central, no apareix a les obres. En aquesta última, en la qual sí es parla dels dirigents masculins del partit, es fan entrevistes a dotze personatges, però tot són homes. D'altra banda, els entrevistats tampoc no fan referència a cap dona. I àdhuc en obres recents que fan referència al funcionament del partit en temps de la guerra la presència de la dona és ignorada (*Les ruptures de l'any 1939*, 2000).

Una obra que trenca aquesta constant és la d'una professional (García,1991, pp. 152-157), que ens parla de Barcelona i la guerra a través d'una protagonista fidel a l'ideal de la seva joventut: Soledad Real. Real es va formar políticament en l'escola de quadres de Lina Òdena. El fet d'abordar la guerra des de la perspectiva d'una protagonista femenina descobreix nous aspectes que altres obres no els posen de manifest. Així, sabem que Real s'integrà en les JSUC el mateix 1936. El 19 de juliol col·laborà en la mobilització antifeixista ajudant a organitzar la resistència en la Barceloneta. Al 1937 participà en el procés de creació de l'Aliança Nacional de la Dona Jove. A l'agost sortí triada membre del Comité Nacional de les JSUC. El mateix dia de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona resistí desesperadament junt amb els seus companys de partit. D'altra banda, la proporció de dones militants del PSUC augmentà durant la guerra fins arribar, a l'agost del 1938, a representar el 13,8% de la militància. La proporció més favorable a les dones es va situar a la

⁶ L'obra d'Hernández és un llibre dedicat a fer una sèrie d'entrevistes a Soledad Real, a la qual l'autor tracta com a una víctima de la repressió franquista alhora que com a una heroïna.

⁷ AMICAL DE MAUTHAUSEN, 2004, p. 17.

ciutat de Barcelona, amb el 22,62% en la mateixa data. (Mayayo, 1986, p. 13 nota 3).⁸

A la Primera Conferència Nacional del PSUC, celebrada el 24 de juliol de 1937, ja es va parlar de la militància de les dones. Sembla que el PSUC era l'organització política que comptava amb més militants femenines i més quadres de dones. El PSUC es posava de model per a què pogués donar exemple i aconseguir que la dona arribés als llocs de direcció dels sindicats, dels consells d'empresa, de les cèl·lules... i fer realitat la consigna "a igual treball, igual salari". Tanmateix, l'estructura del partit no revelava aquest propòsit: entre els seus militants, hi havia un 5% de dones (suposem que les dades es refereixen al conjunt de les dones del PSUC soles, sense comptabilitzar a les del JSUC, que tot sembla indicar eren més nombroses), i en el transcurs de la guerra la militància femenina va arribar a 10.000 afiliades (la qual xifra ja és comparable amb la que ens donava l'autor anteriorment assenyalat). (Cañellas & Toran, 2003, pp. 86-89 i Puigsech, 2001, p. 142).⁹ Si observem la xifra global donada anteriorment (60.000 militants al llarg de la guerra) i la comparem amb aquesta estrictament de dones podem veure que la militància femenina arribà a representar un 15%.

Tanmateix, i tenint en compte la situació de la dona de l'època, el número de militants que hem assenyalat resulta elevat, i els dirigents del partit van voler captar l'augment de la militància femenina que es produïa al llarg de la guerra donant a les dones més càrrecs en la direcció del PSUC. Però mentre el secretari d'organització valorava insatisfactòriament les xifres de militància femenina, perquè considerava que calia augmentar el percentatge de dones del PSUC, a les indústries bàsiques, tèxtils, metal·lúrgiques i químiques, la secretària femenina, Dolors Piera, ho valorava positivament a causa del creixement constant que experimentava la presència de les dones dins el partit.

⁸ Aquest llibre és el resultat d'una experiència insòlita. Per commemorar els 50 primers anys del PSUC la revista *Nous Horitzons* va demanar a gent molt diversa que escrigués un paper sobre el PSUC. 37 militants expliquen les seves experiències. D'entre ells 7 són dones. Però, malgrat aquesta discriminació, aquesta és una de les poques obres que ja en la dècada dels vuitanta parla de les dones del PSUC i de les JSU.

⁹ En aquesta última obra gairebé no apareixen dones del PSUC, però sí dona xifres de militància.

De tota manera, tot i que com hem dit el nombre de dones dins l'organització aniria augmentant durant la guerra, en cap cas no s'aproparia als nivells desitjats per la direcció del PSUC. (Puigsech, 2001, p. 131 i 142).

Aquest percentatge de militants femenines, baix certament, explica, en certa forma, l'escassa participació femenina en els òrgans de direcció del partit. Tanmateix, les dones van introduir-se en aquests òrgans a partir de la remodelació del Comitè Executiu-Central de l'agost de 1936, quan la Secretaria femenina passà a mans de Carme Julià. Ara bé, això no vol dir que les dones tingueren un paper rellevant en la direcció del partit, sinó tot el contrari. Quan el PSUC calibrava la participació femenina ho feia pensant en la base del partit, i no pas en els òrgans directius. De fet, si fem un repàs al grans noms del partit, la presència femenina era ínfima si es compara amb la masculina. Aquesta voluntat d'assolir una important presència femenina, bé per motius ideològics, bé per motius estratègics no va cuallar. El PSUC es presentava com una organització que volia acabar amb l'opressió que havia existit en la societat catalana fins aquell moment, la qual cosa també implicava posar fi amb l'opressió que patia la dona. A més, les militants eren un grup social molt atractiu de cara al creixement numèric del partit, doncs representaven el 50% de la població catalana, a la qual cosa s'hi afegia la creixent importància que adquirien a la reraguarda en anar ocupant els llocs que deixaven vacants els homes que anaven al front. (Puigsech, 2001, p. 131).

Com veiem, des del naixement del PSUC les dones tingueren cabuda al nou partit, com ho demostra que comptessin amb una secretaria pròpia i també amb una secretaria en el Comitè Executiu-Central, que s'encarregava de la política femenina del partit. Per sota seu, i com a forma organitzativa específica de les dones es trobaven les "Milícies femenines", que es dividien en diferents seccions. (Puigsech, p. 130).

La Primera Conferència de les militants del PSUC (13-14 de març de 1937) fou el primer gran acte públic de les dones d'aquest partit que, a més, serví per demostrar la consolidació i el creixement que havia assolit la "Secció Femenina", com es pot veure consultant "Treball" (núm. 206 (18-3-27), p. 4).

Però la ideologia masclista i paternalista del partit era assumida per moltes dones comunistes. Aquests discursos estaven tan introduïts en la mentalitat femenina de les militants que elles tenien por que la presència que anaven adquirint pogués crear malestar entre els militants masculins i les preocupava que poguessin percebre fets de dualisme i competència. Algunes opinaven que la situació que havia creat la guerra era una qüestió purament transitòria i que cessaria un cop els homes haguessin tornat del front. Aquest discurs sobre les dones induïa a les militants a afirmar que el paper que havien de jugar les dones del partit era secundari. (Nash, 1999, pp. 183-184).

Recentment, Cèlia Cañellas i Rosa Toran (2003) han elaborat un llibre que tracta d'una figura cabdal en el PSUC de la Guerra Civil: Dolors Piera. Aquest escrit, en el que s'ha reflectit la biografia d'una dirigent del PSUC, és modèlic entre altres coses perquè resulta inusual. Gairebé no hi ha obres sobre aquestes dones, s'ha dit abans, a diferència dels treballs que tracten sobre les militants de les JSUC, que són més nombrosos. Mestre de professió, durant la contesa Piera arribà a ser una de les militants més destacades del PSUC, o la més significativa. La guerra va esdevenir per ella un canvi profund en la seva vida, perquè de mestra va passar a ser dirigent política. Piera, després del 19 de juliol, estava a Vilafranca del Penedès, fent de mestra i de secretària del Front Popular. Allí la van convèncer de que es fes càrrec de la Secció femenina del Partit i acceptà. Sembla que els seus companys no la tractaven diferent pel fet de ser dona, ella mai no va sentir cap mena de discriminació. En el primer Comitè Central la van nomenar membre del Comitè Executiu.

La conjuntura bèl·lica va propiciar l'ascens polític de Piera que va desplaçar-se a Barcelona. Des de la Comissió Femenina del partit, va començar a organitzar les successives Conferències Nacionals de Dones del PSUC, el 1937 i 1938, que estenien les seues directrius a partir de conferències locals com la de Barcelona el juliol de 1937 i les Assemblees d'Informació Femenines. El juny de 1937 va ser anomenada membre del Comitè Executiu, del qual formaven part quinze persones. (Cañellas & Toran, 2003, p. 83 i Puigsech, 2001, p. 117). Però les dissidències del partit afectava també a les dones que tenien algun càrrec. Així, més tard, Piera va ser expulsada del partit durant els anys

quaranta, quan estava exiliada a Xile, amb el rerefons de les escissions i exclusions que patia el partit. (Cañellas & Toran, 2003, p. 164).

Com dèiem abans, al llarg de la guerra, i a mesura que augmentava la militància femenina, un grapat de dones es van integrar en els òrgans de direcció del PSUC. De les que van tenir un protagonisme destaquem: la mateixa Piera, Carme Julià, la primera que va formar part del Comitè Executiu a l'agost de 1936: Eloïna Malasecheverria, també del Comitè Central; la Caritat Mercader; la Isabel Azuara, de la secretaria femenina de la Secció de Barcelona ciutat, i Teresa Pàmies, de la secretaria de les JSUC. (Cañellas & Toran, 2003, p. 86; Puigsech, 2001, nota 31, p. 131).

El novembre del 1937 Piera passà a dirigir el recentment creat grup Unió de Dones de Catalunya (UDC), constituït al Palau de la Música Catalana. La iniciativa de la creació d'aquesta organització va correspondre al PSUC, tot i que en la seva direcció ocupava un lloc important dones lligades al nacionalisme català, com Dolors Bargalló, d'Esquerra Republicana, o la mestra Josepa Blanes (Reis Bertral), del Partit Català Proletari (Estat Català)¹⁰. (Guixé, 2002, 120; Vinyes, 1998, pp. 30 i 112)¹¹. També va ostentar la presidència d'aquesta associació l'ex-deportada a Rabensbrück Neus Català. (Amical de Mauthausen, 2004, p. 18). I Aurora Ramos també es va integrar a la direcció d'aquesta organització clandestina, arribant a ser secretària general. (Ros, 1999, p. 162).¹²

Altres dones del PSUC que van tenir càrrecs en aquesta organització foren: Angelina Comte, Maria Palau, Llibertat Picornell i Teresa Vallejos (Nash, 1999, pp. 116-117). Des d'aquell mateix 1937, Piera va ser Consellera municipal de l'Ajuntament de Barcelona, des d'on va desplegar una intensa activitat per poder atendre les necessitats més urgents de la població refugiada, en especial

¹⁰ Mercedes Yusta a *Madres coraje contra Franco*, p. 89, situa a Bertral el 1945 en Estat Català a l'exili. Per tant, no sabem quan va entrar al PSUC, però segur que no va ser immediatament de constituir-se el partit el 1936. En el primer congrés del PSUC, celebrat a París el 1956, fou escollida membre suplent del comitè central.

¹¹ Aquesta obra és una biografia del Sebastià Piera, company de Trinitat Revoltó. A l'obra també hi ha informació sobre aquesta militant.

¹² Ramos era l'esposa de l'autor, i per això que l'esmenta. No hi parla de cap altra dona.

dels nens i nenes. Piera va valorar també de forma extraordinària les organitzacions femenines que depenien de quadres del PSUC, per exemple la “Readaptació Professional de la Dona”, dirigida per Malasacheverría, els clubs de fàbrica, amb un paper important d’Azulara, els sindicats, amb les germanes Uriz i Angelina Palomes, l’Ajut Infantil a la Reraguarda, amb Candelària Escolà i Teresa Prat, les dirigents de les joventuts, Pàmies, Imbert, Abril... (Cañellas & Toran, 2003, p. 87).

Però el pas dels mesos i el paper cada cop més important del PSUC en la política republicana no havien aconseguit, pel que fa a la implicació de les dones, vèncer els vicis i les mancances que s’havien fet evidents des de l’inici del conflicte. Els eixos sobre els quals girava el treball de conscienciació femenina continuaven essent la glorificació de les heroïnes del partit, a més dels models soviètics, l’exaltació del paper de la dona en les eleccions del 16 de febrer, les conquestes revolucionàries a partir del 19 de juliol, sobretot amb l’accés de la dona al treball i la implantació de la coeducació, sense deixar de banda l’èmfasi amb que se subratllava el sacrifici de la dona-mare. (Cañellas & Toran, 2003, p. 87).

L’extracció social de les dones que des del primer moment van militar al PSUC o a les JSUC va ser, en general, modesta. Començaren a treballar molt joves i només havien cursat estudis primaris. Potser cal mencionar l’excepció que representaven Dolors Piera i Reis Bertral, que com dèiem eren mestres. Aquesta conclusió està basada en aquelles militants que, ja de grans, han escrit les seves memòries o han estat entrevistades per alguns periodistes o historiadors que són citats en aquest treball (Vinyes, Olesti, Borderías & Hurtado, etc.). És el cas, entre d’altres, de les dones comunistes següents: Teresa Pàmies, Carme Casas, Soledad Real, Maria Salvo, Neus Català o Manola Rodríguez.

Tanmateix, al llarg de la guerra, la presència d’una gran part de la intel·lectualitat catalana al costat del PSUC va ser molt important, més que per la quantitat, pel prestigi que donava a aquest partit, i, a poc a poc, el PSUC es va anar convertint en una organització que no tenia un predomini aclaparador d’obrers. (Puigsech, 2001, p. 143).

El protagonisme de les militants del PSUC, durant la guerra, no fou simplement el aconseguit a les trinxeres. La majoria d'elles va fer una tasca més oculta. El treball de reraguarda de les dones, el seu entusiasme i la seva generositat van mantenir la vida quotidiana i la il·lusió indispensable per lluitar contra els culpables de la guerra. (Olesti, 2005, p. 17).

Les noies de les JSUC

Les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya (JSUC) fou una organització juvenil de caire comunista creada el 12 d'abril de 1936 en un acte celebrat al cinema Grand Price de Barcelona dins del procés d'unificació dels diversos partits socialistes i comunistes catalans seguint la tàctica del Front Popular antifeixista surgida a l'Europa de la dècada del 1930 i propugnada el 1935 en el VII Congrés de la Internacional Comunista. Desaparegueren durant la dècada de 1950 a l'anar ingressant la majoria dels seus quadres en el PCE, i en anar el PSOE impulsant la seva pròpia organització juvenil. Malgrat el protagonisme que les militants de les JSUC, noies joves, quasi adolescents, van tenir durant la Guerra Civil, no hi ha cap treball que tracti d'elles. (Cebrián, 1997, pp. 27 i 22). Durant els primers mesos del 1936 es constituí el comitè executiu d'aquesta organització i en aquest òrgan directiu hi havia una dona: Josefina Casals. (Martín Ramos, 1977, p. 231). La incorporació massiva dels joves a l'exèrcit provocà el fet que les noies esdevinguessin majoria a la direcció de les JSUC. Tenim constància que, durant la guerra, més del 80% de la direcció de les JSUC eren noies: Lina Òdena, Soledad Real, Isabel Vicente, Lolita Brugalada, Maria Salvo, Ester Gimeno, Teresa Pàmies, Margarida Abril...en formaven part. La majoria d'aquelles joves dirigents van sobresortir després en la militància clandestina del partit. (Carralda & Colomer, 1978, p. 9). (Mayayo, 1986, p. 14 nota 4). Sobre les experiències a la guerra de les joves de les JSUC ha deixat àmplia constància, entre altres, una de les seves dirigents, Teresa Pàmies (1976). Treure a la llum les biografies d'aquestes dones és una tasca important, perquè d'elles no tracten, en general, els llibres que durant la transició van ser escrits pels seus antics companys de lluita i, per tant, ara només ens queda el recurs a analitzar els documents de l'època, a transcriure les seves entrevistes

gravades i llegir les seves memòries. A aquesta tasca s'ha dedicat una bona part d'aquest estudi. La majoria d'aquestes dones van viure d'una manera activa el període de la Guerra Civil i van patir la repressió de la postguerra.

En aquesta línia de visualitzar les noies que formaren part de les JSUC el 1936 es interessant també el llibre ja citat d'Isabel Olesti. L'obra té el seu origen en una crònica publicada a El País, el 29 d'octubre del 2003. Es tractava de resumir l'activitat d'una associació que, sota el nom de *Les Dones del 36*, intentava recuperar la memòria històrica del que va ser la guerra del 36 i la postguerra franquista: exili, presó, lluita clandestina, camps de concentració, però des del vessant femení.

El treball d'Olesti resulta interessant perquè és fruit d'una sèrie d'entrevistes que l'autora va fer a nou dones d'esquerra. D'elles, tres van militar a les files de les JSUC (Carme Casas, Maria Salvo i Manola Rodríguez) i una, que arribà a Catalunya el 1949, al PSUC després de passar pel Partit Comunista (Trinidad Gallego). Al llarg de les pàgines del llibre surten passatges de la vida d'aquestes militants comunistes. La metodologia que Olesti ha seguit li ha permès profunditzar en la vida d'aquestes dones, des dels seus orígens fins l'actualitat. Però el llibre no tracta només de la vida de les militants entrevistades, sinó que fa referència als seus pares i àdhuc en alguns casos als seus avis. Això ens permet saber el lloc on aquestes noies van néixer, la seva professió i la seva militància i podem conèixer que totes provenien de família humil, per la qual cosa van tenir de treballar des de molt joves. En algun cas el pare ja militava en alguna organització política o sindical, però en cap cas les mares ho feien. Cap de les entrevistades va entrar al partit perquè el seu company hi fos, tot i que en alguns casos es van emparellar amb homes del partit i van fer la lluita junts.

Aquestes, però, no són exactament les mateixes conclusions que han sostingut algunes de les dones entrevistades en el present estudi. Com es podrà comprovar al llarg de les biografies, moltes de les mares de les dones que hi apareixen militaren en alguna organització, d'altres simplement "eren molt avançades per a l'època". (Aurora Huerga, Fons Orals de la Fundació Utopia Juan N. García Nieto). Laia Berenguer també atribueix la seva orientació política

a la influència rebuda de la mare, que sembla ser mantenia unes idees molt progressistes. També en alguns casos elles començaren a militar perquè el seu marit, o algun altre familiar o amic ja ho feia.

De les entrevistades una d'elles va tenir responsabilitat durant la guerra, com la Manola Rodríguez, que va ser delegada sindical del Comitè Provincial de la JSUC. Per aquesta autora aquelles joves foren unes heroïnes, uns subjectes revolucionaris. I sosté que s'afiliaren al partit per voluntat pròpia, tot que en alguns casos, com és el d'ella, va néixer en una família de tradició anarquista que es remuntava a la generació dels seus avis. Ella parla de que l'origen de la seva militància política va ser deguda a la cultura tramesa per la seva família, tot i que aquesta herència no fou assumida mecànicament. (Borderías, Borrell, Ibarz, Villar, 2003; entrevista a l'Arxiu Històric de la CONC).

Una dona que va ocupar un càrrec de molta importància dins les JSUC fou la ja esmentada Teresa Pàmies, companya de López Raimundo. Tenia disset anys quan la van triar per a ocupar el càrrec de secretària femenina del Comitè Executiu de la JSUC, i vint quan el PSUC esdevingué Secció Catalana de la III Internacional Comunista. Llavors, Pàmies va ser escollida membre de la direcció en el càrrec de secretària femenina. Pàmies parla de les relacions del PSUC amb la secció femenina del partit, perquè analitza els tres col·lectius que foren importants en les relacions del PSUC amb la Internacional Comunista: el juvenil, el sindical i el femení. Però dedica una atenció especial al món juvenil, perquè va considerar que aquest fou el més decisiu en el conjunt d'aquelles relacions. (Pàmies, 2001, p. 127 i 37-38).

Les JSUC, tot i que es consideraven l'organització juvenil del PSUC i es mostraven favorables a mantenir llaços amb aquest partit, estaven imbuïdes d'un fort sentiment autonomista i d'una voluntat de funcionar autònomament a nivell ideològic, que les allunyaven de ser una corretja de transmissió del PSUC. Les joves comunistes en feien una organització que aspirava a transformar-se en una mena de supraorganització que fos una amalgama de la joventut catalana. Era una organització marcadament procomunista, a diferència del PSUC que tenia un origen de partit unificat. Dins les JSUC no hi havia una quantitat tan

elevada de socialistes i tan minoritària de comunistes com en el PSUC. (Pàmies, 2001, p. 127).

Després del 19 de juliol, les JSUC celebraren el primer míting el 6 de setembre de 1936. Participà, entre d'altres, Lena Imbert, de les Dones Combatents. El govern frente-populista de Largo Caballero iniciava una interessant política juvenil col·laboracionista. A partir de 1936, les JSUC, amb el seu recolzament al sistema vigent, entrà en la vida política i revolucionària de Catalunya i d'Espanya, deixant enrere la clandestinitat o l'oposició sistematitzada. Les dones van exercir un gran paper tant a les milícies com als fronts de Somosierra, l'Aragó i Extremadura. També van col·laborar en el tema d'organitzacions de les guarderies i en els tallers de roba de confecció pels soldats. (Casterás, 1977, pp. 149-150).

La urgència d'estructurar la defensa contra els nacionals des del front femení va derivar en la modificació de l'esperit del Comitè contra la guerra i el feixisme, creat l'any 1934, per tal d'orientar-lo a les noves necessitats imposades per la guerra. I després de la Primera Conferència de Dones del PSUC, el març de 1937, es van fer passes vers l'objectiu d'aconseguir aplegar les dones en organitzacions de caràcter interpartidista. D'aquesta manera s'arribà, l'abril de 1937, a realitzar el míting inaugural de l'Aliança Nacional de la Dona Jove al Teatre Nou, amb la participació, per les JSUC, de Teresa Pàmies. Soledad Real, que s'havia integrat a les JSUC el 1936, participà molt activament en el procés de constitució de l'Aliança. Després, en agost de 1937, Real resultà escollida membre del Comitè Nacional de les JSUC. (Cañellas & Toran, 2003, p. 91; López del Castillo, 1991, p. 25;¹³ Hernández, 2001, p. 8).

Dins de les divergències internes entre les forces d'esquerra que derivaren en els Fets de Maig de 1937, l'Aliança no va donar cabuda a les noies del partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM), a les que se considerava que estaven al servei de l'enemic, ni a les anarquistes, que no van voler afegir-se al grup quan van saber que no hi eren les poumistes. Anarquistes i militants del POUM invocaven la

¹³ L'autora parla de l'organització de l'Aliança de la Dona Jove.

revolució i els comunistes pel contrari, imposaven la tesi que era prioritari guanyar la guerra, a la qual els primers replicaven que sense fer la revolució no la guanyarien. En les negociacions prèvies impulsades per les joventuts del partit amb la resta del col·lectiu amb vistes a la fundació de l'Aliança havien jugat un paper destacat Margarida Abril, Isabel Vicente i Soledad Real. La principal responsabilitat pública de les JSUC en el si de l'Aliança va recaure, no obstant, en Teresa Pàmies. (Pàmies en el pròleg d'Olesti, 2005, p. 14; Pàmies, 1976, p. 10; Hernández, 001, p. 27).

A l'igual que en el cas de les dones del PSUC, les joves comunistes de les JSUC que es van afiliar el 1936 i van arribar a tenir algun càrrec dins l'organització, en general provenien de la classe obrera i tenien només estudis primaris.

Les milicianes

En els primers dies de la guerra, Artur Cussó, Secretari de l'Organització Femenina del PSUC, va fer una crida a les dones amb la finalitat de crear una milícia femenina. Però aquesta crida a files era ambivalent, perquè més que una activitat bel·ligerant contemplava el rol de les dones com espiritual i de recolzament als combatents morts en acció. Però finalment, a principis d'agost del 1936 es va crear un batalló femení a Catalunya, amb dones procedents de Barcelona, Sabadell i Mataró. Aquest batalló de milicianes fou incorporat a les forces republicanes enviades per a la defensa de Mallorca a l'estiu del 36. (Nash, 1991, p. 101).

Un dels símbols de la revolució i resistència antifeixista en la iconografia de la guerra va ser la figura de la miliciana, les dones que van anar al front. En les primeres setmanes del conflicte, la seva heroïcitat es va convertir en un mite i en un símbol de la solidesa contra la reacció (Nash, 1999, p. 93).

De la bibliografia consultada només hem trobat quatre dones de les JSUC que en la Guerra Civil van ser a les trinxeres. En primer lloc, cal destacar Lina Ódena, abans esmentada, figura exalçada com a heroïna per la historiografia consultada. Quan lluitava al front, concretament en Iznalloz, i va veure que estava a punt de caure en mans de l'enemic, va disparar-se la última bala que li quedava a la pistola. (Estivill [1938?]; Cuevas, 2004, p. 658¹⁴; Alcalde, 1976, p. 127; Pàmies, 1976; Mangini, 1995, p. 95)¹⁵.

D'altra banda, tenim també referències de Lena Imbert, companya de Ramon Mercader, l'assassí de Trotsky, que pertanyia a l'organització de Dones Combatents. Imbert és la noia que està disparant al costat dels primers milicians a la coneguda foto de l'atac de les Drassanes el 18 de juliol de 1936. Una altra dona del PSUC que lluità els primers dies a Tardienta fou Caritat Mercader, mare de Ramon Mercader, que va ser ferida per un obús. Tenim constància també que Caritat Mercader, quan lluitava en el front, els italians li van clavar al cos 11 cascos de metralla, (Casterás, 1978, p. 149;¹⁶ Alcalde, 1976, p. 140;¹⁷ Pàmies, 1976, p. 37).

En aquella època, el masclisme que es donava a la reraguarda existia també al front. Hi havia una divisió del treball, ja que normalment les dones realitzaven les tasques de cuina, sanitàries, enllaç i administratives. Manola Rodríguez, que lluità al front de Somosierra explicava que, tot i que estava motivada a defensar els drets polítics i socials que havia adquirit durant la República i a demostrar la

¹⁴ En aquest volum s'inclouen la col·lecció de *Testimonios de mujeres en las cárceles franquistas*, que van ser publicades per edicions Sirocco en tres volums diferents al llarg dels anys 80 i que van tenir molt poca difusió. Cuevas va utilitzar una part dels seus estalvis per a publicar aquests tres volums de dones empresonades. (Mangini, 1995, p. 126). Quan Cuevas va començar a escriure la seva primera obra aquesta resultava molt original pel tema, alhora que commovedora pel contingut així com una font de primera mà extraordinària. Del testimoni de Cuevas s'ha beneficiat Vinyes (2002) per a realitzar la seva obra, en la qual parla en general de dones espanyoles, de les condicions de les presons franquistes i dels teòrics que tracten sobre la necessitat de la redempció a partir del pas per les presons. Del PSUC, Vinyes, a la seva obra, escrita el 2002, només cita a Maria Salvo (p. 17). De les obres de Cuevas parla també l'article de Verduga (2003, p. 307).

¹⁵ L'obra de Mangini recull testimonis orals, diaris, autobiografies i cartes que han permès a l'autora fer una semblança de la dona espanyola dels últims anys de la República, la guerra i la immediata postguerra.

¹⁶ Aquesta és una de les poques obres realitzades en la dècada dels setanta escrita per un home que parla de les organitzacions femenines i de les dones del PSUC.

¹⁷ Aquest llibre és pioner en els estudis de les dones espanyoles durant la guerra. Parla de dues dones del PSUC: de Lina Ódena i de Caridad Mercader.

seva repulsa al feixisme, la seva experiència va ser que en el front feia nosa. (Olesti, 2005, p. 151, Nash, 1999, p. 164 i Domingo, 2006, p. 33).¹⁸

En general, les consignes que dictaven les dirigents del partit tampoc no ajudaven a que fossin d'un altra manera. Dolors Piera, membre del Comitè Central del PSUC, el juny de 1937 va donar la consigna que "en la reraguarda, cada dona ha de ser un soldat". Lògicament, aquesta crida incitava a les dones comunistes a treballar més a la reraguarda que no pas a les trinxeres. (Nash, 1999, p. 166).

Si tenim en compte el valor que té la imatge com a element de propaganda política i observem els cartells del PSUC, hi ha un document gràfic dels temps de la guerra, un cartell del PSUC i de la UGT, que resulta ben significatiu: es veu una dona fent mitja i un soldat amb un fusell. (Fontseré, s.d.).¹⁹

La dirigent de la JSUC, Teresa Pàmies, no cridava a les noies per a que anessin a les trinxeres, sinó perquè enviessin paquets al front: "fem que la tasca dels companys que marxïn dels nostres respectius pobles sigui fructífera, i es va retirar perquè va pensar que sàpiguen que a la reraguarda hi queden unes minyones que tindran cura que no els manqui res". (Pàmies, 2005, p. 45).²⁰

Margarida Abril, per la seva banda, sí va estar destinada al front d'Aragó, però només per a treballar com d'ajudant de les joventuts de l'exèrcit. (*D'un roig encès*, 2004, p. 23). I Lola Casadellà, militant de les JSUC, participà en la guerra al front d'Aragó amb una unitat sanitària organitzada per la FETE, junt amb la columna Del Barrio. (Amical de Mauthausen, 2004, p. 17).

Ja de gran, i amb la perspectiva que li donava el temps, la militant Soledad Real opinava en una entrevista que el paper de la dona durant la guerra fou secundari. Això ja era percebut per elles, però les circumstàncies de la lluita no

¹⁸ En aquest llibre l'autora parla, en general, de dones de la resta de Catalunya, però també cita a Odena, Imbert, Cuevas...

¹⁹ Aquesta és una obra sobre documents gràfics i cita aquest del PSUC.

²⁰ Aquest treball recull una part dels articles periodístics que Pàmies va escriure entre 1936 i 1939.

les deixava temps per a sentir-se discriminades, perquè no tenien temps per a pensar: Havia que protegir els nens que es quedaven sense família, mantenir les fàbriques en marxa i solventar el problema de la manca d'aliments, el problema dels refugiats i el tema que per a guanyar una guerra havia que elevar també el nivell cultural i polític de la gent. (García, 1983, p. 63).²¹

La soledat dels combatents en el front va impulsar la creació de les figures anomenades “padrines de guerra”, sobretot en el bàndol franquista. Es basava, fonamentalment, en l'intercanvi de cartes entre els soldats al front, que normalment resultaven desconeguts, i noies de la reraguarda. Però la figura de la padrina de guerra enllaçava amb una visió tradicional de les dones, a diferència de la miliciana, i la seva utilització presagiava la permanència de les actituds conservadores envers elles. Les cartes que enviaven als soldats exhibien una actitud molt tradicional envers les dones (Nash, 1999, p. 175). Això es veu perfectament reflectit a l'obra de Pàmies (2001).

El discurs imperant sobre el treball assalariat de les dones

No és gens fàcil conèixer quin era el discurs que imperava a la guerra entre els homes i dones comunistes respecte al treball assalariat femení. La bibliografia consultada no dóna referències explícites sobre el tema. No obstant això, saber si el discurs tradicional de domesticitat va variar en el transcurs de la guerra, durant el qual veiem que moltes dones es van incorporar al treball assalariat per a suplir l'home que anava al front, fora molt important. Només hem trobat un testimoni, el de Maria Vendrell, obrera tèxtil, que recordava el passat i pensava en la idea que llavors sostenia: que la incorporació de les dones a la producció havia de continuar després de la guerra. La frase següent dóna una idea de que, en aquell moment, Vendrell estava molt segura de que els republicans guanyarien la guerra i del seu desig de seguir sent productiva fora de la llar: “Una vez que haya pasado la escasez temporal de trabajo, no se debe permitir que las mujeres se encuentren de nuevo desprovistas de opciones como lo estaban antes del diecinueve de julio”. (Nash, 1999, p. 186).

²¹ Aquest llibre és una biografia de Soledad Real. L'autora parla d'ella com d'una heroïna i exalta la seva valentia.

La Generalitat va prendre alguna mesura per a promocionar el treball de les dones, perquè els homes estaven a la guerra i es necessitava personal per a suplir-los. Degut a la marxa de la mà d'obra masculina, doncs, hi va haver una incorporació creixent de dones a llocs de treball. El juliol de 1937, el conseller de Treball, Rafael Vidiella, va crear l'Institut d'Adaptació Professional de la Dona, destinat a preparar professionalment les obreres que les indústries precisaven. A mesura que avançava la contesa, en aquestes indústries les dones eren un tant per cent molt important de la mà d'obra (Huertas, 1982, p 292).²² En aquest sentit, Pàmies deia que “les dones substituiran dignament els homes que marxien a defensar la Pàtria”. (Pàmies, 2005, pp.190-191).

Exili, Resistència, Deportació

En acabar la Guerra Civil, un grapat de dones comunistes catalanes, moltes amb la responsabilitat de portar amb elles fills petits, malalts o pares vells, van creuar la frontera francesa cap l'exili. D'altres van donar aquest pas acompanyant colles de nens. Es el cas de Neus Català, afiliada a les JSUC des del començament de la Guerra Civil, quan tenia 21 anys. Català havia estudiat infermeria a Barcelona i va creuar la frontera amb un grup de nens que havien estat a la seva cura a Premià de Mar. (Català, 2005,²³ p. 30; DD.AA. 2000, p. 55)²⁴. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Neus Català.

D'altres llibres consultats que parlen de l'experiència del pas de la frontera poden anomenar uns textos escrits en la dècada dels setanta per una de les dones que va patir en carn pròpia l'experiència de l'exili: Teresa Pàmies (Pàmies 1975 i 1976).

²² Aquesta obra és un manual del moviment obrer a Catalunya, però en ella no surten dones del PSUC.

²³ Aquesta data esta estreta d'un article de Català dedicat als camps nazis.

²⁴ Aquesta obra es fruit d'una exposició que va tenir lloc al *Museu d'Història de Catalunya*. Parla en general dels homes, dones, nenes i vells que van sortir camí de l'exili per la frontera francesa.

En general, en un principi, les refugiades van quedar internades en els camps de concentració francesos. Després de l'ocupació d'una part del territori francès per part dels nazis, algunes d'elles van passar a formar part de la Resistència. Moltes van ser apressades per la Gestapo i algunes deportades als camps de concentració, els anomenats camps de la mort.

Conscients que la història l'escriuen els vencedors, sobretot sota un règim dictatorial i autoritari com era el franquista, no fou sinó després d'uns anys quan algunes plomes han intentat transmetre el que va significar el treball de les dones comunistes en tot aquest temps, i el valor que la seva lluita va tenir contra el feixisme. Cal destacar que les obres que s'han ocupat d'aquestes qüestions i han fet visibles les dones no han estat molt abundoses, perquè eren escrites per homes. Per exemple, en una obra dedicada a l'exili espanyol (DD.AA., 1993) no es parla de cap dona del PSUC

El 1939 Lena Imbert era membre del Comitè Nacional de les JSUC. Tres mesos després de la derrota, es va exiliar a França. Juntament amb Margarida Abril, Pilar Azuara i Lourdes Giménez s'escaparen del seu refugi per incorporar-se, a París, a la direcció clandestina de l'organització. Setmanes després, Soledad Fernández, Maruja Cánovas, Carmen Brufau i les germanes Lena i Obdúlia Imbert van anar cap a la URSS, a l'igual que Caritat Mercader. Com a anècdota es pot dir que Mercader sempre volia tenir catalans a casa seva i "feia uns àpats molt bons". Estava relacionada amb els serveis d'espionatge soviètic. (Vinyes, 1998, p. 101). Alguna de les exiliades, com Lena Imbert, va morir lluitant al front rus. (Mayayo, 1986, p. 15 nota 5). El 30 d'octubre, des de França, s'envià cap a Espanya a Maria Salvo, Isabel Vicente, Dolors Brugalada i Soledad Real, les quals es van incorporar de seguida a l'organització clandestina del PSUC, però uns mesos després van ser detingudes (entre 1940 i 1941). (López Raimundo, 1993, p. 230).²⁵

²⁵ El llibre recull la primera part de les memòries del dirigent comunista. Són records anteriors al 1947. Parla poc de militants del PSUC, però quan ho fa no mostra diferències en el tractament que dona a homes i dones. En la segona part de les seves memòries (López Raimundo, 1995) l'autor gairebé no parla de dones.

Per a les dones comunistes que es van exiliar al país veí l'experiència va ser desigual. En alguns casos, van sentir un rebuig per part de la població francesa; en altres, es van sentir recolzades. (Olesti, 2005). Montserrat Roig (2003, p. 509) citava una situació en la que es va veure involucrada Neus Català a França. Quan Català va a ser alliberada del camp de concentració, la traslladaren a un poble del costat del Rin. Allà, una francesa de la Creu Roja li va dir: "Si us haguéssiu quedat a casa rentant els llençols dels vostres fills no us hauria passat res de tot això". Un altre cas que exemplaritzava la reacció que una part de la població francesa va tenir respecte les exiliades espanyoles el relata Trinitat Revoltó, companya de Sebastià Piera. Ella explica que el 1951 arribà deportada a Còrsega. Allí va trobar feina en una casa benestant de cosidora però la mestressa, quan va saber que havia lluitat contra Franco, la va fer fora. (Guixé, 2002, 188).²⁶ (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Neus Català).

Durant els anys de la clandestinitat, les dones comunistes espanyoles exiliades a París van reconstruir la Unión de Mujeres Españolas Antifascistas (UMEA). En el pla català, la UMEA va crear una secció anomenada Unió de Dones de Catalunya, (UDC), la presidenta de la qual era, el 1949, Reis Bertral. La UDC captava també el nom de la organització creada durant la Guerra Civil seguint l'exemple d'UMEA. (Guixé, 2002, 120).

Les militants del PSUC també van participar en la Resistència francesa, on moltes vegades foren utilitzades com enllaços. La feina d'enllaç era molt perillosa, perquè requeria una gran resistència moral i física de les persones que efectuaven aquesta missió, que eren les més exposades a ser torturades en cas de detenció. A més d'aquest treball tant arriscat, les comunistes espanyoles també s'encarregaven del subministre, de la solidaritat en les presons i de la sanitat; tot això corria a càrrec d'elles. Però, a més, estava el transport d'armes i propaganda; i militants femenines que empunyaren les armes en combat. Neus Català, per exemple, expressava la contribució i les

²⁶ Trinitat Revoltó va ser entrevistada per Guixé (2002). Aquest autor, en la seva obra (p. 189) assenyala que sobre Revoltó hi ha un article inèdit: "Trinitat Revoltó: Una dona, una lluita", Barcelona, 1999.

penalitats de les republicanes resistents a França. Amb l'objectiu de trencar el silenci respecte les dones que contribuïren en les grans gestes masculines de la Resistència, explicava com s'organitzà la seva lluita guerrillera en les muntanyes. Aquí es dóna una informació que no apareix en cap altra de les obres consultades: la militant comunista Carme Juanos va morir a França cremada pels hitlerians a Oradour-Sur-Glane. (Català, 2000, pp. 28-29; DD.AA. 1986, p. 15, nota 5).

Sobre dues dones que participaren en la Resistència francesa ens parla també un llibre ja citat, que recull dues entrevistes a dones comunistes que van pertànyer a aquesta organització. Una d'elles va ser Trinitat Revoltó (Guixé, 2002).

Respecte la deportació, la memòria que es va anar construint en el curs de la lluita antifeixista a Europa, per part dels protagonistes, va ser assumida també pels governs sorgits de la postguerra, però res d'això va succeir a Espanya degut a la llarga vigència del règim franquista. Si en el nostre país els deportats, en general, han estat poc estudiats la mancança és major en el cas de les deportades comunistes. D'altra banda, no hi ha gaire testimonis de l'holocaust des del punt de vista femení, ja que en les condicions del camp, la supervivència de les presoneres es feia doblement difícil i no són moltes les que van sobreviure.

Sobre la deportació als camps nazis de dones del PSUC hi ha també dos tipus d'obres: les de les que ho van patir i ja de grans van escriure les seves experiències (Núñez, 1980;²⁷ Català, 2000)²⁸ i les que van escriure historiadors o periodistes basant-se en les confessions d'aquestes dones. En ambdós casos el seus testimonis són imprescindibles per a conèixer la situació de les dones en els camps de la mort, l'actitud de les deportades, els vincles establerts amb les seves companyes, la seva resistència als cops, a la fam, com pel fet de ser

²⁷ Aquesta és una obra autobiogràfica sobre la seva deportació.

²⁸ En aquest llibre, editat per primera vegada el 1985, Català recull nombrosos testimonis de dones republicanes que foren deportades a camps de concentració.

dones la seva situació era pitjor que la dels homes perquè, sobretot les dones grans, sentien vergonya d'ensenyar el seu cos davant dels seus botxins.

L'obra de Català cobriria aquests dos aspectes. Per una banda, perquè parla d'ella mateixa, des de l'autoritat que li dóna l'haver estat una de les fundadores del PSUC i la seva pròpia biografia tan lligada a aquest partit; per l'altra recull el testimoni de cinquanta dones, de les quals quatre també van ser del PSUC o de les JSUC: Maria Bergua, Teresa Gebellí, Josefa Ramos i Aurora Segrià.

Com diu la pròpia Català: "Els llibres de les deportades són importants perquè són epopeies emmarcades en una circumstància global, però contats sobre la quotidianitat del patiment, la qual cosa humanitza les víctimes, les situa en l'estatura d'éssers reals, amb noms i cognoms i per això exemplars. Es necessari salvar aquests testimonis com un patrimoni de la humanitat. Si aquestes veus s'haguessin perdut el crim hagués estat perfecte. Perquè molt s'ha escrit sobre les tortures patides per dones internades en camps d'extermini nazi procedents de gairebé tots els pobles d'Europa, però en aquest llibre elles parlen per elles mateixes". (Català, 2000, pp. 411-412).

En el segon grup d'aportacions comptem amb l'obra primerenca de Montserrat Roig, que parla de l'exili, de la Resistència i de les deportacions. Explica els patiments que van tenir de sofrir els deportats sense fer distincions entre homes, dones i nens.²⁹ L'autora cita les penúries que va patir Neus Català. (Roig, 2003, primera edició, 1977).

Altres obres han tractat també el tema dels camps d'extermini nazis, però en ells les dones han romàs ocultes. (Constante, 1974, Toran, 2002).³⁰ I àdhuc en un llibre recent dedicat a les dones en els camps nazis, l'autor parla de les condicions de vida en els camps i basa la seva metodologia en la recollida de fonts orals, però no apareixen dones del PSUC. Només parla de l'obra de Neus

²⁹ L'autora no acostuma a parlar de l'afiliació política dels deportats, per la qual cosa és difícil saber quan parla de dones del PSUC.

³⁰ En aquests treballs, que parlen del funcionament dels camps nazis, no hi cap referència a les dones deportades.

Català, un text en el qual, com hem dit anteriorment, aquesta militant recull testimonis de cinquanta deportades. (Serrano, 2003),

En una obra que Rosa Toran ha dedicat als camps als camps d'extermini, hi apareixen unes breus biografies de dues dones. Militants del PSUC des de la guerra, després s'exiliaren a França i, més tard, foren deportades a Ravensbrück: Constanza Martínez Prieto i Mercedes Núñez Targa. Durant la guerra, Constanza havia treballat ocupant tasques administratives al Comitè Central. A l'exili, va vincular-se a la Resistència francesa i participà en diferents accions. Va ser detinguda a França, juntament amb altres 165 espanyols, el 27 de juny de 1942. Va ser deportada al camp de concentració de Dachau i després va ser traslladada al de Ravensbrück (maig de 1944) i també a Leipzig, destinada a un comando de fabricació d'armament. Per la seva banda, Núñez, durant la guerra, s'havia ocupat de tasques administratives també al Comitè Central. El 1939 aconseguí amagar-se a La Corunya fins la seva detenció. Reclosa a la presó de La Corunya i posteriorment a Ventas, fou alliberada el 1942 a causa d'un error burocràtic. Fugí a França, on va ser internada al camp de concentració d'Argelers. Implicada amb la Resistència a la regió de Carcassona, amb el nom de Paquita Colomer, va ser detinguda per la Gestapo i traslladada al Fort de Romainville i, el juny de 1944, a Sarrebrück i a Ravensbrück. Destinada al comando de Leipzig, on participà en accions de sabotatge, en ser alliberada i de retorn a França, testimonià en el judici contra els col·laboracionistes de Carcassona. (Toran, 2005, pp. 165-166).³¹

En un llibre publicat per l'Amical de Mauthausen (2004) es parla de quatre dones del PSUC deportades a Ravensbrück i es fa una petita biografia de cada una d'elles.³² D'entre aquestes quatre dones biografiades hi ha tres de les quals ja hem parlat amb anterioritat: es tracta de Mercedes Núñez, Constanza Martínez i Neus Català. De l'altra militant comunista, Lola Casadellà, que s'incorporà a les JSUC durant la contesa, la bibliografia consultada no n'havia parlat fins ara. Segons aquesta obra, durant la guerra va militar en les

³¹ Aquest text és un testimoni imprescindible per a totes aquelles persones que estiguin interessades en conèixer el funcionament dels camps de concentració nazis.

³² L'obra proporciona a aquestes dones un tractament d'heroïnes.

JSUC. Participà en el front d'Aragó amb una unitat sanitària organitzada per la FETE, junt amb la columna Del Barrio. En passar la frontera l'any 1939 va ser portada a un refugi. Amb l'ocupació alemanya a França va ser internada al camp de Sant Cebrià. Per la seva participació en accions de propaganda i acolliment per a la Resistència, va ser detinguda l'agost de 1942, i condemnada a una multa i a dos anys de presó que va complir a Les Baumettes (Marsella), després a Rennes i finalment a Romanville, des d'on va ser deportada a Ravensbrück l'abril de 1944. Treballà en una fàbrica de materials de guerra al comando de Holleischen i participà en tasques de sabotatge.

Escrit en gallec, l'any 2005 es va publicar a Vigo l'obra d'una escriptora que va titular el seu llibre amb el mateix nom que Mercedes Núñez havia posat a una de les seves obres, *Cárcere de Ventas*. El llibre és una biografia de Núñez, i, en aquest sentit parla també de la seva deportació. A la segona part de l'obra està pràcticament reproduït el *Cárcel de Ventas* escrit per Núñez. De fet el llibre és una mena d'homenatge a aquesta dona comunista. En l'escrit hi ha un gran número de fotografies de diferents etapes de la vida de Núñez, i recull algunes de quan aquesta militant va estar a Galícia. (Vidal, 2005).

En general, el retorn a Catalunya d'algunes d'aquestes dones deportades no va ser fàcil. Neus Català per exemple, recorda que quan va tornar del camp de Ravensbrück una persona molt íntima li va dir "Tu t'ho has buscat", i una altra afegí "perquè ets una aventurera". (2005, p, 30),

Postguerra i repressió

En finalitzar la guerra, moltes de les dones comunistes que van passar la frontera cap a França i van patir allí la repressió, quan van tornar a Espanya, ja fos per decisió d'elles, ja perquè la Gestapo les lliurà a en Franco, van patir dures represàlies. Si fins fa ben poc en els llibres, àdhuc en els escrits per homes del PSUC, figurava que només ells havien lluitat contra el franquisme, els que havien patit persecucions, presons i martiri, d'un temps ençà una sèrie d'obres parlen de les vivències que van viure també les dones repressaliades. Si coneixem els patiments que moltes dones comunistes van haver de passar a

les presons franquistes és, en general, gràcies un cop més a les entrevistes, als llibre de memòries o a les biografies. Els records de les que patiren captivitat són uns documents indispensables per a conèixer les condicions de vida i vexacions i tortures que patiren les dones comunistes a la postguerra. (Olesti, 2005; Duch, 2003,³³ p. 585). Però sobretot coneixem el patiment de les dones a les presons franquistes a través del testimoni de Cuevas (2004). Aquesta autora ens ofereix uns testimonis lacerants, exposicions de les carns obertes i apallissades de tantes dones antifranquistes que passaren per la més cruel repressió. I dóna diversos noms de militants femenines del PSUC que van patir amb ella aquests horrors: Victoria Pujolar, Mercedes Pérez, Raquel Pelayo, Isabel Vicente, Teresa Hernández, María González, María Domènech, María Hernández...

Un dels fills de Manola Rodriguez va ser detingut cap a finals dels anys cinquanta, i ella també va ser detinguda i portada a comissaria per presenciar les tortures físiques i psíquiques a que sotmeteren al seu fill. Cap dels dos va confessar. (Entrevista a l'Arxiu Històric de la CONC). En el cas de Maria Salvo, les tortures infligides durant els interrogatoris li van impedir ser mare. (Olesti, 2005; Vinyes, 2004)³⁴. Els autors posen en relleu l'enteresa de les presoneres davant les dures sessions de preguntes, la seva fortalesa moral. El pas pels interrogatoris de Tomasa Cuevas els va recollir Giliana Di Febo en una obra pionera en el tema, ja que està escrita a la dècada dels setanta (Di Febo, 1979, pp. 117-118) i Antoni Batista, que sosté que Cuevas va sortir de la presó de Les Corts amb la base de la columna vertebral desviada i amb una lesió al clatell. La van torturar Pedro Polo i Antonio Juan Creix. (Batista, 1995, p. 24). De les entrevistes de Vinyes (2002) realitzades a diverses dones espanyoles, entre elles a Cuevas, es pot percebre també la situació dels infants a les presons franquistes. D'altra banda, les pràctiques eugenèsiques propugnades per Vallero Nájera, dirigides per Maria Topete, van conduir a una total separació entre mares i nens a la Prisión de Madres Lactantes de San Isidro,

³³ L'obra de Duch ens apropa al món penitenciari femení espanyol.

³⁴ Aquest escrit està dedicat a descriure les diferents presons on va estar condemnada la militant Maria Salvo. S'ha fet a partir del testimoni de la protagonista, i és, en el seu àmbit, una obra modèlica.

en Madrid. Vinyes ha investigat les conseqüències que aquesta practica va tenir per a les dones empresonades.

D'altra banda, Soledad Real, després d'un breu exili a França, fou retornada a la força per les autoritats franceses en declarar-se la guerra mundial, i va romandre tancada setze anys a les presons franquistes. (Pàmies, 1976, p. 189; Cuevas, 2004; Hernández, 2001 i 2003).³⁵ En un dels seus testimonis, Real explica que quan va sortir de la presó, i fins els anys vuitanta, el seu veí, que era guàrdia civil i els seus fills li cridaven "puta" una i altra vegada per a humiliar-la. (Mangini, 1995, p. 160).

Quan estava exiliada a París, Mercedes Núñez va escriure sobre les vicissituds que va patir a la presó de Ventas i recorda a les seves companyes de captiveri. El seu testimoni, juntament amb els que descriuen les seves companyes de presó, posa en relleu les condicions de vida que les dones patiren en les presons franquistes. (Núñez, 1967). Per la seva banda, en una altra obra que recull el testimoni de Núñez, aquesta torna a parlar de vàries de les seves companyes de presó i recorda amb horror a una de les funcionàries a les quals les preses li deien "Veneno". (Hernández, 2003, pp. 354-358).³⁶ Cal destacar que la bibliografia no ha tingut gaire en compte la figura de la militant comunista Perpètua Rejas, abans mencionada, que segons va explicar López Raimundo morí a la presó. (Carralda & Colomer, 1978, p. 9)³⁷.

El 5 de febrer de 1940 es van processar 52 militants, 13 d'ells dones, el que significava una quarta part de membres que el PSUC havia organitzat a Barcelona. A Teresa Hernández se li dictà pena de mort, tot i que després la pena li fou commutada, però passà divuit anys a diferents presons. A Maria Domènech se li imposà cadena perpètua. Domènech, natural de Banyoles, s'havia afiliat al PSUC durant la guerra. El 1939 s'exilià a França i després va

³⁵ En aquesta segona obra, Hernández entrevista a Soledad Real i a Maria Salvo i també a diverses dones espanyoles.

³⁶ En aquest llibre hi ha una petita biografia de Mercedes Núñez escrita per Pablo Iglesias Núñez.

³⁷ Aquests autors també parlen de Tomasa Cuevas.

ser una peça clau per a la penetració del partit des del sud del país veí. (Martín Ramos, 2002, pp. 141 i 155).³⁸

Amb la finalitat de posar-se al front dels grups de militants que s'esforçaven per reconstruir les JSUC, el 1944 Margarida Abril, que era, com López Raimundo, membre del Comitè Executiu de les JSUC, va tornar clandestinament des de Mèxic, juntament amb el seu company, Josep Serradell (Roman). El desembre de 1946 passà a França per la muntanya per decisió de la direcció del PSUC i de les JSUC, que consideraren que era arriscat que continuessin a Catalunya. Per altra banda, el partit va decidir que López Raimundo anés a Barcelona, la qual cosa facilitava la substitució d'Abril en la direcció de les JSUC. Es va convenir que López Raimundo traspassaria la responsabilitat de la direcció a Victòria Pujolar, que era una membre de la direcció que al principi de 1946 passà a França per la muntanya després de fugir de la presó de Las Corts, i que Abril marxés a París. (López Raimundo, 1993, p. 19).

Amb tot aquest desplegament d'estratègies s'inicià la reconstrucció de les JSUC i va reaparèixer "Treball". El protagonisme d'Abril en les JSUC fou molt important. Ella s'havia distingit per les seves crítiques a Comorera en els primers anys quaranta, secundant a Pere Ardiaca. (*Gent del PSUC*, 1998-1999, p. 91; López Raimundo, 2006, p. 33³⁹; Martín Ramos, 2002, p. 116 i 2003; *PSUC, 1936-1981*, p. 9)⁴⁰; Varo en el pròleg a *El feminisme al PSUC*, 2009, p. 11).

Als inicis del franquisme, amb gran quantitat de líders exiliats, a les presons franquistes o afusellats, les dones de les JSUC van tenir un paper clau en la reconstrucció del PSUC. A més, el partit es va quedar bastant sorprès i sense saber que fer davant les vagues produïdes entre el 1946 i 1947, amb un gran protagonisme femení. Força militants masculins seguien pensant que la conflictivitat laboral i el moviment obrer eren coses d'homes. Però la realitat

³⁸ Aquesta obra tracta de dones del PSUC que van viure l'experiència de l'exili a França, però són molt poques les citades en comparació amb els seus companys homes.

³⁹ En aquest llibre, segona part de les memòries de López Raimundo, l'autor cita molt pocs noms, tant d'homes com de dones. El tractament que els hi dona és el mateix.

s'imposava i les treballadores de Barcelona protagonitzaren protestes laborals durant tot el franquisme, encara que les organitzacions obreres les tractaven com una anomalia. Les publicacions del PSUC, al referir-se als conflictes laborals tendien a atribuir-los als "treballadors" o a la "classe obrera", mostrant una concepció masculinitzada de la classe treballadora. A més, en aquest partit, l'important paper que les treballadores estaven assumint en les vagues va generar un debat sobre si es devia organitzar als seus protagonistes com treballadores, a les fàbriques, o com a dones, per mitjà de la Unió de Dones de Catalunya (UDC), organització existent des de 1934 i en aquells moments activa sobretot a l'exili. Finalment, en juliol de 1946, es va tractar de canalitzar les protestes femenines a través de la UDC. Aquesta iniciativa no va tenir èxit, doncs a finals de 1946 la seva organització a l'interior tenia menys membres que el desembre de 1945. Les protestes dels anys quaranta sovint van ser encapçalades per dones madures, amb experiència de treball industrial al tèxtil i que tenien àvies, mares, germanes... que havien treballat a la indústria. (Varo, 2006, p. 341, i 2007).

A finals de la dècada dels seixanta, la conflictivitat laboral femenina va incrementar-se. A diferència del que va ocórrer als anys quaranta, als seixanta i setanta va ser habitual que noies joves, que no treballaven necessàriament al tèxtil, de procedència immigrant, sense experiència de treball a les fàbriques, protagonitzessin certs conflictes laborals. A aquest fet devien contribuir la constatació que els conflictes laborals en altres empreses havien permès millorar la situació dels seus treballadors. I, sobretot, per a la repressió havia disminuït i, sobretot, l'increment de la militància femenina a les organitzacions polítiques i obreres. Això es pot percebre a partir de l'augment de la seva presència en manifestacions i del nombre de detencions i condemnes. Les militants del PSUC, la majoria noies joves nascudes durant les dècades de 1940 i 1950, van portar la conflictivitat laboral dins dels centres de treball. Aquest procés era més difícil quan la majoria de treballadors eren homes. No obstant això, si bé les dones participaven a les vagues difícilment les encapçalaven. Tanmateix, a mesura que molts homes militants van anar quedant en llibertat

⁴⁰ En aquesta obra es fa un repàs a la història de Catalunya des del 1923 i continua fins el

provisional, elles van quedar relegades a tasques “auxiliars”: enllaços, estafetes, correus, transport de material. (Varo, 2006, pp. 335-336).

Algunes militants comunistes també van patir discriminació dins el propi partit pel fet de ser dones. A Carme Casas, per exemple, responsable de l'organització a l'Aragó, la Rioja i Navarra, l'any 1962 un company li va dir obertament que, con que ja tenia dos fills, era millor que deixés la militància clandestina per a donar suport al seu company. Ella explicava que ho va acceptar, tot i que aquesta decisió li va dolre molt. (Olesti, 2005, p. 105 i Borderías & Hurtado, 1999).

Maria Salvo va rebre un cop molt fort la primavera del 1942, quan estava a la presó. Un dia les recluses van poder introduir clandestinament un exemplar de “Mundo Obrero” i en una nota informativa se l'inculpava de la detenció del grup de Lisboa, format per dirigents del PC. La tractaven de traïdora i la condemnaven a ser repudiada per les companyes, que era el pitjor càstig que podia rebre una reclusa. L'aïllament de la Maria i de tres companyes que li feien costat va ser radical. (Olesti, 2005, p. 242).

En aquesta època, les militants més destacades del partit estaven a l'exili, patint la presó o amagades. Algunes estaven lluitant al costat del “maquis”, però la bibliografia ens parla poc d'aquest tema. Tenim constància de la figura guerrillera de Tomasa Cuevas. El 1944, en sortir de la presó de Segòvia arribà a Barcelona desterrada i allí connectà amb el PSUC. Llavors començà a treballar com “enllaç”: trobar lloc on reunir-se, portar armes a la guerrilla, als maquis, connectar la guerrilla amb la direcció del partit, distribuir propaganda. De fet, com posen de manifest les tasques que Cuevas tenia assignada, es pot dir que el repartiment del treball polític entre els maquis, guerrilla de resistència espanyola contra el franquisme, estava impregnat de sexisme, les dones només tenien funcions de suport. (Duch, 2003, p. 585 i DD.AA., 1999, p. 86⁴¹; *Gent del PSUC*, 1998-1999, p. 87).

1981. Gairebé no surten dones del PSUC.

⁴¹ En aquesta obra 12 ponents parlen de les seves experiències de militància. De tots ells només hi ha una dona: Tomasa Cuevas.

Al llarg dels anys, la condició de ser “dona de pres” va posar a moltes dones del PSUC en una situació difícil. Les seves activitats estaven condicionada pel fet de tenir el marit a la presó, com es posa en relleu a través de les entrevistes, en els llibres de memòries i, sobretot, en l’obra novel·lada d’una militant que va tenir molts anys el seu company a la presó i que dedicà l’estudi a Tomasa Cuevas “y a todas las demás”. En les obres consultades, excepte en una de Pàmies, no es posa de manifest que el partit hagués ajudat a algunes d’aquestes dones a sortir de la presó, o bé a refer les seves vides un cop fora d’elles. Pàmies, en canvi, descriu que el partit ajudava monetàriament a aquestes dones de presos mentre els companys complien condemna. (Olesti, 2005; Hernández, 2001, pp. 48-50, Pàmies, 1975).

Durant la dura postguerra dels anys quaranta, l’any 1947, els inspectors de la Brigada político Social Pedro Polo Borreguero i Vicente Juan Creix van signar dos informes complementaris en els que explicaven com s’havia produït la desarticulació de la Comissió Políticomilitar del Front Guerriller i de l’aparell de propaganda del PSUC. I especificaven l’organigrama del Partit i les accions “terroristes” que s’havien desenvolupat des de la tardor de 1946. Eren dos documents amb els que s’iniciava el “Sumarísimo 35836”. A partir d’aquí, es va detenir a càrrecs de diferents Comitès Centrals del Partit i altres òrgans, entre ells el de la Unió de Dones de Catalunya. Enrere quedaven tres mesos en mig d’una acció policial empresa impunement que “des del 15 de gener fins a les acaballes d’abril, va representar la detenció i l’empresonament de quasi un centenar de persones, la majoria de les quals serien condemnades en consell de guerra al cap de gairebé dos anys; no va celebrar-se fins el 13 d’octubre de 1948. Fou el que en l’argot polític s’ha conegut com “la caiguda dels 80” (Risques, 2001, p. 65-66).⁴²

⁴² A la nota 62 d’aquest capítol de llibre apareixen els noms de 44 persones detingudes. En alguns casos no consta el nom sense del detingut, per tant no sabem quantes dones hi havien. De les que tenim referència són les següents: Eulàlia Martínez, Francisca Coronel, Mercè Clota, Amparo Arranz, Maria Domènech, Dolors Arbonés i Flora Monreal. L’autor fa el mateix tractament quan parla de dones i d’homes. A l’apèndix del llibre de López Raimundo (1993) hi ha el testimoni de Sebastià Piera, que parla de La Caiguda dels 80. Assenyala que entre els detinguts hi havien 7 dones comunistes. Aquestes eren: Empar Arranza Castillo, Mercè Clota Vilarrasa, Francesca Coronel García, Flora Martínez Monreal, Eulàlia Martínez Salart, Anna Mayoral i Dolores Sanz de Arellano.

En mig d'una repressió ferotge, el PSUC del 1936 mor a finals dels quaranta amb la defenestració de Comorera i les purgues que la van seguir. Durant uns anys, el Partit no serà més que el PCE a Catalunya. Els vells fundadors s'apartaran, o seran apartats, de l'organització. La direcció quedarà en mans de dirigents que venien de les JSUC, formats sota l'ombra de Carrillo. (Cebrián, 1997, p. 27). Un cop jubilada la vella guàrdia del PSUC, es produí el primer canvi generacional i el partit passà a mans dels antics joves unificats. El 1948 es porta a terme una renovació entre els membres del Secretariat del PSUC i se li dona joc a una dona, la ja citada Margarida Abril, antiga militant de les JSUC en temps de la guerra i membre molt actiu dins el partit en els primers temps de la postguerra com hem vist anteriorment. Però el PSUC va reformar el seu secretariat el 8 de novembre de 1949, i en la direcció ja no hi havia cap dona. Això sembla indicar que les dones havien perdut més protagonisme encara que el que havien tingut durant la guerra. (Cebrián, 1997, p. 27, Guixé, 2002, p. 116).

Hi ha una manca de dades sobre la militància femenina en aquesta època. Això impossibilita fer conclusions sobre si el fet que les dones no ocupessin càrrecs corresponien al seu número de militants. Les xifres següents ens indiquen l'evolució del paper de les dones dins els òrgans de direcció del partit. Pel Comitè Central del I Congrés, (agost de 1956), Congrés que aprovà la política de reconciliació nacional, van ser escollits 23 homes i només una dona, Margarida Abril; una altra dona, Reis Bertral, fou triada com a suplent, entre 7 homes. En aquest congrés s'assentaren les bases de la refundació del PSUC que es consolidà al llarg dels seixanta.

Les contínues detencions afectaren fortament al PSUC, fins al punt que el seu Comitè Central no es reuní des del ple d'agost del 1959 fins al ple de gener del 1963. La direcció operacional d'aquells anys es trobava a París íntimament lligada a la del PCE. El Comitè executiu real estava format, entre d'altres, per Margarida Abril.

Una tipologia de les dones del PSUC a la clandestinitat

A mesura que el franquisme es consolidava, a finals dels anys cinquanta i seixanta, el país anava canviant. Malgrat que la pobresa encara imperava entre les famílies obreres, les filles de certs grups socials, empresaris professionals liberals... començaven a estudiar a les Universitats. Amb aquest panorama, diferent del que hi havia els anys trenta, quaranta i primers cinquanta, l'extracció social de les dones que començaren a ocupar llocs de responsabilitat en el PSUC durant aquesta etapa no era el mateix que la de les militants obreres que lluitaven a les fàbriques i tallers secundant la conflictivitat social. De la lectura de la bibliografia i de les entrevistes realitzades s'extrau la conclusió que, majoritàriament, les dones que exercirien càrrecs en el partit eren les professionals que pertanyien a una classe social que els havia pogut proporcionar estudis, i que eren de procedència de famílies catalanes. Això permet formular la hipòtesi de que, a diferència del que succeïa en anys anteriors, en els òrgans de direcció del PSUC hi havia moltes professionals liberals i estudiants, la qual cosa indica que estava lluny de ser un partit dirigit exclusivament per la classe obrera.

De fet, a poc a poc, durant la dècada dels seixanta i setanta el PSUC es va distanciar del model leninista clàssic de partit d'avantguarda revolucionària i cada vegada més va passar a ser un partit de masses que s'acostava a un model organitzatiu de tipus socialdemòcrata. (Cebrián, 1998, p. 9).

D'aquest perfil professional liberal i estudiantil de les dones que s'incorporaren al PSUC durant aquests anys de la clandestinitat pot servir d'exemple el fet que el 1955, a l'entorn dels seminaris "Juan Boscán" de Josep M. Castellet, va néixer el primer nucli universitari del PSUC. S'hi incorporaren estudiants i professors de la universitat. En aquest nucli s'hi van unir les estudiants M^a Rosa Borràs i Juliana Joaniquet. Borràs va ser detinguda, amb 100 militants més, arrel de la Vaga Nacional Pacífica del 18 de juny del 1959. (Cebrián, 1997, pp. 38 i 46-47). El PSUC s'implantà en el moviment universitari a partir de 1958 i

arribà a situar-se com a partit hegemònic en el seu si. (Colomer, 1978, II Vol., p. 13).⁴³

Dolors Folch i Roser Pérez Simó, que el 1965 pertanyien al Comitè d'Estudiants, el mes de juny d'aquell any van ser detingudes juntament amb pràcticament tot el Comitè d'aquell curs i de l'anterior. Llavors va ser quan, per primera vegada, uns estudiants van ser jutjats pel Tribunal d'Ordre Públic (TOP). Alguns, nois i noies, van ser absolts, però no tots. És el cas, també de l'estudiant Anna Sallés, que va ser processada l'any 1962 juntament amb altres militants després d'agafar-la en una manifestació amb motiu de que el 15 de juny s'havia celebrat el consell de guerra a vuit estudiants acusats de rebel·lió militar per les manifestacions de l'11 i 14 de maig a la universitat en solidaritat amb Astúries. També es va detenir a M. Rosa Solé, igualment estudiant, que el setembre del 1960 va haver de sortir cap a l'exili. (Cebrián, 1997, p. 5-52 i 64-65).

Cap el 1961, per diverses causes, la militant Núria Sales, exiliada a París juntament amb 19 persones que estaven estudiant o fent el doctorat, fou una de les fundadores d'una cèl·lula on els militants eren agrupats amb el nom de "cèl·lula d'intel·lectuals". (Cebrián, 1997, p. 51). I Carme Bassoles, el 1969, pertanyia a l'organització de la Facultat de Lletres. (Colomer, 1978, I vol. P. 136).

En aquest context, Montserrat Avilès i Ascensió Solé, advocades laboralistes, juntament amb altres professionals destacades s'afiliaven al PSUC. Solé va entrar l'any 1967. (Romeu, 1994, p. 219).⁴⁴ Ambdues van ser objecte de repressió per part de la dictadura durant els primers setanta, van tenir d'afrontar un judici davant el Tribunal d'Ordre Públic i l'Avilès va passar dos mesos a la presó juntament amb el seu marit, l'Albert Fina, també militant del PSUC.

⁴³ A diferència del llibre de Cebrián, en aquesta obra, tot i que està dedicada a l'activisme dels estudiants en el marc clandestí del franquisme, hi apareixen molt poques dones.

⁴⁴ En aquesta obra es fa 53 entrevistes a dones espanyoles, entre elles a 3 del PSUC.

(Entrevista a l'Arxiu històric de la CONC; DD.AA., 2001, p. 16 i Balfour, 1994, p. 215).⁴⁵

Moltes de les dones que al final de la clandestinitat ingressaren al partit provenien de Bandera Roja, una organització política comunista catalana i espanyola de tendència marxista-leninista fundada a Barcelona el 1968 i ampliada el 1973 a l'àmbit estatal. És el cas de Montserrat Comas d'Argemir, advocada, que ingressà al PSUC en el 1974. Era membre també de "Cristians pel socialisme" i fundadora del gabinet jurídic de la CONC. Després deixà la militància a l'ingressar a la carrera judicial. Igualment, Clara Claramunt ingressà al PSUC també el 1974, en deixar Bandera Roja. (Cebrián, 1997, p. 396).

Les dones prenen rellevància dins el partit, una rellevància, però, que sempre més o menys estava subordinada a l'actuació dels homes. Així, sabem que Leonor Bornau, que en realitat es deia Teresa Bonet, a principis dels anys seixanta va ser una de les responsables d'un Comitè, tot i que només fins el 1967, data en que Miguel Núñez sortí de la presó i es tornà a fer càrrec de la direcció fins la legalitat. (Cebrián, 1997, p. 56).

El PSUC era un partit fortament masculinitzat, com la immensa majoria, però això no treu que les dones militants juguessin un paper fonamental en el seu desenvolupament. Els primers anys, com a suport essencial de les activitats del partit i de suport als presos i les seves famílies. De fet, és impossible imaginar el treball clandestí en aquella època sense el concurs inapreciable de les dones, marginades totalment pel règim franquista. Realitzaven tasques de distribució, de propaganda, com Eulalia Martínez, que dirigia la estafeta central; Amparo Arranz Castillo, responsable de propaganda del III sector, Paquita Coronel García, Flora Martínez Monreal i Dolores Sanz de les tasques de distribució de propaganda, de confecció d'ensenyes catalanes i republicanes, reorganitzaven la Unió de Dones de Catalunya i centralitzaven l'ajut i la solidaritat amb els presos. Ana Mayoral Ferré proporcionava als guerrillers, en

⁴⁵ En aquestes obres es parla d'algunes advocades laboralistes del PSUC. Se citen les més destacades, com Solè i Avilès. El llibre de Balfour, tot i que tracta sobre el moviment obrer no tracta de dones treballadores del PSUC.

la província de Tarragona, enllaç, casa i treball. Mercedes Clota Vilarrasa complia la difícil tasca de transportar a Barcelona material de propaganda, armes i explosius dipositats a Manlleu.... (López Raimundo, 1993, p. 278).⁴⁶

Moltes de les dones del PSUC nascudes entre el 1944 i 1950 vinculaven també molt directament la seva militància antifranquista a la de la seva família d'origen, en especial a la dels seus pares, tot i que també, en menor mesura, a les mares:

“En el caso en que los padres continuaron su militancia después de la guerra la influencia fue aún más directa pues no sólo arroparon ideológica y familiarmente la militancia de las hijas, sino que las pusieron personalmente en contacto con la oposición antifranquista, en concreto con el PSUC. Como sucedió con Mercedes López, Montserrat Milià o Teresa Buigas.” (Borderías, Borrell, Ibarz, Villar, 2003, pp. 182-183).

Mercè Olivares s'afilià al partit el 1961, als 18 anys, a l'Hospitalet. A finals dels seixanta començà a fer xerrades i a ser molt eficaç. Després va defensar l'aplicació dels Pactes de la Moncloa en la seva totalitat. A més de ser molt activa com a militant, treballà en el moviment de dones i de barris. Va ser membre del Comitè Central del PSUC i del PCE per cooptació el 1975. (Cebrián, 104, 183).

Francisca Redondo, sindicalista de CCOO, participà, a mitjans dels cinquanta, en la formació del PSUC a Tarragona. En general, com s'ha dit abans, les dones comunistes i alhora sindicalistes, les quals la majoria pertenyien a la classe obrera, donen un perfil de militants diferent del que ofereixen les professionals liberals i estudiants (Borderías, & Hurtado, 1999 i Villar, 2000).

Les dones que treballaven a fàbriques, tallers, comerços, etc. I que militaven al PSUC i, moltes vegades estaven afiliades a CCOO⁴⁷, en la majoria dels casos

⁴⁶ Com hem vist, en aquest text l'autor parla de les seves companyes femenines mostrant un gran respecte i admiració. També explica com va establir els seus primers companys amb Teresa Pàmies, després la seva esposa.

⁴⁷ L'estratègia del PSUC en aquesta etapa era que l'aportació més important de les organitzacions del partit fos la dedicació a l'extensió de les CCOO de Catalunya i a la constitució de la CONC. (García, 1986, pp. 44-45).

van arribar a Catalunya, o en concret a Barcelona, amb les seves famílies per raons econòmiques o polítiques. En general, eren nascudes en ambients modestos, i la seva entrada al mercat de treball va ser relativament precoç. El seu primer contacte amb la política va ser també aviat, de vegades anterior a la seva primera feina, perquè es va produir en la seva família d'origen. Per a la majoria d'elles, la tradició política familiar constituí una referència identitària. L'activitat política d'algunes de les dones que apareixen en el llibre va començar a partir de la seva assistència a grups escoltes -laics o religiosos- i dels esplais religiosos en les quals les JOC desenvolupaven les seves activitats. (Borderías, Borrell, Ibarz, Villar, 2003).

La tasca de les militants, fora del nucli de les fàbriques o de la universitat, moltes vegades consistia en rebre uns quants exemplars de "Treball" i "Mundo Obrero" i repartir-los a quatre o cinc persones que tenien adjudicades per passar-lis la propaganda. A les dones se'ls encomanava la tasca de crear agitació als mercats i barriades contra el Govern i les autoritats franquistes responsables de l'augment considerable dels queviures i de la carestia de la vida. També eren les sostenidores de les comissions de solidaritat per l'amnistia dels empresonats antifranquistes i de la solidaritat material amb les seves famílies. I imprimien a casa premsa clandestina, fulls volants, etc., que després repartien il·legalment pels carrers, pels mercats...

Entre els dirigents del PSUC hi havia una preocupació per la incorporació de les dones a la lluita antifranquista. Això és present a gairebé tots els informes, però, com mostra la intervenció de Josep Roman al IV Plé del Comitè Central el gener de 1963, el discurs no amagava el paternalisme que estava enrere d'aquest desig de que elles s'organitzessin :

"La lluita de les dones de les diverses capes de la població de Catalunya en defensa de llurs interessos materials i per la llibertat i la democràcia, haurà de culminar en l'organització d'un gran moviment independent, ampli, de masses, de les dones antifranquistes. El desenrotllament de la lluita del poble contra la dictadura indica clarament la necessitat que les dones cerquin, també, llurs formes pròpies per organitzar-se i participar més destacadament., amb llur pròpia

personalitat en la lluita per la pau, per la llibertat i en la gran tasca d'enderrocar la dictadura franquista". (Cebrián, 1997, pp. 37-38).

D'altra banda, en el Comitè Central del II Congrés (1965) tampoc no notem canvis substancials respecte a la participació de les dones: hi van ser anomenades dues: Margarida Abril i Teresa Bonet (Leonor Bornau), entre 23 homes, i cap dona entre els 11 suplents.⁴⁸ (Serradell, 1995, p. 90⁴⁹ i Cebrián, 1997, Annex 1 i 2).⁵⁰

A les portes de la transició, els dirigents del partit es plantejaren més seriosament les avantatges que pel partit podria tenir una major participació de les dones i es disposaren a treure a la llum de la militància i de la ciutadania els problemes considerats propis del món femení. Era un fet que al partit hi havia una manca de presència femenina, deguda probablement a la discriminació a la qual el partit les havia sotmès. Realment, en els textos aprovats en els Congressos i en les reunions del Comitè Central, en "Treball" i en materials del partit en general, rarament es denunciava la situació discriminada de la dona a la legislació, al treball, a l'educació, a la família, a la vida social o al Partit. A les publicacions del PSUC, fins ara no havien estat tractades qüestions tan importants com l'ús de contraceptius, l'establiment del divorci, o la polèmica que existia entorn d'una possible regulació de l'avortament. Si no es corregien aquestes insuficiències del treball polític era molt difícil atraure a les dones a les files del Partit. En aquest sentit, a la II Conferència del PCE es va aprovar la Crida per l'Alliberament de la Dona, en l'elaboració de la qual havien participat gent del PSUC. (López Raimundo, 1988, 103-104).

Mentre des de la direcció del partit es prenia consciència de la discriminació que patien les dones a tots els nivells, les militants comunistes seguien sent molt actives tant dins el partit com als sindicats com a les Associacions de

⁴⁸ Segons Pelai Pagès (2000), Reis Bertral renovà el càrrec de suplent en aquest Congrés.

⁴⁹ Cal destacar que l'autor, un dirigent del partit que havia estat company d'Abril, no es qüestiona aquesta situació d'inferioritat a la que queden sotmeses les dones. El llibre, primera part de les seves memòries, recull una sèrie d'escrits de Serradell escrits al període de la clandestinitat a "Treball". I en la segona part de les seves memòries només parla de dones del PSUC quan es refereix als llistats electorals. (Serradell, 1998).

⁵⁰ Abril i Blanes havien militat a les JSU.

Veïns. Aquestes associacions forjaren un sentiment de comunitat en molts barris de Barcelona i entre les ciutats dels voltants. Entre aquestes dones que jugaren un paper destacat en el moviment veïnal podem assenyalar Teresa Buigas, que participà en la creació de l'Associació de Veïns de Santa Coloma Fondo (Villar, 2000, p. 37). D'altra banda, el PSUC es va desenvolupar a Nou Barris als anys seixanta vinculadíssim a les queixes dels veïns. Maruja Ruiz i María Ángeles Rivas –aquesta última dirigí les associacions de veïns de Nou Barris- en són una bona mostra. (Gavilán, 1986, p. 29). En aquestes manifestacions massives, les dones més joves encapçalaren les marxes mentre que les àvies vigilaven a la policia armada amb xiulets. (Balfour, 1994, p. 212). D'altra banda, Maria Salvo va participar també en accions veïnals i en comissions de solidaritat als presos del franquisme (Olesti, 2005).

A la fi de 1970 el poble de Catalunya es mobilitzà implicant-se tot el seu espectre polític d'oposició a la dictadura amb solidaritat amb la lluita d'Euskal Herria contra el judici de Burgos. A Barcelona, 287 intel·lectuals es tancaren una setmana a Montserrat. La policia els va fitxar. Entre d'altres dones del PSUC estaven M^a Dolors Plans i Armanda Rodríguez Lázaro. (Batista & Playà, 1991, pp. 76-80).

Transició

Després de la mort d'en Franco, el 20 de novembre de 1975, començaren a produir-se una sèrie de canvis a l'estat espanyol que, a poc a poc, van conduir al país cap a la democràcia. Les primeres eleccions al Parlament i al Senat van ser el 15 de juny de 1977. Poc abans, el PSUC havia estat legalitzat.

Els anys que van de la segona meitat de la dècada dels seixanta fins a l'any 1980 van ser els de màxim creixement de l'activitat del partit. Durant bona part d'aquests anys, els sectors de base de l'Església cedien els seus locals a l'oposició catalana i als comunistes, perquè es poguessin reunir. (Cebrián, 1997, p. 15).

Les CCOO i el PSUC van jugar un paper fonamental donant el protagonisme del que es coneix com a transició espanyola als seus principals impulsors: les persones, els moviments i els teixits socials que a partir dels anys seixanta inauguraren unes renovades pràctiques democràtiques, aconseguint obrir nous espais de llibertat sota el franquisme i portar-nos finalment la democràcia. A Sabadell, moltes de les organitzacions polítiques dels anys seixanta s'havien construït gràcies al treball de dirigents d'altres sectors més tradicionals de la localitat. Un moment clau de la connexió d'aquests activistes fou la creació d'escola de formació sindical del carrer de Les Tres Creus. Molts dels alumnes no eren obrers, sinó estudiants interessats en el compromís amb el moviment obrer. De fet l'escola fou important per dues coses: gràcies a alumnes com Pere Ros i Tomàs Borràs i altres militants com Remei Bona, Isidre Ceus... es constituí el primer comitè del PSUC del centre de Sabadell. En aquest moment, l'oposició antifranquista era cada cop més plural socialment i culturalment, i al PSUC s'afiliaven sectors amplis de la societat. (Domènech, 2002, pp. 144-145 i 147).⁵¹

En aquell mateix any de 1977 les dones comunistes constituïen entre un 20 i un 25% del total dels militants, és a dir, una quarta part, però al Comitè central del Partit hi havia 77 membres, dels quals només 7 eren dones, entre elles Reis Bertral. (DD.AA., 1978, pp. 196-197).⁵² Aquestes dades de militància no coincideixen amb les que ens proporciona una altra font, que assegura que les dones del PSUC representaven aleshores el 18,15% dins del conjunt del partit. (Cebrián, 1997, p. 301). D'altra banda, llavors, les Joventuts Comunistes de Catalunya tenien organitzades en les seves files a més de 3.000 nois i noies. (Serradell, 1995, p. 297).

Tot i que les dades dels autors no coincideixen exactament en assenyalar el número de dones militants, les xifres globals si permeten afirmar que la representació femenina en el Comitè Central seguia sent molt baixa. Igualment, a les llistes elaborades pel partit per elegir diputats a Corts o alcaldes regidors

⁵¹ En el llibre no apareixen gairebé noms de persones, però l'autor fa el mateix tractament quan són homes o dones.

als Ajuntaments les dones tampoc no tenien la representativitat que la seva participació dins el conjunt del partit hagués estat normal. Així, de les candidatures al Congrés de diputats per Barcelona, el 15 de juny de 1977, només hi havia 5 dones entre 33 homes. La primera en el setè lloc era Dolors Calvet. (Cebrián, 1997 i *Psuc, 1936-1981*, 1981, p. 25).

I al IV Congrés celebrat el 1978 es van escollir 116 dirigents, i entre ells només hi havia 17 dones. (IV Congrés, 1978, pp. 219-223).⁵³

D'altra banda, a les eleccions municipals, celebrades el 3 d'abril de 1979, per la candidatura per Barcelona, es presentaven 9 dones entre 47 homes. La primera candidata femenina anava en cinquè lloc. Era la Núria Gispert.

Per a tot Catalunya, entre 1979 i 1987 només van haver-hi tres alcaldesses del PSUC (Anna Bosch i Parera, Antònia Castellana i Aregall i Carme Coll i Tryol) i quatre regidores. (DD.AA., 1989).⁵⁴

Respecte als candidats al Parlament de Catalunya, el 20 de març del 1980 per Barcelona anaven 13 dones entre 89 homes. De les dones, Dolors Calvet va quedar en quart lloc. (Cebrián, 1997, Annexos).

El nombre de militants censats el 1980 posava de manifest que els dirigents del partit havien de constatar una important davallada de la militància. Les fitxes comptabilitzades pel Comitè Central foren 20.549. La mitjana d'edat era de 34 anys per a les dones i 36 per als homes. (Cebrián, 1997, pp. 300-301).

D'altra banda, tot indica que les dones cada vegada tenien menys paper en el partit. L'any 1980, el nombre de dones delegades va ser clarament inferior que els anys anteriors. De 865 fitxes processades només 85 pertanyien a dones (el 9,8% del total) la qual cosa suposava un retrocés en relació amb l'any 1977. És

⁵² En aquesta obra, dedicada al paper de la dona a la dècada dels setanta, no es parla de dones del PSUC.

⁵³ En aquesta obra, dedicada a les resolucions preses al IV Congrés del PSUC, no hi surten dones del partit.

⁵⁴ En aquest llibre hi ha la biografia de dues alcaldesses: Antònia Castellana i Anna Bosch.

a dir, aquest Congrés va estar fortament masculinitzat, les xifres posen de manifest que les dones van estar infrarepresentades. (Cebrián, 1997, p. 301).

En els anys vuitanta, algunes dones del PSUC eren membres del Comitè Central del PCE. Entre elles estaven Dolors Calvet, Teresa Eulàlia Calzada i Mercè Olivares. (López Raimundo & Gutiérrez Díaz, 1981, p. 147)⁵⁵.

Durant aquests anys van haver-hi discussions i divergències dins el partit que en algun cas afectà a alguna dona. És el cas de Teresa Buigas, responsable del PSUC a Santa Coloma, que el 1975 va ser expulsada de l'organització després d'un enfrontament amb el dirigent del PCE, Santiago Carrillo, per considerar que ella havia trencat la disciplina. (Villar, 2000, p. 38).

S'ha dit amb anterioritat que, a diferència de les dones que militaren en els primers anys del PSUC o de les JSUC, que en general provenien de la classe obrera, les que foren protagonistes destacades en els últims anys de la clandestinitat i durant la Transició eren professionals, dones amb estudis; elles foren les que ocuparen càrrecs de responsabilitat dins el partit. Això convida a pensar si, en començar la democràcia, el PSUC no representava a una bona part de les classes mitges catalanes, i almenys a aquest estrat social pertanyien els i les dirigents del partit.

Durant aquests anys, en el PSUC s'anaven concretant accions que posaven en pràctica inquietuds diverses manifestades en els últims anys del franquisme. Hi havia zones de Catalunya, com ara El Prat de Llobregat, que patia una desatenció sanitària agreujada pel constant augment de població. En aquest context, l'11 de març de 1977, en un acte de commemoració del Dia Internacional de la Dona Treballadora, en una roda de premsa es va presentar públicament el projecte de posar en marxa al Prat el primer Centre de Planificació Familiar ("Planing") de tot l'Estat. Maruja Pelegrín i Carmina Balaguer, dues dones comunistes van ser les impulsores i primeres consultores del Centre de Planificació del Prat. Estaven vinculades amb un grup de dones

de Barcelona interessades a divulgar les possibilitats dels mètodes anticonceptius, que darrerament s'havien modificat radicalment amb la introducció de les píndoles anticonceptives i el coneixement de la sexualitat femenina. L'experiència va ser copiada després per altres poblacions, i les dones que volien impulsar aquests tipus de centres en altres llocs de la comarca venien a fer pràctiques al Prat. (Bengoechea & Renom, 1999, pp. 292-293).

La data amb què finalitzà la història del PSUC refundat és l'any 1984. (Cebrián, 1997, p. 20).

Militància comunista i Feminisme

L'any 1962 el PCE va fer un intent per a crear un grup específicament femení que tingués com a finalitat l'atracció de dones cap a la seva política de partit. El fracàs d'això, portà a diverses dones a percebre la necessitat d'agrupar-se elles mateixes, sense l'aixopluc de cap partit. A Catalunya, la primera assemblea de dones que va donar lloc a l'anomenat Moviment Democràtic de Dones (MDD) va sorgir a Barcelona. Maria Rosa Borràs, una de les seves impulsores, va explicar en una comunicació, "Sobre los orígenes del Moviment Democràtic de Dones", en què consistia aquest grup. La comunicació fou presentada en el Primer Congrés d'Història del PSUC celebrat del 5 al 7 d'octubre de 2006 a Barcelona, un Congrés que fou organitzat per l'Associació Catalana d'Investigacions Marxistes. El primer argument que l'autora ens recordava és que va ser Giulia Adinolfi, militant del PSUC, la que inspirà decisivament el feminisme a Catalunya. En primer lloc, organitzà un petit grup de dones comunistes per tal de discutir i informar-se sobre la qüestió femenina. Amb aquest escrit, extret de la reunió, pretenia convèncer a les dones comunistes i, també a la pròpia organització del PSUC i els seus dirigents, de la importància del problema de l'emancipació de la dona, un problema que havia de subordinar-se a la lluita per l'emancipació social. (Borràs, 2006).

⁵⁵ En aquesta obra es fa esmena de les dones que van formar part del Comitè Central, però no de les militants de base.

El MDD fou, sota el franquisme, l'embrió organitzatiu que va donar lloc a l'organització de moviments estrictament feministes. El moviment va desaparèixer el 1969. (Pala, 2005, p. 139). Tot i que el MDD va deixar d'existir com a tal, encara algunes dones comunistes continuaven treballant i potenciant mobilitzacions, sobretot de solidaritat amb les lluites obreres. Una dona molt activa del MDD havia estat Mercè Olivares, de l'Hospitalet de Llobregat. (*El feminisme al PSUC*, 2009, p. 33)⁵⁶. Després, es va tenir d'esperar a la transició per a que aquest moviment de dones es consolidés. (Sans & Gallofré, 1986, p. 114⁵⁷ i Arriero, 2011).

Durant el II Congrés del PSUC, celebrat el 1965 a França, un militant comunista, Manuel Sacristán, es va referir a una de les activitats del MDD del qual formava part Giulia Adinolfi, la seva esposa, en els següents termes:

“La experiencia más interesante a este respecto –también por los errores que contenía en ese período inmediatamente anterior al actual- fue el trabajo de las mujeres de la organización de intelectuales de Barcelona en la semana de la paz del año 63. Utilizando la posibilidad admitida por el artículo 61 del partido, la organización de intelectuales constituyó aquel año una célula exclusivamente compuesta por mujeres. Éstas formaron con bastante rapidez un grupo de mujeres democráticas, que eran sobre todo mujeres sin partido y del FLP. Y los maridos de éstas llamaban a las nuestras “las diabólicas” porque estuvieron muy activas en todo este período. Todo ese grupo penetró en una organización internacional; en varios departamentos: de entendimiento entre los pueblos, derechos de la mujer, derechos del niño, etc. Con mucha energía, estas mujeres democráticas, movidas por nuestras camaradas, organizaron una serie de conferencias, exposiciones y publicaciones, reunidas en una semana por la paz que tuvo su influencia en Barcelona y que hizo crecer la organización. Desgraciadamente, ese trabajo tuvo muy poca continuidad y se paralizó al terminar aquella semana de la paz; entre otras cosas, quizás fundamentalmente porque nuestras camaradas se descubrieron demasiado y la junta directora de aquel organismo las eliminó. El error quizás más visible fue tratar aquella junta como si fuera un órgano franquista, del poder franquista. Lo era en parte, sin duda, pero no totalmente y lo que habría habido que hacer era englobar a esa misma junta en el movimiento conseguido que fue

⁵⁶ *El feminisme al PSUC* és un llibre imprescindible per a totes les persones interessades en el tema del feminisme comunista als setanta i vuitanta. Entre d'altres coses, perquè porta un Annex que inclou un llistat de dones militants del PSUC que van participar activament en el moviment per a l'alliberament de la dona.

⁵⁷ En aquest text es fa una valoració de la posició adoptada pel PSUC davant del moviment feminista. S'arriba a la conclusió de que, malgrat que els comunistes no van ser gaire feministes, aquest partit va ser el que més es va preocupar per la situació de les dones.

realmente bastante amplio. Pese a ese error y a alguno más de detalle, la semana de la paz de 1963 prefiguró en algo lo que iba a ser el trabajo de los intelectuales en el período actual...”

Els dirigents comunistes advertien als seus militants barons que no possessin traves a la militància dels seus familiars femenins, però el marit, pare-germà comunista era la primera trava generalment per a la incorporació femenina. No ens d'estranyar. Eren homes del seu temps, amb tot allò que comportava en la definició de la subcultura masculina. En el règim nacional catòlic del franquisme lluny quedaven les reivindicacions femenines dels anys de la República. La situació per l'home i la dona era molt diferent, tot i que, en general, no es desvetllava abans de l'arribada dels fills. Però la maternitat va ser en molts casos un punt d'inflexió de les trajectòries militants de les dones. En una parella amb criatures petites ningú dubtava que era l'home el qui hi havia d'anar a les reunions. A força de repetir que la política no era per a dones algunes arribaven a interioritzar-lo. Tanmateix, està clar que probablement ho acceptaven com una imposició (Pala, 2005). Com deia una de les dones entrevistades, Teresa Buigas:

“Després hi ha una doble moral de cara al Partit o de cara al sindicat o de cara enfora, “hem de potenciar la dona”, però en canvi, de cara endintre, doncs normalment aquesta potenciació de la dona no es dona. La situació és molt diferent. Quan hi ha una reunió que ha d'anar la parella, si hi ha criatures petites o altres coses a fer, ningú dubta que és l'home que ha d'anar, ningú entén que vagi la dona i l'home es quedi a casa”.

Mentre els fills eren petits, la única manera de mantenir la militància era comptar amb l'ajuda d'altres dones, generalment de la família, àvies, tietes... Tanmateix, la bibliografia i les entrevistes consultades ens indiquen que, sobretot durant els anys de la clandestinitat, el PSUC tenia altres prioritats i que desconsiderava en certa manera aquesta situació de desigualtat que patien les dones. Va ser a les portes de la Transició, com hem vist abans a través de les paraules de López Raimundo, quan el partit va començar a ocupar-se per la situació específica de la dona, entre altres coses perquè la societat espanyola estava a punt d'aconseguir la democràcia i llavors els partits polítics es llançarien a la competència electoral i necessitarien obtenir el vot femení.

A l'octubre de 1977, en una Conferència celebrada pel partit a Sabadell es va abordar "la qüestió del feminisme", però es deia: "La mujer militante comunista ha de llevar su lucha por la liberación de la mujer partiendo de la posición de clase que un partido revolucionario, el partido de la clase obrera, tiene ante la sociedad capitalista. No podemos apoyar como tal a los movimientos feministas, si no es defendiendo nuestra política, nuestra concepción por la lucha por el socialismo". (*Resoluciones...*, 1977, s.p.).⁵⁸

A començament de la transició, la periodista Montserrat Radigales va fer una enquesta a un seguit de partits polítics per un encàrrec del *Diario de Barcelona*. A les preguntes sobre la situació de la dona, els dirigents del PSUC van respondre que es mostraven sensibles i deien que ho tenien ben present. Assumien la lluita per l'alliberament de la dona, i es mostraven favorable al divorci i l'avortament. (DD.AA., 1978, pp. 196-197).

Així, el PSUC, almenys en teoria, donava passes en favor d'aconseguir la igualtat dels sexes. Al IV Congrés, celebrat entre el 29 d'octubre i l'1 de novembre de 1977, hi va haver-hi una ponència que va parlar sobre l'alliberament de la dona. No obstant això, en aquest Congrés es van escollir 116 dirigents, i entre ells només hi havia 17 dones. (*IV Congrés*, 1978, pp. 219-223). I en el cinquè Congrés la qüestió feminista es va recollir de nou. Un dels seus punts deia: "Cal eixamplar i consolidar l'avantguarda feminista, el seu nivell teòric i polític, com a element impulsor de tot el combat per l'alliberament de la dona". (Cebrián, 1997, p. 307). Fa poc anys, en un article que parla del paternalisme del PSUC respecte a les dones diu el següent:

"La escasa bibliografía existente sobre el PSUC ha recalado este tipo de transcripción machista incluso allí donde, en su formulación, también se implicaban las mujeres de clara convicciones feministas (...). Se identifica la política del partido sobre la mujer con el feminismo, explicando el pensamiento y la acción de aquellas militantes intelectuales que sentaron las bases para el definitivo despegue de las plataformas feministas del PSUC en los años de la Transición", (Pala, 2005, p. 135).

Sembla oportú acudir a les experiències de dones del partit per a conèixer millor que opinaven elles mateixes sobre aquesta qüestió. Comptem amb el testimoni de l'antiga militant Teresa Pàmies segons el qual el comunisme no s'havia fiat mai del feminisme per considerar-lo disgregador de la classe obrera, actitud que ella mateixa va compartir fins a 1976. Van ser les Jornades Catalanes de la Dona a la Universitat de Barcelona el maig de 1976 les que van canviar la seva percepció del feminisme i va adonar-se que la militància comunista podia esdevenir un llast si no la feia compatible amb les idees emancipadores del feminisme. (Pàmies, 2001, pp. 46-49).

Des de la perspectiva històrica que li donen els seus anys de militància, Soledad Real opinava que durant la guerra, la clandestinitat i els primers anys de la Transició les dones comunistes acceptaven, per part del partit, humiliacions que ara les militants no acceptarien. I la historiadora Carmen Alcalde, quan es refereix al PCE, diu que el partit comunista fou, per la seva experiència, el més reaccionari i deslleial amb les dones. (Alcalde, 1996, p. 41).⁵⁹

Maria Rosa Borràs, destacada militant comunista i feminista, en l'entrevista que li van fer a l'Arxiu Històric de la CONC. Fons Orals, expressava que les seves idees esquerranes i feministes començaren a aflorar com una reacció a les injustícies i després, des del primer moment, hi havia un factor de les dificultats de pensar en certa manera sent dona. Des de molt petita, això era per ella un factor de rebel·lia en contra de la situació.

Així, d'aquesta manera, a través d'algunes entrevistes fetes en els últims anys, ens podem apropar a la situació de discriminació a la que les militants comunistes patien dintre del partit, especialment quan eren mares i esposes, una situació que les obligava a renunciar a una part de les seves responsabilitats com a militants. Això ens porta a pensar si quan es parla de la baixa militància de les dones en els partits i en els sindicats es tenen en compte

⁵⁸ En aquesta obra es parla de feminisme, però no se cita cap dona del PSUC.

⁵⁹ En aquesta obra l'autora parla de diverses dones espanyoles de diferents partits, però del PSUC només tracta a Real.

aquestes situacions de desigualtat. Així, Teresa Buigas, responsable del PSUC a Santa Coloma, que va participar en la creació de l'Associació de Veïns de Santa Coloma Fondo, reconeix que en els casos de parelles militants, era la militància masculina la que sempre havia tingut prioritat. (Villar, 2000, p. 37).

L'experiència de Tomasa Cuevas confirma aquesta realitat. Cuevas milità en el PSUC fins a la seva dissolució, i malgrat el seu passat de lluitadora comunista mai no va tenir cap càrrec de responsabilitat. (Di Febo, 1979, p. 121). Segons ho expressa ella mateixa, era la companya de Miguel Núñez, membre del Comitè Central del PSUC i del Comitè Central del PCE, i el fet que fos la dona d'un dirigent feia que estigués mal vist que ella tingués càrrecs. (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Tomasa Cuevas, 2004).

I l'activista d'Esquerra Republicana de Catalunya ja durant la guerra, Enriqueta Gallinat, que formà part del grup *les Dones del 36*, juntament amb militants comunistes, en el discurs de presentació del grup, el vuit de març de 1997, al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona, va dir: "A les dones se'ns va necessitar durant la guerra, però després els nostres mateixos companys ens han ignorat i hem hagut d'ésser nosaltres les que, en desenvolupar el moviment feminista, hem volgut ser un dels puntals de la llibertat...".

En diversos moments de la seva història, a través d'aquestes i d'altres dones militants del PSUC es fan paleses les dificultats per veure reconeguda dintre del partit la seva participació en la lluita contra el franquisme, les resistències a fer-les un lloc en la estructura del partit i la subordinació del seus problemes a d'altres prioritats.

Això va portar a que algunes militants comunistes deixaren el partit per entrar a formar part del moviment feminista i d'altres moviments alternatius. És el cas de la ex-dirigent Anna Bosch, que el 1982 va deixar tots els càrrecs que tenia dins el partit. Aleshores va iniciar la llicenciatura en Història i s'apropà al feminisme de la diferència, al pacifisme i a l'ecologisme. (Villar, 2000, pp. 30-31).

Encara ens és, però, molt desconeguda l'experiència i els conflictes viscuts per les comunistes degut a la cultura política del partit. Aleshores, a finals del anys setanta, certes militants van començar a apropar-se al feminisme, com posen de manifest Adoración Díez o Julia Froilán (Villar, 2000, pp. 46-47 i 73) .

L'any 1980, dues notes de Giulia Adinolfi –sobre *asadse c* i sobre subcultures femenines- van aparèixer (la segona pòstumament) en els números 1 i 2 de “mientras tanto”. La primera discutia el problema de les contradiccions presents *asadse c* en el moviment feminista i la segona proposava un mètode per abordarles. Després d'aquesta exploració metodològica, Adinolfi es proposava “identificar alguns elements” de les subcultures femenines “para discutir y valorar, más allá de la función represiva que tuvieron o siguen teniendo, su posible validez universal...” (“mientras tanto”, núm 2, p. 23). El primer d'aquests elements que Adinolfi es proposava estudiar era el treball domèstic. L'únic que queda d'aquest programa de recerca és l'esquema que es reproduïx en “mientras tanto”, dictat per Adinolfi el 7 de febrer de 1980. El títol, “Esquema sobre el trabajo doméstico”, no està en el mecanografiat original. (“mientras tanto”, núm. 3, p. 19, nota 1). La seva temprana mort li va impedir continuar en el seu treball en uns moments en que el feminismo encara necessitava plomes lúcides com la de Giulia.

Les dones del PSUC a l'actualitat

Vàries de les dones que hem anant citant en aquest text, perquè per algun motiu van tenir un paper destacat dins el partit, a mitjans de la dècada del 2000 continuaven actives. Trinidad Gallego, per exemple, militava al PSUC-viu i era, juntament amb Gregorio López Raimundo, membre d'honor del partit.⁶⁰ Fou la presidenta de *les Dones del 36* (1997), un grup de dones que s'apropaven als vuitanta anys o que ja els havien superat. En principi, les fundadores de l'associació eren vuit dones que s'aplegaren per tal de recordar

⁶⁰ Gallego va ser entrevistada per Olesti i també per Quiñonero (2005).

a les futures generacions que a la guerra hi érem tots: homes i dones.⁶¹ (*Les dones del 36*, 2002).⁶²

D'altres, com la Manola Rodríguez, va passar a militar a Esquerra Unida. Maria Salvo, que també va ser membre actiu de l'Associació d'Expressos Polítics de Catalunya, el 2003 va rebre la Medalla d'Honor de la Ciutat de Barcelona i el 24 de febrer del 2004 la van fer doctora *honoris causa* per la Universitat Politècnica de Barcelona, juntament amb Gregori López Raimundo i Agustí de Semir. (Olesti, 2005).

L'any 2001 la Generalitat va concedir la medalla Francesc Macià pel seu compromís sindical i social a Carme Casas. El 30 de març del 2002 la van fer filla adoptiva de Tarragona. La Carme i el seu company van passar a militar a Iniciativa per Catalunya-Verds. El 2004 va rebre la Creu de Sant Jordi. (Olesti, 2005).

En aquesta etapa, la vida de Neus Català transcorreix entre París i Catalunya, i des del Comitè Internacional de Rabensbrück és un exemple de lluita permanent en favor de la memòria de l'antifeixisme. (Amical de Mauthausen, 2004, p. 18).

Constanza Martínez, que va morir el 1997, va retornar a Catalunya el 1972 i durant anys ella i la seva parella, un ex-deportat a Dachau, van dedicar el seu temps a divulgar l'experiència de la deportació des de l'associació Amical de Mauthausen. Per la seva banda, Mercedes Núñez, desapareguda l'any 1986, tornà a Espanya el 1975 per a ser Delegada a Galícia de l'Amical de Mauthausen. Allí va fer una gran tasca per a la localització dels ex deportats gallecs i els seus familiars. (Amical de Mauthausen, 2004, pp. 17-18).

Teresa Pàmies, una figura fonamental de les JSUC durant la guerra, com s'ha vist al llarg d'aquestes pàgines, va passar els últims anys de la seva vida a

⁶¹ Les fundadores de "Les Dones del 36" eren les següents: Conxa Pérez,, Rosa Cremon, Enriqueta allinat, Manola Rodríguez, Trinidad Gallego, Carme Casas, Victòria Carrasco i Maria Salvo.

Barcelona i després amb la seva filla, fora de Catalunya. Continuà escrivint llibres i columnes als diaris, alhora que també participava en tertúlies radiofòniques. Ella es mostrava crítica respecte a Stalin i respecte a la seva generació que li va creure. En aquest sentit comentava: “Tuvo que celebrarse el XX Congreso del PCSU para darnos cuenta de que no militábamos en un partido comunista, sino en una Iglesia con sus Borgias, sus beatos y sus inquisidores”. (Pàmies, 2001, pp. 25-31).

Margarida Abril va tornar a Catalunya el 1975 i formà part del Comitè Central i del Comitè Executiu del PSUC. El 1982 va deixar el partit per a col·laborar en l'organització del PCC.

Algunes d'altres dones sindicalistes i militants del PSUC entrevistades parlen amb certa decepció de l'etapa de la Transició. Montserrat Milià, per exemple, valorava positivament la feina del govern Suárez i també, en part, la dels governs socialistes, malgrat els errors i la feina bruta que, segons ella, van haver de consentir i es mostrava molt crítica amb el tema de l'associacionisme de barri, que pensava s'havia perdut a l'arribar la democràcia. D'altres, com la ex-regidora Mercedes López Arroyo, l'any 2005 militava en el PCC (*Dones, treball i sindicalisme..*, 1999, p. 80). (*Dones, treball i sindicalisme..*, 1999, p. 70).

⁶² En aquesta obra hi ha una petita biografia sobre cada una d'aquestes dones.

Conclusions

Els nombrosos fons consultats, orals i escrits, ens ha permès fer una síntesi del que van significar les dones del PSUC en el partit i en les diferents fases polítiques que aquí s'analitzen. Alhora, l'escrit dóna testimoni dels canvis que es van produir a la societat catalana i a la resta de l'Estat durant una gran part del segle vint. Fa un recorregut des de l'etapa de la Restauració borbònica, anys en els algunes dones comunistes van néixer, la Dictadura de Primo de Rivera, la II República, la Guerra Civil i la Transició cap a la democràcia actual. Durant aquest trajecte es posa de manifest l'evolució de la situació de la dona pel que respecte a temes d'escolaritat, d'entrada en el mercat de treball...

Si es fa un seguiment de la biografia de les dones del PSUC o de les JSUC que lluitaren a la guerra s'observa que la mobilització que van dur a terme durant la contesa no fou fruit només d'una resposta a aquelles circumstàncies especials, sinó que moltes d'aquelles dones ja s'havien compromès políticament durant la Segona República. En certs casos la seva militància va ser conseqüència d'una transmissió familiar, ja que de vegades membres de la seva família, sobretot el seu pare o avi, ja militaven en el comunisme o anarquisme, però tot indica que foren els avanços polítics i socials que es van refermar durant la República i que afectaren a les dones els que van afavorir aquella passió per la política i la consegüent mobilització.

D'altra banda, a través de la bibliografia, però sobretot de les entrevistes, s'observa que existeix un lligam entre les militants de la República, de la Guerra Civil i del Franquisme. És a dir, que moltes de les dones comunistes que ja es mobilitzaren a la República després foren actives durant la guerra, en el front o a la rera guarda, i, més tard, van formar part dels partits comunistes i dels sindicats a la clandestinitat. En aquesta etapa clandestina, algunes s'exiliaren temporalment a França per a després tornar a Catalunya per a intervenir en la lluita contra Franco. Moltes foren detingudes i patiren maltractaments, tortures,

presó. En sortir dels tancaments, moltes vegades havien de sentir el menyspreu dels veïns i veïnes, que de vegades les insultaven.

Des del començament, el PSUC va ser una organització fortament masculinitzada. Alguna font ha deixat constància que una de les fundadores del partit va ser una dona, Neus Català (DD.AA., 2000, p. 55), però tot indica que quan va quedar constituït el partit en el Comitè Executiu no n'hi havia cap. Tanmateix, durant la guerra civil va augmentar considerablement la militància femenina, però continuà l'escassa participació de dones en els òrgans del partit. Dins l'organització de seguida es van potenciar organitzacions exclusivament femenines. Així, ja el 1937 es va celebrar una Primera Conferència de Dones. Les dirigent més destacades van ser Dolors Piera que liderà, juntament amb Maria Dern, la Unió de Dones de Catalunya. En el primer Comitè Central, Piera va ser anomenada membre del Comitè Executiu. Tot i això, en aquells anys, si repassem els grans noms del partit la presència femenina era ínfima comparada amb la masculina.

Una primera data a tenir en compte: el primer obstacle per a una efectiva incorporació de la dona en el partit era la família més directa. Ja des de la guerra, i, sobretot, en els anys de la clandestinitat, la presència de la dona inspirava desconfiança i escepticisme. Dins del partit hi havia una doble moral; els dirigents propugnaven que s'havia d'afavorir la dona, però després, a casa, això no es posava a la pràctica. Mentre els marits estaven a les presons, les dones de presos tenien un prestigi. La bibliografia ha posat de manifest les penalitats que van passar les dones dels presos polítics, que anaven de presó en presó portant ajut i consol als seus companys, mentre que elles havien de viure mig amagades i en molts casos tenint al seu càrrec els seus fills sense que ningú els hi volgués donar feina per ser dones de "rojos". Moltes vegades, quan els homes quedaven en llibertat tornaven a agafar el comandament de la casa i el càrrecs dins el partit relegant-la a ella a posicions de simple militant. En una parella amb criatures petites ningú dubtava que era l'home el qui hi havia d'anar a les reunions. A força de repetir que la política no era per dones algunes d'elles se'l creien de veritat

El cert és que hi havia un desfase entre la teoria i la praxis ja des de la direcció. Algunes de les entrevistades relatava que si la dona era companya de un dirigent comunista no estava ben vist que ella ocupés algun càrrec. Era el cas de Tomasa Cuevas, companya del dirigent Núñez. D'altres declaraven que, en el partit, enviaven les dones a llocs perifèrics de menor importància. I, fins i tot, algunes militants, com Carme Casas, explicava que un company comunista li va dir que, com que tenia dos fills, la seva tasca, la més important, consistia només en que havia de donar suport al seu marit també militant.

Fins i tot, la presència d'una dona en una reunió del partit alterava llenguatges i manera d'aproximar-se. Els homes es posaven nerviosos si una dona prenia la paraula. Després hi havia el tema de les dificultats de les dones per assistir a les reunions del partit o del sindicat. Normalment, aquestes reunions es feien cap al tard. Era difícil per una militant arribar a casa més tard de les deu de la nit.

Si durant la guerra en el PSUC les dones no van tenir un paper important dins la direcció això canvia radicalment si observem el funcionament de les JSUC. Allí, els òrgans directius van estar ocupats per un gairebé 80% de noies (els nois estaven al front). Analitzant la biografia d'aquelles joves comunistes s'extrau la conclusió de que la majoria provenien de la classe obrera i tenien estudis primaris.

El paper que les dones comunistes van desenvolupar durant la guerra va ser molt important: a més de potenciar organismes femenins unitaris, que aplegaven dones que lluitaven contra el franquisme, algunes es van anar al front de milicianes, d'altres van esforçar-se per aixecar la moral de resistència de la població, moltes treballaren també a les fàbriques col·lectivitzades. Igualment, eren dones les que atendien els nens refugiats, les que tenien cura dels malalts, dels ferits i dels vells, les que visitaven als soldats al front... i fins i tot elles es van fer padrines de guerra, un fet que presagiava la permanència d'actituds conservadores envers les dones.

A l'entrada de les tropes franquistes, una gran part de les dones comunistes, sobretot les més compromeses, van passar la frontera. Moltes d'elles

acompanyants vells, malalts, fills i fins i tot colles de nens que estaven recollits en algunes residències quan van fugir de les zones ocupades. A França, moltes dones del PSUC van passar a formar part de la Resistència, d'altres marxaren cap a París per incorporar-se a la direcció clandestina de l'organització comunista catalana i algunes foren apressades per la Gestapo i portades als camps de concentració. Altres van anar a la URSS i més d'una lluità al front de l'Est contra els alemanys.

Altres dones van entrar de seguida a Espanya per incorporar-se clandestinament a l'organització. Margarida Abril, per exemple, que era, com López Raimundo, membre Executiu de les JSCU, va tornar clandestinament des de Mèxic el 1944, juntament amb el seu company, per a posar-se al front dels militants que s'esforçaven en reconstruir les JSUC.

La majoria de les dones comunistes que tornaren a Espanya, gairebé sempre per la força, van ser detingudes i patiren interrogatoris, tortures, empresonament, desterrament... L'odissea de les que passaren per les presons franquistes dels anys quaranta estan magníficament expressades a través de les plomes de les condemnades o bé de les entrevistes. Són uns documents que mostren una de les cares més cruels del franquisme.

En alguns casos, les dones comunistes que van entrar clandestinament a Espanya van estar lluitant al costat dels "maquis", com Tomasa Cuevas. Però el treball polític entre els maquis estava impregnat de sexisme, perquè les dones només feien accions de suport.

Mentrestant, en la direcció del PSUC es produïen canvis generacionals. El 1949 es va reformar el seu secretariat i en la direcció no hi havia cap dona. La lluita de les comunistes durant la guerra i la primera postguerra no va generar un canvi de mentalitat entre els seus dirigents masculins. Anys més tard, el 1956, pel Comitè Central del Primer Congrés va ser escollida una dona, Margarida Abril i una altra de suplent: Reis Bertral.

La bibliografia consultada que parla del paper que les dones del PSUC van tenir a la clandestinitat està constituïda en la seva major part per llibres que s'han fet utilitzant la metodologia de realitzar entrevistes. A través d'aquesta bibliografia es pot reconstruir un mapa de la tipologia de dones que militaren en el partit en aquells anys de la clandestinitat un cop passats els duríssims anys quaranta i de vegades primers cinquanta durant els quals les dones comunistes més compromeses entraven i sortien contínuament de la presó o estaven a l'exili. De la consulta d'aquesta bibliografia s'extrau la conclusió que les dones que durant els anys seixanta o setanta van ocupar càrrecs de responsabilitat dins el partit pertanyien a una classe social diferent d'aquelles que van militar en els primers anys de la fundació del partit i que havien fet la guerra. Aquesta nova generació provenia de famílies d'extracció de classe mitjana que els havia pogut proporcionar estudis i que eren de procedència catalana. Això indica que, a nivell femení, en els òrgans de direcció del PSUC hi havia moltes professionals liberals i estudiants, la qual cosa indica que estava lluny de ser un partit dirigit exclusivament per la classe obrera.

Una altra tipus de bibliografia, que parla de dones del PSUC que a la vegada pertanyien a CCOO, ens ofereix una visió diferent de la militant comunista. La majoria de dones comunistes i sindicalistes eren emigrants o els seus pares havien emigrat a Catalunya, el seu origen social era modest, havien cursat estudis primaris i es van incorporar precoçment al món laboral. D'aquestes, poques van arribar a tenir càrrecs dins el partit, deixant a banda les regidories ja en l'època de la Transició. Com altres dones del PSUC, aquestes militants imprimien a casa premsa clandestina, fulls volants, etc. També creaven agitació als mercats contra el Govern responsable de l'augment del cost de la vida, en el lloc de treball demanaven igualtat de salaris per dones i homes...

Les activitats que les dones comunistes van portar a terme durant la clandestinitat foren molt importants. El dirigent històric López Raimundo els va rendir un homenatge i va reconèixer que seria impossible imaginar el treball clandestí de l'època sense el concurs d'aquelles dones. Elles realitzaren tasques de distribució de propaganda, reorganitzaren la Unió de Dones de Catalunya i centralitzaren l'ajuda i solidaritat dels presos. També van fer una

tasca important de suport als guerrillers i fins i tot transportaren a Barcelona armes i material d'explosius dipositats a Manlleu.

Tanmateix, i malgrat aquest reconeixement, les dones del PSUC continuaren estant marginades dels càrrecs directius del partit i del discurs general dels seus dirigents. Només a les portes de la Transició, davant la imminent arribada de la democràcia, els dirigents barons es plantejaren les avantatges que pel partit podria tenir una major participació de les dones. És per això que van decidir treure a la llum de la ciutadania els problemes considerats propis del món femení.

En aquesta etapa de la Transició les dones comunistes foren molt actives, tant dins el partit, com dels sindicats, com de les Associacions de Veïns, com en tots els àmbits socials de la societat.

Però tota la lluita que les dones comunistes van portar a terme des de la fundació del partit, en un llunyà 1936, tampoc no va quedar reflectida després, quan arribà la democràcia. El 1977, any en que es van celebrar les primeres eleccions democràtiques, les dones comunistes constituïen entre un 20 i un 25% del total dels militants, és a dir, una quarta part, però cal destacar que al Comitè Central del Partit hi havia 77 membres, dels quals només 7 eren dones. Aquesta manca de participació en els càrrecs directius encara va patir una davallada a l'any 1980, on el nombre de delegades va ser inferior als anys anteriors.

Respecte a la relació del PSUC amb el feminisme la documentació oral i escrita posa de manifest que va ser ambigua. Primer, els dirigents i moltes dones, també, afirmaven que la lluita de la dona per al seu alliberament passava per militar en el PSUC. Més endavant, moltes dones van prendre consciència feminista o, si es vol, de reivindicació del dret de les dones a l'emancipació i la igualtat. Força dones del PSUC van prendre part activa en les I Jornades de la Dona del 1976. Els escrits de la comunista italiana, Giulia Adinolfi, a "Nous Horitzons" els anys seixanta són d'una clara orientació feminista dins del marxisme. Les activitats polítiques de moltes dones del PSUC que, dins de les

reivindicacions feministes, de vegades van plantar cara a la direcció i als companys en força temes transcendents per al futur de les dones, com el tema del divorci, de l'avortament...

Durant els anys de la clandestinitat, el partit tenia altres prioritats que no pas preocupar-se de la situació de desigualtat que patia la dona. I, de fet, la militant històrica Soledad Real opinava que durant la guerra, la clandestinitat i els primers anys de la Transició les dones del PSUC acceptaren humiliacions que ara no acceptarien. Com hem dit abans, només a les portes de la Transició el partit va començar a ocupar-se de temes que també incloïen problemes femenins. Tot i així, dins el PSUC han hagut dones que han combinat la seva militància política amb el feminisme. Uns exemples conseqüents amb això seria la militant M^a Rosa Borràs, la mateixa Giulia Adinolfi, l'escriptora Montserrat Roig, desapareguda prematurament..., i moltes altres.

Cap el principi de l'any dos mil, certes dones que van militar durant la guerra civil i que van patir exili, presons, deportacions i tot tipus de patiment encara continuaven actives. Algunes militaven en partits polítics de signe comunista i només cal assenyalar la funció didàctica que ha fet l'organització *Les dones del 36*, en la qual hi havia varies dones del PSUC que organitzaven xerrades a les escoles, instituts, universitats i altres centres i dipositaven les seves memòries en entrevistes o en arxius especialitzats en recollir història oral evocant el que aquelles dones van viure, tractant d'evitar que el pas inexorable del temps esborri la memòria històrica.

SEGONA PART

Perfils biogràfics de dones militants del PSUC

A continuació es presenten de manera molt breu els “perfils biogràfics” de 91 militants femenines del PSUC. La informació procedeix de diferents fonts orals i bibliografia la qual cosa explica el resultat desigual que s’ha obtingut. En alguns casos, aquestes dones han estat entrevistades en diversos projectes d’història oral i les seves confessions estan dipositades en arxius públics i privats: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Tomasa Cuevas); Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Neus Català; Fons Orals de la Fundació Utopia Juan N. García Nieto; Fundació Cipriano García, Arxiu històric de la CONC. En d’altres, les seves biografies mes o menys complertes han estat publicades en alguna de les obres citades en els apartats anteriors.

A les biografies, les dones no apareixen per ordre alfabètic, sinó per l’any del seu naixement. Les últimes 14 estan incomplertes, doncs no ha estat possible trobar les dades que manquen.

Al peu de cada una d’elles se cita la font de referència. L’objectiu d’aquesta part del treball ha estat elaborar un “inventari” de les militants del PSUC de les quals es tenen notícia fins a aquest moment.

Aquest perfils han estat elaborats per Soledad Bengoechea amb la col·laboració de Soledad Abejón.

1. AGUSTÍN ESPERT, Vicenta

Lloc i data de naixement

València, 1907.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

El seu pare era impressor i d'idees republicanes.

Treball

Vicenta s'incorpora a la feina als onze anys a diferents fàbriques tèxtils i de vidre, primer, i més tard, a la Pirelli i a la Siemens.

Arribada a Catalunya

A l'any 1914, primer a l'Hospitalet, després a Cornellà.

Militància.

Durant la Guerra Civil, Vicenta es va responsabilitzar de la guarderia establerta en un local confiscat a les monges per l'Ajuntament. Estava amoïnada pels nens més petits, que s'havien quedat sense les religioses a les que estaven acostumats, i per això se'n va fer càrrec. A l'abril de 1938, en mig d'una situació política i social delicada degut a la carestia de la vida, que havia provocat incidents i robatoris, la Vicenta fou nomenada consellera del PSUC a Cornellà. Amb l'arribada de les tropes franquistes va haver de passar la frontera cap a França. Va estar reclosa als camps de concentració francesos i al cap d'un temps tornà a Catalunya. Però les circumstàncies van obligar-la a tornar a exiliar-se.

Referències

És extracte de Cèlia Cañellas Julià, "La presència femenina als consells municipals al Baix Llobregat entre 1934 y1939. El símptoma d'un fenomen?", en Cristina Borderías (ed.), *Les dones i la història al Baix Llobregat II*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, pp. 88-93-94.

2. PIERA LLOBERA, Dolors

Lloc i data de naixement

Puigverd d'Agramunt, 21 de juliol de 1910- Santiago de Xile, 20 de gener 2002.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

El seu avi, Sebastià Piera Erola, va donar a la Dolors les primeres lliçons de solfeig. Els seus pares eren Antoni Piera Pujol i Cecília Llobera Muntaner. El seu pare, proper al republicanisme, era mestre i havia exercit a diferents pobles de Catalunya abans de tenir plaça a Santa Maria de Meià, on complementava les seves tasques docents amb les obligacions de secretari de l'Ajuntament. El seu germà, Sebastià Piera, va ser un dirigent del PSUC.

Estudis

Magisteri

Treball

Va començar a exercir de mestra l'1 de desembre de 1928, amb 18 anys, a Vilanova de la Barca. El curs 1931-1932 va treballar d'interina a Bell-lloc d'Urgell. El 5 de juliol de 1934 va prendre plaça definitiva a l'Escola graduada de Vilafranca del Penedès, localitat on es va traslladar a viure.

Militància

Durant la República milità a la FETE (Federación Española de Trabajadores de la Enseñanza), sindicat de mestres adscrits a la UGT. L'any 1935 va ingressar a la Federació Catalana del PSOE amb la intenció de catalanitzar el partit i els sindicats afins. En començar la guerra, Piera va retornar urgentment de les colònies escolars i el 19 de juliol el delegat Internacional comunista al PSUC la va convèncer de que es fes càrrec de la Secció Femenina del Partit. Ho va acceptar. En el Primer Comitè Central la van anomenar membre del Comitè Executiu. La conjuntura bèl·lica va propiciar l'ascens polític de Piera i va desplaçar-se a Barcelona. El seu nom va aparèixer vinculat constantment amb les tasques d'organització femenines. Es va fer càrrec de la comissió o secció femenina del partit. També van produir-se modificacions personals, ja que Piera va estrènyer relacions amb Pere Aznar Seseres, que participava en el CADCI i va contribuir a la fundació del PSUC. Piera va participar com a secretària a la Unió de Dones de Catalunya. L'octubre de 1937, va ser anomenada consellera municipal de l'Ajuntament de Barcelona, des d'ell va desplegar una intensa activitat per poder atendre les necessitats més urgents de la població refugiada i, en especial, dels nens i nenes arribats a la ciutat. Perduda la guerra, inicià el seu exili a França. Un cop arribada allí, s'instal·là uns dies en un hotel de Perpinyà, on va retrobar-se amb altres dirigents del PSUC per reorganitzar les actuacions. Dolors, però, seguia en contacte amb el Comitè Central establert a Tolosa. En aquesta localitat va ser acollida per una família de ferroviaris, a l'ajut dels quals corresponia amb la cooperació en les feines de la casa i impartint classes d'espanyol als nens. Però se sentia perseguida i va emprendre el camí cap a la República Dominicana i Xile. Justament va ser en els anys 1942 i 1943, quan la guerra mundial va començar a mostrar signes clars a favor de la victòria aliada, el moment en què les divisions entre el món polític de l'exili van ser més evidents i van marcar dues postures irreconciliables. Els desacords de la parella Piera-Aznar amb Carrillo per solidaritzar-se amb les opinions de Comorera, van deteriorar les relacions d'aquests militants amb el partit. Finalment tots dos van ser expulsats. Van ingressar al PSC de Mèxic. A partir de 1970, una malaltia greu allunyà Dolors de la docència, però va mantenir la seva actitud pedagògica fins l'any 1990.

Referències:

Aquesta biografia és un extracte del llibre de CAÑELLAS, Cèlia & TORAN, Rosa, *Dolors Piera. Mestra, política i exiliada* (pròleg de Teresa Pàmies), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, 211 pp. Es també una selecció de Cèlia Cañellas Julià, "La presència femenina als consells municipals al Baix Llobregat entre 1934 y1939. El símptoma d'un fenomen?", en Cristina Borderías (editora), *Les dones i la història al Baix Llobregat II*, Barcelona, Publicacions de l' Abadia de Montserrat, 2002, pp. 83.

3. ABRIL GONZÁLEZ, Margarida

Lloc i data de naixement

Argentona, 6 d'agost de 1910-2003.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

El seu pare, Enric, havia nascut a Sant Hilari de Sacalm i, de jove, va deixar el seu poble per anar a Sitges a aprendre l'ofici de forner. La seva mare, Maria, era una mulata porto-riqueña. Quan es va casar amb el seu pare van anar a viure a Argentona, on l'Enric va continuar fent de forner i compartí aquest ofici amb el de pagès. Va ser un home actiu, tant en el camp polític com en el sindical. Margarida, des de molt joveneta, va anar a viure a Mataró amb uns familiars, perquè sentia que allí els aires eren més progressistes.

Estudis

Primaris

Treball

Quan tenia catorze anys va començar a treballar en una fàbrica tèxtil de Mataró. Treballà després a Can Colomer i més tard a Moltfort's.

Militància

Durant la dictadura de Primo de Rivera va ingressar a la CNT llavors il·legal, però, quan es va proclamar la República, ella i altres joves van fundar la Joventut Comunista a Mataró i el Maresme. Fou la responsable comarcal d'aquest grup polític i també formà part de la seva direcció a escala catalana que dirigia la seva amiga Lina Òdena. Quan es constituí el PSUC entrà a formar part de l'organització. Després dels fets de maig de 1937 la Margarida va formar part d'un Comitè Executiu de les JSUC. Era una de les representants de la Dona Jove. Va estar destinada al front d'Aragó ajudant a les joventuts de l'exèrcit. Va participar en la retirada passant a França, on va quedar internada al camp de concentració d'Argelers. Quan va esclatar la Segona Guerra Mundial es va traslladar a Dax amb l'ajuda del PCF, però la van agafar i passà tres dies a la presó. Després va embarcar cap a Bordeus en direcció a Estats Units. La direcció del PC i del PSUC van enviar la Margarida a Barcelona la tardor de 1943 per iniciar treball de clandestinitat. Al cap de poc temps havia organitzat un petit grup de joves de les JSUC. Ella s'havia distingit per les seves crítiques a Comorera en els primers anys quaranta, secundant a Pere Ardiaca. A finals de 1944 es va constituir una Direcció Nacional de les JSUC, de la que Margarida era responsable política. Del 1948 al 1978 ocupà la secretaris d'organització. El 1946 va tornar a exiliar-se a França. Passà caminat pels Pirineus fins arribar a Perpinyà i després a París. Allí establí contacte amb el PCE deixant les seves activitats de les JSUC. També s'incorporà al moviment de dones que alternaven la feina del partit, dirigint activitats en vista a l'interior de Catalunya per ajudar els presos polítics. El Comitè Central del I Congrés (agost de 1956) s'aprovà la política de reconciliació nacional. Allí foren escollits

23 homes, i només una dona, Margarida Abril. En aquest congrés s'assentaren les bases de la refundació del PSUC que es consolidà al llarg dels seixanta. Les contínues detencions afectaren fortament al PSUC, fins al punt que el seu Comitè Central no es reuní des del ple d'agost del 1959 fins al ple de gener del 1963. La direcció operacional d'aquells anys es trobava a París íntimament lligada a la del PCE. El Comitè executiu real estava format, entre d'altres, per Margarida Abril. Va formar part de l'equip de redacció de "Treball" entre el primer trimestre de 1967 al quart trimestre del 1971. Va ser la companya sentimental de Josep Serradell (Roman), un dirigent del PSUC. El 1975 va tornar a Catalunya i formà part del Comitè Central i del Comitè Executiu del PSUC. El 1982 va sortir del PSUC per a col·laborar en l'organització del Partit dels Comunistes de Catalunya (PCC).

Referències

Aquesta biografia de Margarida Abril és un extracte dels llibres de *D'un roig encès. Margarida Abril. Evocacions sobre un símbol del comunisme català* (introducció Margarida Colomer), Barcelona, Pere Ardiaca, 2004, 153 pp. CEBRIÁN, Carme, *Estimat PUC*, Barcelona, Editorial Empúries, SA, 1997, 452 pp. COROMINES, Jordi, *L'Europa de Franco. L'esquerra antifranquista i la "caça de bruixes" a l'inici de la guerra freda. França 1943-1951* (pròleg de Ricard Vinyes) (epíleg de Josep Benet), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, 255 pp.

Entrevista

Margarida Abril va ser entrevistada per Jordi Guixé Coromines en Mataró el gener del 2000. L'entrevista està inclosa en el llibre *L'Europa de Franco. L'esquerra antifranquista i la "caça de bruixes" a l'inici de la guerra freda. França 1943-1951* (pròleg de Ricard Vinyes) (epíleg de Josep Benet), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, 255 pp. També a *Treball, 1936-2006. Diari dels treballadors de la Ciutat i el Camp*, Generalitat de Catalunya.

4. NÚÑEZ TARGA, Mercè

Pseudònim: Paquita Colomer

Lloc i data de naixement

Barcelona, 1911-Vigo 1986.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

La Mercè era filla d'un joier gallec establert a Barcelona.

Estudis

Administrativa

Treball

Amb setge anys va començar a treballar com a secretària de Pablo Neruda al consolat de Xile.

Militància

El 1936 va ingressar al PSUC, ocupant-se de tasques administratives al Comitè Central. El 1939 aconseguí amagar-se a la Corunya fins que fou detinguda. Reclosa a la presó de La Corunya i posteriorment a Ventas, fou alliberada a causa d'un error burocràtic l'any 1942. Fugí a França, on va ser internada al camp de concentració d'Argelers. Implicada en la Resistència a la regió de Carcassona amb el nom de Paquita Colomer, va ser detinguda per la GESTAPO i traslladada al Fort de Romainville i, el juny de 1944, a Sarrebrück i a Ravensbrück. Destinada al comando de Leipzig, on participà en accions de sabotatge, en ser alliberada i de retorn a França testimonià en el judici contra els col·laboracionistes de Carcassona. Va ser alliberada en estat crític i traslladada a un sanatori francès, on va conèixer al seu company. El govern francès li concedí la Médaille Militaire, màxima condecoració militar francesa, el 10 d' abril de 1959 i el president de la República Charles de Gaulle li atorgà el títol de Chevalier de la Legion d'Honneur, màxima condecoració civil francesa, el 2 de febrer de 1960. També va rebre la Creu del Combatent 1939-1945, la Medalla de la Resistència, la Medalla del Deportat i una condecoració donada pel govern italià en reconeixement als deportats espanyols. Va participar com a testimoni d'excepció en el procés als col·laboradors de la Gestapo en Carcassonne, al final de la guerra. Al 1967 publica un llibre titulat "Carcel de Ventas". Amb l'elaboració d'aquest llibre va complir amb el compromís que havia establert amb una reclusa de Ventas: que expliqués el que va passar allà dins. Al 1968 participà activament en la fundació del Partit Comunista de Galícia. Publicà nombrosos articles i col·laboracions en "Mundo Obrero", "Trellal", "Libertad"... Coordinà una emissió setmanal de Radio Espanya Independent, Estació La Pirenaica. Viatjarà per diversos països per donar el seu testimoni sobre la deportació. Tornà a Espanya el 1975. Delegada a Galícia de l'Amical de Mauthausen, dugué a terme una gran labor per a la localització dels exdeportats gallecs i els seus familiars. El 1980 escrigué *El carretó dels gossos*.

Referències.

Per a l'elaboració d'aquesta biografia s'han utilitzat diverses obres, de cada una d'elles s'ha extret una part de la informació: AMICAL DE MAUTHAUSEN I ALTRES CAMPS, *Rabrensbrück, un espai de mort, un espai de record. Un viatge acompanyant la Neus Català (10-14 d'abril de 2003)*, Barcelona, Amical de Mauthausen i altres camps i de totes les víctimes del nazisme d'Espanya, 2004. NÚÑEZ TARGA, Mercedes, *Cárcel de Ventas*, (pròleg Marcos Ana), París, Editions de la Librairie du Globe, 1967, 103 pp. NÚÑEZ TARGA, Mercè, *El carretó dels gossos. Una catalana a Ravensbruck*, Barcelona, Edicions 62, 1980, 122 pp. TORAN, Rosa: *Els camps de concentració nazis. Paraules contra l'oblit*. (pròleg de Josep Fontana), Edicions 62. 2005. pp. 165-166. VIDAL, Carme, *Cárcere de Ventas*, Vigo, Edicions A nosa terra, 2005, 180 pp.

5. ÒDENA GARCIA, Paulina

Lloc i data de naixement

Barcelona, 8 de novembre de 1911-front d'Andalusia 14 de setembre de 1936.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

Era filla de modestos industrials. El seu pare es deia Josep i la seva mare M^a Dolors.

Estudis

Primaris.

Treball

Obrera sastressa.

Militància

De la mà de Ramon Casanellas, revolucionari català que havia tornat de Rússia, el 1930 s'afilià a la Joventud Comunista de Catalunya, de la qual l'any 1933 esdevingué secretària general i milità també al Sindicat del Vestit. Entrà al partit en una cèl·lula i fou destinada al treball entre les dones i la joventut. Durant els anys de la Segona República féu un viatge a l'URSS, del qual tornà entusiasmada, i fou nomenada membre del Comitè Central del PSUC. Fou candidata a les eleccions a Corts de novembre de 1933 per Barcelona ciutat i província. Es va dedicar a fer mítings, sobretot a "La Bohemia", i escriví en la premsa del partit. Va participar en els esdeveniments de Barcelona i Sant Cugat del Vallès durant la jornada del 6 d'octubre de 1934. Fou detinguda durant un temps per la tasca clandestina que va dur a terme, d'acollida de nens orfes de miners asturians. Partidària de la unificació entre les Joventuts Comunistes i Socialistes, participà en la constitució de les Joventuts Socialistes Unificades i fou membre de la seva comissió executiva, on s'ocupà del front de la joventut. El juliol de 1936, quan va esclatar la guerra civil, es trobava a Almeria assistint al Congrés Provincial d'Unificació de la Joventut. Des de Múrcia va organitzar brigades de dones i fàbriques tèxtils i després va marxar, en una missió del comitè central de les JSUC, al front de Granada, on, abans de caure en mans de l'enemic, va morir després de disparar-se ella mateixa una bala el 14 de setembre de 1936 vers Guadix o Iznalloz. El seu nom constituí un mite durant la guerra i fou presentada pel PSUC com una heroïna, exemple i símbol a seguir per les joventuts.

Referències

És una síntesi de ESTIVILL, Angel, *Lina Ódena: la gran heroïna de las juventudes revolucionarias de España*, Barcelona, Maucci [1938?], 93 pp.; DD.AA. *Diccionari Biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*, Edicions Universitat de Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, 987 pp.

6. PÉREZ SUSIN, Neus

Lloc i data de naixement

Barbusa, 1912.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Neus pertanyia a una família nombrosa, ella era la més gran de vuit germans. D'origen humil, el pare maltractava a la mare.

Estudis

Durant la guerra va estar un mes a l'escola Lina Òdena.

Treball

Als 9 anys es veu obligada a treballar de pastora al Pirineus aragonès. Al 1927 es traslladà a Sant Feliu de Llobregat a fer de minyona. Després va començar a treballar en una fàbrica de gasoses i a la fàbrica tèxtil de P. Roma. Durant l'exili a França va fer tasques diverses.

Arribada a Catalunya

Al 1927 arribà a Sant Feliu de Llobregat. Més tard vindrien la mare i els altres fills, fugint del pare.

Militància

La seva militància política va ser conseqüència de les injustícies que veia. Durant la guerra, va incorporar-se a les JSUC. Era un grup molt actiu que recollia diners trucant porta per porta de les cases per enviar-los al front; feia jerseis per trametre als soldats; organitzava camions per recollir la roba del front i rentar-la; projectava pel·lícules al cinema Ibèria per recaptar diners amb les entrades; anava a ajudar els pagesos a recollir blat i col·laborava amb altres activitats a favor del bàndol republicà. Neus formà part del comitè de col·lectivització de la fàbrica tèxtil de P. Roma, on ella treballava. L'any 1938, l'alcalde de Sant Feliu, Jesús Trabal, de la CNT, li proposà que incorporés a la regidoria d' Assistència Social en mans del PSUC. Ho acceptà i s'encarregà de requisar i repartir entre els més desfavorits i de gestionar les qüestions sanitàries, d'alimentació i vestuari. Al 1939 va haver de fugir amb tres companyes més cap a França per por a les represàlies. No es van voler quedar als camps de concentració i es van pujar a un tren que, sense que elles ho sabessin, anava a Itàlia. En assabentar-se, van baixar al departament francès de Var. Allà es van quedar amb 45 refugiats més. Foren acollits pels diversos ajuntaments. A ella i a les seves companyes les van adjudicar una habitació a Sollies-Toucas i foren molt ben ateses pels veïns. Allà es posaren a treballar en diverses masies, com netejant roba o arrancant males herbes... Amb l'ocupació nazi, va haver d'aconseguir un contracte de treball perquè no les expatriessin. Formà parella amb Mentor Blasco, refugiat també del PSUC, i es van anar a viure a París. Va tornar a Sant Feliu després de la mort de Franco però continuà residint a França.

Referències

És un extracte de RIBA, Caterina, *Dones de Sant Feliu de Llobregat. Les altres protagonistes de la història*, Sant Feliu de Llobregat, Ajuntament de Sant Feliu

de Llobregat, 2006, p.124, Cèlia Cañellas Julià, "La presència femenina als consells municipals al Baix Llobregat entre 1934 y1939. El símptoma d'un fenomen?", en Cristina Borderías (editora), *Les dones i la història al Baix Llobregat II*, Barcelona, Publicacions de l' Abadia de Montserrat, 2002, pp- 91-92.

7. TARRIDA TARRIDA, Maria

Lloc i data de naixement

Sant Joan Despí, 1912.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Era filla d'un fuster republicà lerrouquista.

Treball

Va treballar de mocadera i fent embotits per a una botiga.

Militància

Va ser de les Joventuts Socialistes de Sant Joan Despí. Es movia sovint en tren cap a Cornellà i Sant Feliu per assistir a actes. Fou una de les diverses dones que van estar dins de la representació municipal. Al 1938, va ser anomenada consellera pel PSUC. Al seu càrrec va tenir el treball de reraguarda, com l'atenció als refugiats, vetllar per l'alimentació dels nens i l'organització de la confecció de jerses per al front i les visites als hospitals. A l'entrada dels nacionals, decidí no marxar de la vila. Els seus pares, que també s'havien quedat, van patir, juntament amb ella, represàlies; concretament el seu pare va ser empresonat. Es seu domicili va sofrir constantment registres domiciliaris i requisades de roba i joies. A ella la van obligar a fregar públicament els terres dels locals de Falange.

Referències

És un extracte de la informació publicada a Cèlia Cañellas Julià, "La presència femenina als consells municipals al Baix Llobregat entre 1934 y1939. El símptoma d'un fenomen?", en Cristina Borderías (editora), *Les dones i la història al Baix Llobregat II*, Barcelona, Publicacions de l' Abadia de Montserrat, 2002, p.88-94.

8. GALLEGO PRIETO, Trinidad

Lloc i data de naixement

Madrid, 28 d'octubre del 1913.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Va nèixer en una porteria de Madrid. El seu pare, guàrdia civil, fou detingut després que va aparèixer la seva pistola reglamentària entre el material que els anarquistes van deixar un cop portat a terme un atemptat frustrat contra Alfons XIII.

Estudis

La Trinidad va estudiar fins els catorze anys, i alhora fregava escales. Fins els setge anys anà a una escola de l'Ajuntament on va aprendre mecanografia, taquigrafia i francès. Durant la República va obtenir el títol de llevadora.

Treball

El seu primer treball seriós va ser a la Cambra de Comerç Anglesa.

Arribada a Catalunya

L'any 1949.

Militància

L'any 1935 ingressà al partit Comunista. Al seu barri només eren cinc militants i ningú no sabia el nom de l'altre. No tenien local i es reunien en algun racó del carrer. Durant la guerra el partit ordenà a la Trini d'anar a l'Hospital Clínic San Carlos per crear un comitè que tirés endavant un hospital de sang. Després de la guerra no es va moure de Madrid. Un dia van aparèixer tres falangistes i van conduir a la Trini, a la seva mare i a la seva àvia als soterranis de Las Salesas, però no les van interrogar. L'endemà, les tres dones van sortir cap a la presó de Ventas. El setembre de 1939 la van portar a la d'Amorebieta. Li van fer un segon consell de guerra i li van demanar dotze anys i un dia. Després del judici la tancaren per segona vegada a Ventas i d'aquí passà per un periple de presons. Sortí amb un indult, però desterrada, i el 1942 la tornaren a tancar. A Barcelona arribà amb trenta-set anys i ja no es va involucrar de ple en activitats clandestines. Tot i això passava premsa clandestina o repartia fulls volants. El 2006 militava al PSUC-viu i era, juntament amb López Raimundo, membre d'honor del partit. Fou la presidenta de Les Dones del 36.

Referències

És una síntesi de OLESTI, Isabel, *Nou dones i una guerra* (pròleg de Teresa Pàmies), Barcelona, Edicions 62, 2005, 287 pp. (pp.49-77), *Les dones del 36* (pròleg de Joan Clos), Generalitat de Catalunya, Institut Català de la Dona, 2002, pp. 45-46. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Tomasa Cuevas.

9. CATALÀ PALLEJÀ, Neus

Lloc i data de naixement

Els Guiamets, 1915.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

La seva família era pagesa.

Estudis

Infermeria.

Treball

Durant la guerra va treballar en els serveis d'Assistència Social.

Militància

En començar la guerra va traslladar-se a Barcelona i començà a militar en les JSUC. El 1939 va passar la frontera amb 180 nens refugiats d'una colònia infantil de Premià de Dalt que estaven sota la seva cura. A França, des de 1942, entrà en contacte amb una xarxa de resistència a través del seu marit, francès i anarquista, i exercirà tasques d'enllaç en els departaments de Dordogne i la Corrèze. A casa seva se centrà la recepció i transmissió de missatges, armes, documentació... Ella mateixa va treballar d'enllaç fins a la seva detenció pels alemanys l'onze novembre de 1943. Reclosa i maltractada a la presó de Limoges, va ser condemnada a cadena perpètua i a treballs forçats i deportada a Rabensbrück, on va ingressar el 2 de febrer de 1944. Traslladada al comando de Holleischen, dependent del camp de Flossenbürg, va ser obligada a treballar en una indústria d'armament, on va participar en accions de sabotatge de la producció. En ser alliberada i retornar a França, va assabentar-se de la mort del seu marit, deportat al camp de Sachsenhausen. Aleshores va continuar la lluita clandestina contra el franquisme fent d'enllaç entre França i l'interior. Posteriorment constituí un nucli familiar amb Fèlix Sancho, amb qui compartí ideals i militància, i ostentà la presidència de la Unió de Dones de Catalunya. Quan tornà a Catalunya, la seva vida transcorria entre París i Catalunya, i des del Comitè Internacional de Ravensbrück és un exemple de lluita permanent en favor de la memòria de l'antifeixisme. En la seva obra *De la Resistencia y la Deportación* (1985) recull nombrosos testimonis de dones republicanes.

Referències

Per a l'elaboració d'aquesta biografia s'han utilitzat diverses obres, de cada una d'elles s'ha extret una part de la informació: AMICAL DE MAUTHAUSEN I ALTRES CAMPS, *Rabrensbück, un espai de mort, un espai de record. Un viatge acompanyant la Neus Català (10-14 d'abril de 2003)*, Barcelona, Amical de Mauthausen i altres camps i de totes les víctimes del nazisme d'Espanya, 2004, p. 18. CATALÀ, Neus, *De la resistència i la deportació. 50 testimonios de mujeres españolas* (presentació, per M. Vázquez Montalbán) (pròleg, per M. Fernández Nieto), Barcelona, Ediciones Península, 2000, 413 pp. CATALÀ, Neus, "Les campanes de Praga", pp. 30-31, dins el dossier "Els camps nazis. 60 anys després", a *L'Avenç*, Barcelona, nº 302, maig 2005, pp. 21-43. YUSTA, Mercedes, *Madres coraje contra Franco. La Unión de mujeres españolas en Francia, del antifascismo a la guerra fría (1941-1950)*, Madrid, Cátedra, 2009, 324 pp.

Entrevistes

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Neus Català.

10. REDONDO CUBERO, Francisca

Lloc i data de naixement

Las Pedroñeras (Conca), 1915.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

Francisca provenia d'una família dedicada tradicionalment a les feines del camp (vinya i cereals). El seu pare treballava en obres, en el camp i ajudava també al jutge de la localitat. Estava molt polititzat La seva mare era mestressa de casa.

Estudis

Primaris.

Treball

El 1929 es traslladà a Madrid per treballar a la casa d'una família acomodada. Aquesta feina la va realitzar durant els hiverns perquè a l'estiu tornava a Las Pedroñeras per ajudar la seva família en les tasques del camp. La Francisca també va compaginar la feina amb els estudis. Durant la guerra civil anava a treballar als hospitals a ajudar als ferits. Quan es va instal·lar a València amb la seva família, treballà de cuinera i d'ajudant d'un metge d'esquerres. Quan va arribar a Catalunya va trobar feina cosint per botigues i en fàbriques de confecció.

Arribada a Catalunya

Francisca i el seu marit van arribar a Catalunya el 1957 acompanyats d'uns familiars de València.

Militància

A Madrid, el 1931 va formar part de les Joventuts Comunistes. D'aquesta època data la seva amistat amb Dolores Ibarruri, "Pasionaria". Quan esclatà la guerra se'n tornà a Conca, on formà part de les Juventudes. Mentre durà la guerra va fer el treball de reraguarda com ajudant els ferits, rentar-los, posar-los injeccions... S'implicà molt en totes les accions d'ajuda al front. Quinze dies abans que s'acabés la guerra, els socialistes del poble la van tancar a la presó, ja que el Partit Comunista no va voler signar "la pau honrosa" que ells proposaven als feixistes. Durant sis mesos va estar subsistint, amb una dotzena de companys més, en una cel·la de la presó d'Ucles (Conca) amb unes condicions molt precàries. Així, quan van arribar les tropes franquistes al poble ells ja estaven a la presó. Al 1940 fou posada en llibertat després d'haver patit molt. En els primers anys de postguerra, la Francisca anava als camps de concentració a portar menjar als presos republicans i en aquesta tasca es gastà bona part dels seus ingressos. Inclòs arribà a comprar-se una camisa de Falange per accedir millor als presos i no aixecar sospites entre els guàrdies. Després de casar-se, el 1942, es va anar a viure amb el seu marit a una finca i allí amagà a dos guerrillers que marxaven cap a França. A partir dels anys seixanta, es va posar en contacte amb el PSUC com a conseqüència d'una protesta a la fàbrica de Terrassa on treballava. Francisca imprimia premsa clandestina a casa, com el "Mundo Obrero" i fulls volants que les distribuïa posteriorment. També va participar a les manifestacions de CCOO i assistia a les reunions del sindicat. El 1979 formà part de les llistes del PSUC a l'Ajuntament de Terrassa i en les primeres eleccions municipals democràtiques va ser escollida regidora. El 1981 va obtenir el càrrec de regidora de Sanitat i Medi Ambient, en el moment en què es formà un govern de coalició entre el PSC i el PSUC. Posteriorment, participà en la creació del Casal de la Dona i es vinculà amb el Casal de Amistad amb Cuba.

Referències

Extracte de Cristina Borderías y Javier T. Hurtado, "*Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical, Estudis sobre el món del treball*, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC. (pp.86-91)

Entrevista.

Entrevista realitzada entre el 23/06/98-09/07/98 per J.F. Mota. Es va utilitzar l'idioma castellà i va tenir una duració aproximada de quatre hores. Dipositada a l'Arxiu històric de la CONC.

11. BIGORDÀ MONTMANY, Maria

Lloc i data de naixement

Ullastrell, Vallès Occidental (Barcelona), 1916.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

Era filla de pagesos arrendataris del Vallès Occidental i la més gran de cinc germans. El pare era militant d'Esquerra Republicana i agutzil durant la guerra civil.

Estudis

No va tenir la possibilitat d'anar a l'escola; era autodidacta.

Treball

Amb sis anys ja anava a treballar a la vinya amb els seus pares. També collia olives a jornal. Com que era la filla més gran, tenia cura dels seus germans i de les feines de la casa. Amb deu anys treballava al correu d'Ullastrell, alhora que també es dedicava al servei domèstic en una casa de Terrassa. Això va durar tres o quatre anys. Després va treballar com a teixidora al taller l'Arrufat, on va aprendre a utilitzar el teler. El 1931 començà a treballar a La Tela, una empresa de teixits, on va durar pocs mesos. Posteriorment, un amic la va ajudar a trobar feina a Domingo Domingo, compaginant el seu treball a la fàbrica treballant per hores a casa d'un llauner. Va deixar Domingo Domingo el 1933 per oposició del seu marit. Quan esclatà la guerra civil, la Maria es posà a treballar a can Vallhonrat, substituint el seu marit, el qual treballava de teixidor a Sitges. Però com a conseqüència de la deserció del seu marit de l'exèrcit republicà, la Maria va ser acomiadada. Malgrat això, va retornar a l'empresa i llavors es va afiliar a l'UGT. Després d'una estada obligatòria a Madrid, va tornar a treballar al camp amb els seus pares i va entrar a servir a casa de la família Segués de Terrassa. Posteriorment, trobà feina a can Sala i Badrinas, una de les empreses tèxtils més importants de Terrassa. Després va treballar a la Llaniseda com a teixidora de telers grossos i durant un període de quinze anys.

Militància

Va ser al taller l'Arrufat on va prendre els seus primers contactes amb anarquistes. Es va afiliar a l'UGT quan va ser acomiadada de can Vallhonrat, aconseguint ésser readmesa a la fàbrica. Va ser detinguda quan va acabar la

guerra, el 3 de juliol de 1939, i va ser jutjada el dia 13. La van condemnar a 12 anys i un dia de presó malgrat la manca de proves. El seu marit l'havia denunciada, acusant-la de "roja". Va ser traslladada a la presó de Barcelona el 1940, on va romandre fins el 1941. Després va ser desterrada a Madrid fins el 1942, tot just després de sortir de la presó de les Corts, de Barcelona. Durant la seva estada a la presó va entrar en contacte amb noies comunistes, com Carmen Cuesta. Va ser a la Llaniseda on la Maria va trobar companys implicats a CCOO i l'USO, simpatitzant amb aquests sindicats però no afiliant-se, és a dir, "estava però no estava". Després va ser desterrada a Madrid fins el 1942. Pel procés de Burgos el 1970, es van aturar els telers de la Llaniseda, aleshores també va ser ella la que encapçalà l'aturada. Abans de la mort de Franco no es va plantejar implicar-se més. El 1975, el dia que va morir el dictador, va anar a Montserrat, a veure els que estaven fent vaga a favor de la llibertat dels presos polítics. Durant el Nadal de 1975 va anar a la Model per donar suport als presos polítics i demanar la seva llibertat. El 1976, quan es va jubilar, es va decidir a afiliar-se al PSUC i a CCOO, mitjançant les reunions de pensionistes, animada per un amic. Diu que es va afiliar quan va veure que s'admetien als cristians i que la va influir els llibres d' Alfons Carles Comín. També perquè aleshores identificant-se amb la nova línia del PSUC que ja no seguia la tendència stalinista d'abans. Diu que tot i això sempre s'ha sentit una mica àcrata. Va viatjar a Rússia l'any 1979, que va ser per ella complir un somni, però deia que el clima de secretisme i falta de llibertat que va viure allà la va decebre. Va participar en la comissió de control de finances del comitè local del PSUC de Terrassa. Després de les eleccions legislatives de 1996 deixà de cotitzar al PSUC.

Referències

És un extracte de VILLAR, Conchi: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya, 1939-1978 (II). Biografies obreres. Fonts orals i militància sindical. Estudis sobre el món del treball* nº 3. 2000, Arxiu Històric de la CONC (pp. 15-22).

Entrevista.

Entrevista realitzada entre el 28-06-99/29-07-99 per Conchi Villar. Es va utilitzar l'idioma català i va tenir una duració aproximada de 13 hores. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

12. VICENTE GARCÍA, Isabel

Lloc i data de naixement

Almansa (Albacete) 28-agost de 1916-Barcelona, 23 de març del 2000.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

Provenia d'una família de treballadors senzills.

Estudis

Primaris.

Treball

Als catorze anys començà a treballar a la fàbrica de Salvador Casacuberta, que era una de les principals de Gràcia (La Sedeta). Al llarg de la seva vida va treballar en diferents oficis. A la postguerra, a Barcelona, cosia pantalons a domicili. Després treballà en una fàbrica.

Arribada a Catalunya

Als tres anys.

Militància

El 1936 s'incorpora a les JSUC. Quan les tropes franquistes entraren a Barcelona, el 26 de gener de 1939, va anar, juntament amb uns companys, des de Colón fins la Bonanova i després a Sant Andreu a fer barricades. A Sant Andreu va estar dos dies i després en una camioneta va recórrer diferents pobles de Catalunya, i conforme els franquistes anaven entrant ella s'anava retirant. Isabel va passar a França embarassada, s'havia casat l'any 1938, i a França la va atendre el Socorro Rojo. Després va anar a un refugi que era una escola i allí va estar tres mesos. Més tard va anar a altres refugis. A continuació la van traslladar a Noisson la Rivière, que era un veritable camp de concentració, i on hi havien unes dues-centes persones de totes les edats. Dotze noies eren de les JSUC. En aquest camp va tenir la seva filla, Núria, sense cap assistència mèdica. Els gendarmes francesos volien traslladar a Isabel i les seves companyes a Espanya, però elles s'oposaven fèrrriament. Finalment les van ficar en un tren i les van fer passar la frontera. Ella, juntament amb les noies de les JSUC, van pensar en la fuga, però no va ser possible. A Soledad Real, els gendarmes li van trencar una màniga de l'abric i a Lola Brugalada li van pegar amb un fusell. Un cop a Espanya la policia la va traslladar a Madrid, on va estar un mes. Després va venir a Barcelona. Connectà amb el PSUC i es va incorporar al treball clandestí, fins que la van agafar juntament amb cinquanta companys, entre els que hi havia dotze dones. Allí li van donar grans pallisses i després la van traslladar a la presó de Les Corts. Li van fer un consell de guerra i li van caure dotze anys, però només va complir set anys de condemna. L'any 1954 la van tornar a detenir i va estar dos mesos a la Model. A la sortida treballà de portera. El gener del 1976 es va crear l'organització d'Expressos del franquisme i col·labora amb aquesta associació recollint dades de companys que havien estat empresonats.

Referències

Síntesi de la informació publicada a CUEVAS GUTIÉRREZ, Tomasa, *Testimonios de mujeres en las cárceles franquistas* (edició preparada per Jorge J. Montes Salguero), Huesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses, 2004, pp. 545-557. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Tomasa Cuevas.

13. CUEVAS GUTIÉRREZ, Tomasa

Pseudònim: "La Peque"

Lloc i data de naixement

Alcarria, Bruhuela (Guadalajara), 1917.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

L'avi matern era paleta i el patern forner. El seu pare era un nen quan començà a treballar en una fàbrica de farina del poble. La seva mare feia pa per a vendre.

Estudis

Primaris.

Treball

Va començar a treballar als nou anys en una fàbrica de gèneres de punt. Els diumenges feia de mainadera. Després va trobar feina en una casa per a rentar roba pels matins, a la tarda treballava en una fàbrica i a les nits agafava punts de mitges. Després de la guerra, un cop a Barcelona, va entrar a servir a una família, més tard va estar treballant a una oficina petita de confecció de roba per nens.

Militància

Tot i que encara no militava, des de molt jove començà a fer treballs clandestins per al Partit Comunista de España. El 1931, amb 14 anys, es va afiliar a les joventuts del partit. Començà a treballar en temes d'agitació i propaganda. Ella i els seus companys tiraven el periòdic "Joven Guardia" i el repartien. Cuevas es barallava amb freqüència amb els falangistes. La seva primera detenció, que durà tres dies, va ser l'any 1934 per amenaçar a un guàrdia d'assalt que volia colpejar a un nen dels que havien arribat refugiats després de la Revolució d'Astúries. Durant la guerra va estar sempre al servei del partit. Quan entraren els nacionals al seu poble ella marxà cap a Madrid, a casa d'una tieta. D'allà passà a residir a casa d'una noia de les Joventuts del partit. Després, va anar per Madrid buscant feina, però no li donaven perquè no tenia aval de bona conducta. Tornà cap a Guadalajara. Allà va començar a fer gestions per a reorganitzar les JSUC. Finalment la van detenir al final de la guerra al maig de 1939, acusant-la de comunista. El Ministeri demanava pena de mort, però la van condemnar a 30 anys. Va complir 5 anys passant d'una presó a una altra. L'últim trasllat, de Ventas a Segòvia, es va fer per dividir a les dones més polititzades. Sortí l'any 1944 amb 27 anys i va marxar a Barcelona per buscar un partit on continuar la activitat clandestina com a comunista. Finalment va poder integrar-se al PSUC i va començar a treballar com a enllaç.

Havia de buscar casa per les reunions, portar armes a la guerrilla urbana i propaganda, repartint fulletons de denúncia. La van detenir junt amb més persones a l'any 1945 i la van acusar de fer d'enllaç entre la guerrilla i el partit. Va estar 48 dies a la comissaria de Via Laietana, on Pedro Polo i Antonio Juan Creix la van torturar. D'allí sortí amb la columna desviada i una lesió al clatell. Va estar un any a la presó de les Corts i després la deixaren anar amb llibertat provisional. Fora, va tornar a fer d'enllaç fins al novembre de 1947, que s'amagà degut a la caiguda del grup Valverde. Al cap de dos mesos tornà a sortir. Donà a llum una nena i marxà de Barcelona cap a Madrid, allà s'encarregà de les presons i la enviaren a Andalusia, on treballà un altre cop d'enllaç. Va començar a portar una vida anant de ciutat en ciutat, i decidí deixar la filla amb la seva mare. Degut a als seus problemes arrel de les tortures, va tenir d'ingressar en un hospital i va estar immobilitzada durant 2 anys. La tornaren a detenir mentre estava a l'hospital, ja que van caure els seus companys de Madrid i algú donà el seu nom. Com que no podia moure's, ordenaren al director de l'hospital que, després de cada visita mensual del metge, comunicés si podia ser traslladada a la presó. Passats els dos anys el director li assegurà que no diria res de la seva milloria i que es podria quedar el temps que volgués. Però va decidir marxar. Escapà a França amb documentació falsa, on va viure durant 5 anys. A París continuà treballant amb el partit fent d'enllaç. Tornà a Espanya al 1961 i continuà el seu treball clandestí, com fer propaganda, ajudant a presos polítics i recollint firmes per la amnistia. El seu company va ser empresonat del 1958 al 1967 a Burgos, ella li passà informació i propaganda del partit quan anava a veure'l. Cuevas milità en el PSUC fins a la seva dissolució. A les darreries de 1999 militava a Iniciativa per Catalunya. El 1980 ingressà en el PCC. Malgrat el seu passat de lluitadora comunista mai no va tenir cap càrrec de responsabilitat. Segons ho expressava ella mateixa, era la companya de Miguel Núñez, membre del Comitè Central del PSUC i del Comitè Central del PCE, i el fet que fos la dona d'un dirigent feia que estigués mal vist que ella tingués càrrecs, entre altres coses per por a la repressió. Ja en la democràcia va escriure una valuosa trilogia sobre les dones a les presons. El 2006 era membre de l'Associació Catalana d'Expressos Polítics.

Referències

És una síntesi de CUEVAS GUTIÉRREZ, Tomasa, *Testimonios de mujeres en las cárceles franquistas* (edició preparada per Jorge J. Montes Salguero), Huesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses, 2004, p. 25-68. VINYES, Ricard, *Irredentas, las presas políticas y sus hijos en las cárceles franquistas*, Madrid, Ediciones Temas de Hoy, 2002, 267 pp. DI FEBO, Giuliana, *Resistencia y movimiento de mujeres en España 1936-1976*, Barcelona, Editorial Icaria, 1979, p. 115-121. ASSOCIACIÓ CATALANA EXPRESSOS POLÍTICS, *Noticia de la negra nit. Vides i veus a les presons franquistes (1939- 1959)*, Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona, 2001, pp. 115. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Tomasa Cuevas.

14. MARTÍNEZ PRIETO, Constanza

Lloc i data de naixement

Madrid, 1917.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

Constanza va ser òrfena de pare des de molt petita i la seva mare es va casar per segona vegada.

Treball

Va treballar com a oficinista a Barcelona pel Ministeri de Defensa de la República. Posteriorment, a uns magatzems alemanys a Nantes.

Arribada a Catalunya

Va traslladar-se a Sentmenat en plena guerra civil, on va ser acollida per una família.

Militància

Durant la guerra civil, va militar al PSUC. A l'exili, mentre treballava netejant uns magatzems alemanys a Nantes, va vincular-se a la Resistència francesa i participà en diferents accions. Fou detinguda a França, juntament amb altres 165 espanyols, el 27 de juny de 1942 i deportada al camp de concentració de Dachau juntament amb el seu company, Joan Escuer, i després va ser traslladada al de Ravensbrück (maig de 1944) i també a Leipzig, destinada a un comando de fabricació d'armament. Va tornar a Catalunya amb el seu company l'any 1972. Tant la Constanza com el seu company van treballar dins l'Associació Amical de Mauthausen.

Referències.

La biografia de Constanza Martínez s'ha fet en base a la consulta de dues obres: TORAN, Rosa: *Els camps de concentració nazis. Paraules contra l'oblit*. (pròleg de Josep Fontana), Edicions 62. 2005. p. 165-166. CATALÀ, Neus, *De la resistència i la deportació. 50 testimonios de mujeres españolas* (presentació, per M. Vázquez Montalbán) (pròleg, per M. Fernández Nieto), Barcelona, Ediciones Península, 2000, pp. 303-306.

15. REAL LOPEZ, Soledad

Lloc i data de naixement

Barri de la Barceloneta (Barcelona), 1917.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

La seva mare era bordadora i el seu pare, Valeriano Real, un pagès d'Almansa que va emigrar a Barcelona per acabar treballant a la "Maquinista Terrestre y Marítima". La mare estava frustrada socialment ja que provenia de classe acomodada, era religiosa i conservadora. El pare responia al perfil de militant d'UGT, amoïnat per l'escàs desenvolupament cultural i polític de la classe treballadora. Participà activament de les vagues de la Maquinista.

Estudis

Abandonà els estudis als set anys perquè va ser expulsada de l'escola degut a la implicació del seu pare en una vaga a l'empresa la Maquinista. Després va aprendre l'ofici de modista.

Treball

La seva infància va estar marcada pel treball, no recorda haver jugat. Primer ajudant a la seva mare a les feines de casa i als nou anys començà a cosir a domicili per una modista del barri. Al 1926 treballava en un taller particular. També en un taller de confecció de mocadors mecanitzada i en una fàbrica de confecció de impermeables, on s'havia d'amagar si venia l'inspector perquè estava prohibit el treball de nenes, degut als materials químics perillosos. Quan esclatà la II República estava treballant en una tenda de roba de nens. Més tard exercí de modista professional en una taller d'alta costura durant 10 anys.

Militància

Al 1933, amb 16 anys, va conèixer a Rafael Garcia que l'inicià en el comunisme. Ingressà al club cultural i esportiu Avanti de la Barceloneta i en les Joventuts Comunistes. Al 1934 participà en el treball d'atenció i recollida del refugiats de la Revolució d'Octubre en Astúries. El 19 de juliol col·laborà en la mobilització antifeixista ajudant a organitzar la resistència en la Barceloneta. Al 1937 participà en el procés de creació de l'Aliança Nacional de la Dona Jove. Es formà políticament en l'escola de quadres de Lina Òdena. A l'agost sortí triada membre del Comitè Nacional de les JSUC. El seu company, Rafael Garcí, que havia marxat al front d'Aragó, se suïcidà al 1938. El mateix dia d'entrada de les tropes franquistes a Barcelona resistí desesperadament junt amb els seus companys de les JSUC. Marxà a França i va estar durant 9 mesos en diversos camps de refugiats, fins que les autoritats franceses la tornaren a Espanya per la frontera d'Irun. Al 1940 tornà a Barcelona i amb alguns companys de les JSUC participà en la reconstrucció del PSUC i les joventuts. Va ser detinguda al seu domicili al 1941, junt amb les seves companyes de pis. Després de 28 dies de tortures a la comissaria de Via Laietana, ingressà a la presó de dones de les Corts. Estant allí, es va assabentar de l'assassinat a la comissaria de la Via Laietana del seu nou company, José Fornells, secretari de les Joventuts. Començà un trasllat de presó a presó i al 1944 un Tribunal Militar la jutjà en Alcalá de Henares junt amb més de 50 militants comunistes. La van condemnar a 30 anys de presó, acusada d'acte contra la seguretat de l'Estat. Continuà els seus trasllats passant per diverses presons, Ventas, Málaga... Al 1949 participà en la vaga de fam de les preses polítiques de Segòvia. Sortí sota llibertat condicional al 1957, amb la prohibició de tornar a Barcelona. Es va casar amb un company anomenat Paco i van a viure al barri del Lucero a Madrid. El seu marit va ser detingut i va romandre tres anys a la presó. Ella va fer intents per trobar un lloc per continuar la seva actuació política, que donés continuïtat a la seva experiència, però va tenir molt poc èxit. Va portar-se decepcions com el desinterès del seu partit cap el companys encerclats i la diferència cap a les dones militants que eren relegades a grups perifèrics d'importància menor. El PC es va voler infiltrar en les organitzacions legals i per tant ella, el 1970, participà en "la Asociación Castellana de Amas de casa y consumidoras", que

al 1975 organitzaren un boicot als mercats per part de les consumidores per la carestia de la vida. Freqüentà també el Moviment Democràtic de Dones i el club d'amics de la UNESCO (COUM). Als 80 anys es dedicà al treball d'organització i sensibilització de les dones del barri del Lucero. Ella i un grup de companyes van fer néixer el centre Cultural de dones del Lucero. Deixà de militar al PCPC el 1993, després del IV congrés.

Referències

Per a l'elaboració d'aquesta biografia s'han utilitzat diverses obres, de cada una d'elles s'ha extret una part de la informació: HOLGADO HERNÁNDEZ, Fernando, *Soledad Real (1917)*, Madrid, Biblioteca de Mujeres. Edicions del Orto, 2001, 96 pp. GARCÍA, Consuelo, *Las cárceles de Soledad Real*, Madrid, Alfaguara, 1983, 2^a edició, 223 pp. GARCÍA SOLER, Maribel, "Barcelona y la Guerra a través de una protagonista fiel al ideal de su juventud: Soledad Real, en *Las mujeres y la guerra civil española. III Jornadas de Estudios monográficos*, Salamanca, Ministerio de Asuntos Sociales/Instituto de la Mujer, 1991, pp. 152-157.

16. RODRÍGUEZ LÁZARO, Manola

Lloc i data de naixement

Bilbao, 30 de setembre del 1917.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

Era filla de Manuela i Jesús, que abans de néixer la Manola vivien a Madrid. El Jesús era fill de mare soltera, analfabet i picapedrer d'ofici. Estava involucrat en la lluita obrera i creia en l'anarquisme. La mare, de família benestant, cosia roba blanca per les famílies acomodades. En Jesús va marxar a Bilbao perquè el perseguïen. Van tenir vuit fills.

Estudis

De petita no va anar a l'escola però la seva mare li ensenyà a llegir llibres que el seu pare portava a casa i que parlaven de la lluita obrera. Després va anar uns mesos a l'escola Ferrer i Guàrdia.

Treball

Als catorze anys treballava en una fàbrica de fer mitges. També és dedicà a cosir a casa seva.

Arribada a Catalunya

Va arribar a Barcelona quan era petita perquè el seu pare estava perseguit. En esclatar la República la família va anar a Madrid.

Militància

La primera acció de la Manola la va efectuar quan només tenia sis anys. El pare la va portar a la muntanya de Montjuïc amb un caçapapallones i ella feia que queia i plorava. Els homes del sometent, que vigilaven els sindicalistes que allí es reunien, venien a recollir-la i així el seu pare i els seus companys es passaven consignes. Les relacions de la Manola amb la família no eren bones i

als quinze anys el pare la va treure de casa. Anys més tard va conèixer una noia que li parlà de la Unió Soviètica. Començà a tenir contactes amb joves de la JSUC en els anys de la República. Durant la guerra va marxar al front de Somossiera i va estar a les trinxeres. Es va unir a Desiderio Babiano, també de les JSUC. Al final de la guerra va anar, juntament amb el Desiderio, cap a Alacant. Allí li van agafar les tropes franquistes i la portaren a la presó just quan estava a punt de parir. El 5 d'abril de 1939 va tenir el seu fill: l'Helios. Després d'estar internada al camp de concentració de Los Almendros va venir a Barcelona i es va casar amb Desiderio. Desiderio, que era dibuixant i abans de la guerra va treballar molt per les revistes d'esquerra, a la postguerra començà a treballar en una editorial i signava amb el nom de Lozano Olivares. Fins i tot treballà en una revista de Falange. Dos anys més tard la parella va tenir un segon fill: Amador. A la clandestinitat va fer d'enllaç de presos. Un dels seus fills va ser detingut cap a finals dels anys cinquanta, i ella també va ser detinguda i portada a comissaria per presenciar les tortures físiques i psíquiques a que sotmeteren al seu fill. Cap dels dos va confessar. Quan els seus fills es van fer grans anaren a la Universitat. L'Helios es va introduir a la lluita clandestina i va estar set anys a la presó de Càceres. L'altre fill també es va involucrar. Tots dos van tenir de marxar del país. El 2005 militava a Esquerra Unida.

Referències

És una síntesi de OLESTI, Isabel, *Nou dones i una guerra* (pròleg de Teresa Pàmies), Barcelona, Edicions 62, 2005, 287 pp. (pp.145-165), Cristina Borderías y Javier T. Hurtado, "*Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978)*". *Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical, Estudis sobre el món del treball*, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC. (pp.92-99), *Les dones del 36* (pròleg de Joan Clos), Generalitat de Catalunya, Institut Català de la Dona, 2002, pp. 51-52. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Tomasa Cuevas.

Entrevista.

Ha estat entrevistada a l'Arxiu Històric de la CONC per A. Alonso durant les dates següents 26/03/98-05/05/98. Es va utilitzar l'idioma castellà i l'entrevista va durar 5h. 30 min. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

17. PÀMIES BERTRAN, Teresa

Pseudònim: "Núria Pla"

Lloc i data de naixement

Balaguer, La Noguera, 1919.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Era filla de Tomàs Pàmies, que fou dirigent del BOC i, més tard, fundador i dirigent del PSUC.

Estudis

Primaris. Ja de gran va estudiar periodisme a la Universitat Femenina de la capital federal de Mèxic.

Treball

Esriptora.

Militància

Va iniciar molt jove la militància comunista, en temps de la República. Ella explicava que el comunisme el va trobar abans del 36 de la mà del seu pare. A les seves memòries evoca com abans de la guerra ja romania activa al costat del seu pare en el Bloc Obrer i Camperol, i de com la seva primera lectura fou el Manifest Comunista. Tenia disset anys quan la van escollir per a ocupar el càrrec de secretària femenina del Comitè Executiu de les JSUC. Des del 1937 al 1939 va ser dirigent de les JSUC, i, durant aquest mateix període, una de les fundadores de l'Aliança Nacional de la Dona Jove. Durant la guerra civil, va col·laborar com a redactora en el setmanari "Juliol", òrgan de les JSUC. Va ser molt activa visitant els soldats en el front, etc. En acabar la guerra s'exilià a França, des d'on va marxar a la República Dominicana, i, posteriorment, a Mèxic, país en el qual va residir fins a l'any 1947. Aquest any va tornar a Europa, va viure primer a Belgrad i durant 12 anys a Praga, on col·laborà en les emissions en castellà i en català de Ràdio Praga. Els anys cinquanta va establir-se a París, on col·laborà en la premsa del PSUC i del PCE. L'any 1971 va retornar a Catalunya, on es va dedicar plenament a la literatura i el periodisme, i destacà per la defensa de la memòria històrica de l'exili i dels comunistes. Des de la seva joventut fou la companya sentimental del dirigent històric del PSUC Gregori López Raimundo.

Referències

És una síntesi de DD.AA. *Diccionari Biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*, Edicions Universitat de Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, pp. 1022-1023. PÀMIES, Teresa, *Carta a la néta sobre el comunisme. Els anys de lluita*, Barcelona, Columna, 2001. (Biblioteca d'Humanitats, UAB). PÀMIES, Teresa, *Quando éramos capitanes. Memorias de aquella guerra*, Barcelona, Dopesa, 1974, 218 pp. PÀMIES, Teresa, *Estem en guerra. Escrits 1936-1939* (edició, introducció i entrevista a cura de Xènia Guirao i David Jané), Barcelona, Cossetània Edicions, 2005, 208 pp.

PÀMIES, Teresa, *Gent del meu exili*, Barcelona, Galba, 1975, 169 pp. PÀMIES, Teresa, *Los que se fueron. Los que no volverán. Los que vuelven*, Barcelona, Ediciones Martínez Roca, 1976, 198 pp. PÀMIES, Teresa, *Memòries de guerra i d'exili. Quan érem capitans. Quan érem refugiats*, Barcelona, Proa, 2000, 323 pp. PÀMIES, Teresa, *Mujer de preso*, Barcelona, Aymá, 1975, 197 pp. PÀMIES, Teresa, *Los niños de la guerra*, Barcelona, Bruguera, 1977, 188 pp. PÀMIES, Teresa, *Records de guerra i d'exili. Obres selectes i inèdites 2*, (pròleg de Jordi Solé Tura), Barcelona, Dopesa, 1976, 853 pp. PÀMIES, Tomàs i Teresa, *Testament a Praga*, Barcelona, Destino, 1971, 220 pp.

18. BERENGUER PUGET, Laia

Lloc i data de naixement

Sant Feliu de Codines, 18 de gener del 1920.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Els seus pares eren camperols. La mare combinava aquesta feina i el treball al tèxtil,

Treball

Als 13 anys Laia Berenguer va començar a treballar en la Fàbrica Espanyola de Tejidos del ram tèxtil.

Militància

Atribueix la seva orientació política a la influència rebuda de la mare, que mantenia unes idees molt progressistes. Al juliol de 1936, al sufocar-se la insurrecció militar, intervé activament en l'organització de les JSUC a Sant Feliu. Participà en l'esforç de guerra a fàbriques i al camp. Va assumir responsabilitats i fou elegida al seu poble com a responsable de les JSUC. Quan acabà la guerra passà a França per les muntanyes amb els darrers soldats de la brigada Lister. Va ser internada al Massís Central prop de París. Finalment és reuní amb la seva família que també va marxar cap a l'exili i van ser obligats a tornar en uns autobusos que els deixaven a Fuenterrabia. Va ser traslladada a Catalunya, on l'empresonaren per tres anys i mig. Sortí amb llibertat provisional. Als 4 mesos li comunicaren que havia estat jutjada en un Consell de Guerra, sense la seva presència, i que li demanaven 20 anys. Els 20 anys es quedaren en 12 de presó major, per auxili a la rebel·lió i se li canvià la llibertat provisional per la condicional controlada fins al 1965. El 1947 Laia s'havia casat amb Josep Rodés, un antic membre de les Juventuts Llibertàries. Sovint, Laia es reunia amb la Lluïsa Alemany, companya d'exili i presó. En 1964, a través de Xavier Folch, entrà en contacte amb el PSUC. El 1973, va tornar a ser detinguda i empresonada a la presó de la Trinitat, amb 17 dones més, com a membre de l'Assemblea de Catalunya. El 1979 va ser escollida primer regidora i després alcaldessa de Sant Feliu de Codines encapçalant la llista del PSUC. L'any 2001 encara era membre de l'Associació Catalana d'Expressos polítics.

Referències

La informació sobre aquesta biografia s'ha extret íntegrament de l'obra: ASSOCIACIÓ CATALANA D'EXPRESSOS POLÍTICS, *Notícia de la negra nit. Vides i veus a les presons franquistes (1939-1959)*, Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona, 2001, pp. 110.

VARO, Nàdia, "Ser comunista en un entorno hostil: Laia Berenguer Puget", a BUENO, Manuel; HINOJOSA, José; GARCÍA, Carmen (coords.), *I Historia del PCE. I Congreso. 1920-1977*, vol. 2, Madrid, Fundación de Investigaciones Marxistas, 2007, p. 691-703.

19. CLAVER, Pilar

Lloc i data de naixement

Navarra, 1920.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

El seu pare va ser detingut i empresonat durant la Guerra Civil.

Treball

Durant la Guerra Civil va treballar a diferents Hospitals.

Militància

Fins al 1937, la Pilar va estar a Navarra. El seu pare havia estat detingut i a ella li havien rapat el cabell al zero. Es va assabentar que anaven a detenir-la, a ella i a la seva mare i decidiren marxar juntes. Primer van passar el Pirineus i van anar cap a la zona republicana fins arribar a Barcelona, on van estar fins al final de la guerra. Va buscar feina però era molt difícil, finalment va trobar-la en un Hospital al costat de la Pedrera. Va marxar a Sabadell, on va continuar treballant en un Hospital fins l'evacuació. Al final de la guerra va passar la frontera i arribà a "Charente". Un cop allà li van fer signar un paper on deia que havia de marxar a Espanya. Però ella es van negar a firmar-lo. Es va anar a treballar al camp, per poder fer tornar al seu pare i als seus tiets. Al cap de set mesos de treballar allà, el veure que el patró no feia cap senyal de portar-los va deixar la feina. Quan arribaren els alemanys van obligar a les dones a treballar en tasques domèstiques; ella va començar a treballar en un hotel. A Barcelona ja havia militat en el PSUC, i en aquell moment va tornar a fer-ho. Va conèixer a Francisco Lopez, responsable del Partit Espanyol a la regió i a partir d'aquest moment va iniciar la seva tasca més compromesa: enllaç polític, visites a presos, enviament de paquets, creació de Solidaritat Epanyola, i treball a la resistència francesa.

Referències

És una síntesi de CATALÀ, Neus, *De la resistència i la deportació. 50 testimonios de mujeres españolas* (presentació, per M. Vázquez Montalbán) (pròleg, per M. Fernández Nieto), Barcelona, Ediciones Península, 2000, pp.103. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Tomasa Cuevas.

20. GARCÍA LÓPEZ, Celia

Lloc i data de naixement

Abla (Almeria), l'11 de novembre del 1920.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Tota la seva família procedeix d'Almeria. Els seus avis paterns eren pagesos i l'avi matern va ser apoderat i encarregat d'un mas. El seu pare va ser pagès i transportista i va estar afiliat al PSOE, UGT i PCE. La seva mare també era pagesa.

Estudis

Primaris.

Treball

Celia va ser pagesa, minyona i metxera. Va treballar a les empreses J. Herran, Laborlana i Fontanals, totes tres del sector tèxtil.

Arribada a Catalunya

Va arribar a Catalunya l'any 1942.

Militància.

Va militar al PSUC i a les CCOO. Juntament amb M^a Rosa Borràs i altres, Celia va ser una de les que van organitzar l'Associació de Dones Democràtiques i va formar part fins la seva dissolució. Segons deia ella mateixa, va militar molt poc al PSUC. Va participar de moltes reivindicacions abans de ser elegida Jurat d'Empresa i vocal social. Per mitjà de l'organització de dones en comissions, va aconseguir moltes millores en les condicions de treball dels seus companys i companyes. Cap als anys 60 va muntà vagues per la carestia de la vida organitzada en una comissió, sense l'autorització del Jurat d'Empresa. Amb motiu d'això, l'empresa va acomiadar a cinc persones contant-la a ella, ja que algú va donar el seu nom, però les seves companyes van protestar i li van permetre tornar a la feina. Finalment els treballadors van veure recompensats els seus esforços ja que van aconseguir el que demanaven, és a dir, que els hi pugessin el sou a 100 pessetes. Es va presentar a les eleccions de 1965-66, amb més vots que ningú ja que va rebre el suport de les seves companyes i va ser la primera dona Jurat d'Empresa de Terrassa. Va organitzar les Comissions de fàbrica de Can Fontanals. Als 57 anys va quedar a les llistes de l'atur per que l'empresa va tancar i només van jubilar a les persones de 60 anys. La fàbrica va presentar fallida i van voler fer creure que estant en la situació en la que estaven no podien pagar. Com a protesta es van tancar mil persones dins de la fàbrica i van rebre el suport de molta gent i de institucions que feien recol·lectes, que els hi portaven menjar o utensilis necessaris. Mitja Terrassa va quedar parada en suport del tancament. A casa seva es feien reunions del CPC. Va formar part de la comissió que va anar a parlar a Madrid amb Higinio de la Fuente.

Referència

MARTÍNEZ GARCÍA, Domènec, *Celia García López*. Una historia de remolinos de viento. Terrassa, Ajuntament de Terrassa, 2006, pp. 133-136.

Entrevista.

Síntesi de l'entrevista realitzada per José F. Mota Muñoz entre el 09/05/01 i el 30/05/01, amb una duració aproximada de cinc hores i quaranta-cinc minuts. Aquesta entrevista està dipositada a l'Arxiu històric de la CONC, Barcelona.

21. SALVO IBORRA, Maria

Pseudònim: "Cionin"

Lloc i data de naixement

Sabadell, 27 de maig del 1920.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

L'avi patern era un emigrant aragonès que havia inculcat als fills el gust per la lectura i la cultura. El seu pare, Pantaleón, era fuster ebenista que participava en moviments obrers però no militava en cap partit ni sindicat. Era un home ateu, culte, format als ateneus i a les associacions populars. La mare, Assumpta, era mestressa de casa, catòlica practicant i analfabeta. Havia nascut en una família de pagesos de Cornudella de Montsant, a la comarca del Priorat. Als catorze anys va venir a servir a Barcelona, on es va casar. Quan la Maria tenia set anys la família es va traslladar al barri de Les Corts de Barcelona.

Estudis

Bàsics. Als tretze anys va deixar l'escola.

Treball

Feia de portera de la casa en la que vivien des del tretze anys perquè la seva mare estava malalta. Quan la mare es recuperà treballà de costurera i després de planxadora.

Militància

Als quinze anys la Maria va començar a freqüentar els centres culturals que dirigia Esquerra Republicana. El seu germà va conèixer una noia de Santander membre de la JSUC i la va portar a casa. Aquesta trobada va marcar en rumb de la vida de la Maria, doncs ella també es va incorporar a les JSUC. Durant la guerra es va syndicar també a la UGT. La Maria, en aquells primers dies de guerra, es va sentir commoguda. Va entrar a treballar en un taller de roba col·lectivitzat per la CNT i la UGT i allí es va adonar que la dona havia adquirit sentit de la responsabilitat i que era igual que l'home: conduïa tramvies, organitzava la intendència, prenia decisions... El 26 de gener del 1939 va sortir cap a França amb un grup organitzat de les JSUC i arribà fins a la Bretanya. L'1 de novembre del 1939 els francesos van obligar a les joves de les JSUC a passar la frontera cap a Espanya. La Maria anà a Bilbao, on cada setmana havia de presentar-se a la guàrdia civil. Finalment la van trencar a la presó. Com a conseqüència dels interrogatoris mai no va poder ser mare. A la presó de les Corts de Barcelona hi va estar gairebé dos anys. La primavera del 1943 la van ficar a la presó de Predicadores a Saragossa. Al cap d'un mes entrava a la de Ventas, de Madrid. Li van fer un consell de guerra i li van caure trenta anys de presó. La seva destinació seria el Penal Central de Segòvia. Era una

nit de febrer del 1946. D'allà no va sortir fins al cap de nou anys. A la clandestinitat va participar en Associacions d'Expressos Polítics de Catalunya i en accions veïnals i més tard, a l'associació Les Dones del 36.

Referències

Síntesi de OLESTI, Isabel, *Nou dones i una guerra* (pròleg de Teresa Pàmies), Barcelona, Edicions 62, 2005, 287 pp. (pp. 219-253), VINYES, Ricard *El daño y la memoria. Las prisiones de Maria Salvo*, Barcelona, Plaça Janés, 2004, 202 pp, *Les dones del 36* (pròleg de Joan Clos), Generalitat de Catalunya, Institut Català de la Dona, 2002, pp. 53-54. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Tomasa Cuevas.

22. CASAS GODESSART, Carme

Lloc i data de naixement

Barri d'Alcalá de Guerra anomenat Tormos (província d'Osca), el 25 d'abril de 1921.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

Els seus avis paterns eren persones molt humils de l'alt Aragó. L'avi matern havia nascut a França i arribà, sembla ser, a Catalunya amb els besavis. L'avi era un home d'esquerres i republicà. L'àvia era filla de pagesos i veïna de Marçà (Tarragona). El seu pare, Jesús Casas, era mestre d'escola i militant del PSUC des de primera hora. La seva mare, Neus, provenia d'una família de dones treballadores qualificades.

Estudis

Va fer una part del batxillerat a Lleida i continuà a Vilanova i la Geltrú. Després començà un curs d'infermeria a Manresa.

Treball

A l'exili francès es va col·locar en un hotel. Quan tornà a Catalunya va començar a treballar en un laboratori farmacèutic i d'infermera a la clínica Monegal. L'any 1967 inicià la seva tasca d'infermera a l'hospital Joan XXIII de Barcelona i allà treballà fins que es jubilà.

Arribada a Catalunya

Va arribar a Catalunya el 6 d'octubre de 1934 a la localitat d'Almacelles (Lleida). El 1937 es traslladà amb la seva família a Barcelona.

Militància

El juny del 1936 es va afiliar a les JSUC. Els anys de la guerra els va passar en varis llocs diferents. A Manresa va treballar d'ajudant d'infermeria en una colònia. El 1939 va passar la frontera a peu cap a França, on va estar en diversos camps de refugiats. Perseguida per la Gestapo, s'amagà en diferents pobles francesos. El febrer del 1943 s'emparellà amb el responsable del PSUC a Nimes, Leandre Sau, de Gandesa. El 1944 el partit li recomanà que tornés a Espanya. Va passar la frontera clandestinament, però fou detinguda i va estar tancada un mes a la presó de Figueres. Un cop fora de la presó, va començar a

posar en marxa el partit a l'Aragó, Navarra i la Rioja. El juny de 1944 arribà a Saragossa. Participà activament donant cobertura als guerrillers que passaven la frontera, proporcionant-los menjar, roba... La van agafar i va estar un any i mig a la presó de Predicadors. Estava casada i tenia dos fills. Va tenir un gran disgust perquè els companys del PCE li notificaren que la policia la volia utilitzar de ganxo per fer caure tots els companys que es relacionaven amb ella. També un gran desengany quan un company li va dir que, con que tenia dos fills, era millor que es dediqués només a casa, a donar suport al Leandre, el seu marit i també militant. Ho va acceptar, però va deixar el partit. Tanmateix, el Nadal de 1962 va viatjar a França per connectar l'organització del PSUC a Tarragona amb la direcció del PCE. Des de llavors casa seva va ser refugi de molts companys que creuaven al frontera. A la meitat dels seixanta va començar a tenir contactes amb les CCOO i participà en la creació de la Comissió Obrera a l'hospital on treballava. Es va presentar a les eleccions sindicals i va sortir com a enllaç. Des d'aquell moment començaren les seves reivindicacions i lluites sobre diferents temes. Desvinculada del món laboral, passà a la Secretaria de jubilats i pensionats el 1985 i fou escollida secretaria general el 1992 i reelegida al 1996. Va continuar militant al PSUC i després a Iniciativa per Catalunya.

Referències

Es una síntesi de OLESTI, Isabel, *Nou dones i una guerra* (pròleg de Teresa Pàmies), Barcelona, Edicions 62, 2005, (pp. 79-109), Cristina Borderías y Javier T. Hurtado, "*Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical, Estudis sobre el món del treball*, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC. (pp.31-38), CUEVAS GUTIÉRREZ, Tomasa, *Testimonios de mujeres en las cárceles franquistas* (edició preparada per Jorge J. Montes Salguero), Huesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses, 2004, 913 pp. pp, 651-656. *Les dones del 36* (pròleg de Joan Clos), Generalitat de Catalunya, Institut Català de la Dona, 2002, pp. 41-42.

Entrevista

Carme Casas ha estat entrevistada a l'Arxiu Històric de la CONC per A. Alonso durant les dates següents: 13/02/98-03/03/98. S'ha utilitzat l'idioma català i l'entrevista ha durat 11 h. 25 min. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC. També a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Tomasa Cuevas.

23. VECIANA, Josefina

Lloc i data de naixement

Tarragona, 1921.

Treball

Amb el començament de la guerra, ella, a l'igual que moltes altres dones, suplien els homes a la feina Treballà com a infermera a diversos hospitals, i a Biarritz d'ajudant d'un metge.

Militància.

Josefina va militar en les JSUC a Tarragona. Va estar com a Secretària Femenina d'organització en l'últim període de la guerra. Diu que va fer tot el que va poder des de la reraguarda. Després anà a la Bisbal. Allà va treballar en un hospital, animant els ferits. També va haver de marxar i va anar cap a Figueres on també va estar treballant en un altre hospital. Va haver de sortir cap a la Jonquera caminant. Finalment traspassà la frontera i va anar de poble en poble fins que es va establir a Bayona, on contactà amb el PSUC. Però va tenir ganes de tornar a Catalunya. Treballà clandestinament amb el partit i va visitar presons, la gent li deia que feia "Socorro Rojo". Fins que la van detenir. La processaren a Capitània i d'allà va passar a les Corts, d'allà a Manresa a una presó mixta. Quan va sortir estava desmoralitzada per les detencions successives. Tot i això casa seva va continuar sent un refugi per els exiliats.

Referències

Síntesi de l'informació publicada a CUEVAS, Tomasa, *Mujeres de la Resistencia*, Ediciones Sirocco Books, 1986, pp. 260-263. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Tomasa Cuevas.

24. FERNÁNDEZ PÁEZ, Resurrección

Lloc i data de naixement

Múrcia, 18 d'octubre del 1929.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Els seus avis paterns van néixer a Múrcia; el seu avi patern va ser un camperol amb terres i alfabetitzat; la seva àvia paterna treballava a casa i era catòlica practicant. Els seus avis materns també van néixer a Múrcia; el seu avi era camperol d'horta i jornalero, mentre que l'àvia treballava en un molí i era catòlica no practicant. El pare de Resurrección treballava en una tenda de comestibles i també en una benzinera; era republicà. La seva mare era planxadora i també era catòlica no practicant.

Estudis

Va estudiar fins als dotze anys en una escola privada. Va obtenir el Certificat d'Estudis Primaris i el Graduat Escolar.

Treball

Va treballar al sector del metall. Primer a Pineda, durant deu anys, després a INDUVI, on va ser encarregada durant 32 anys.

Arribada a Catalunya

Va arribar a Catalunya després de la mort del seu pare, aproximadament cap al 1958.

Militància.

En arribar a Sabadell, començà a militar a les JOC i després va passar a l'HOAC. També va estar a USO a principis del anys seixanta. De la HOAC va passar-se al PSUC i després a les CCOO. Diu que va entrar al PSUC als anys

seixanta perquè era un partit d'esquerreres molt fort i molt honrat. A més de que hi havia molts cristians i moltes dones cristianes com ella. També va estar a Comissions des dels seus inicis, participant en tasques diverses com la manifestació del Primer de maig de 1967, que va començar al Bosc de Sant Julià a Sabadell. Allà la policia va carregar i els manifestants van respondre. Va haver-hi detinguts, entre elles Carmen Vazquez. La Resurrección va ser testimoni en el judici contra ella. Va assistir a la Assemblea de Catalunya, amb el seu amic Juan Ignacio Valdivieso. Ell va ser la persona que li va donar per primera vegada propaganda del PC, per repartir sota les portes un 1 de setembre. Des de que va entrar a formar part del PSUC, va estar a les reunions i manifestacions del partit a Sabadell i Barcelona.

Entrevista.

És una síntesi de l'entrevista realitzada per Xavier Domènech entre el 13/02/01 i el 02/04/01 amb una duració aproximada de nou hores. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

25. ADINOLFI, Giulia

Lloc i data de naixement

Salerno (Itàlia), 1930– Barcelona, 21 de febrer de 1980.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

El seu pare era un treballador de Banca

Estudis

Filologia Hispànica.

Treball

Treballà com a becària a l'Instituto Italiano per gli Studi Storici, creat i dirigit en certa manera per Benedetto Croce. Alejandro Pérez la va tenir de professora durant el batxillerat al centre Aula, escissió del Liceu francès, que era propietat de Pere Ribera. El 1973 s'incorporà com a professora de la Universitat Autònoma de Barcelona, com a PNN.

Arribada a Catalunya

La primera estada va ser quan li fou concedida una beca d'estudis hispanístics a Barcelona, on va conèixer Manuel Sacristán. Volia fer una tesi doctoral sobre "La Celestina". El 27 d'agost de 1957 es va casar amb Sacristán a Nàpols (Itàlia) i es va traslladar a Barcelona on va viure fins la seva mort el 1980. El 1958 van tenir una filla, Vera Sacristán.

Militància

Als quinze anys era militant del Partit Comunista Italià. En els primers temps del seu trasllat a Barcelona la personalitat intel·lectual de Giulia no es va mostrar en tota la seva magnitud. Per motius de seguretat, ella, que militava al PSUC, no volia fer-se notar, ja que era l'esposa d'un comunista clandestí, Manuel Sacristán. Una de les tasques que va comptar amb les seves idees i

aportacions, durant la dècada del seixanta, fou la creació d'un moviment destinat a agrupar a les dones de Catalunya per a promocionar en elles la presa de consciència de la seva importància social com a ciutadanes i com a dones. La seva presència i direcció van donar al Moviment de Dones Demòcrates una important riquesa teòrica. Però els esforços no van tenir gaire l'èxit i es va acabar sense assolir la meta que s'havien plantejat aquestes dones del PSUC. D'altra banda, la intervenció cultural i la pràctica política vinculada al PSUC la portaren a col·laborar, entre els anys 1967 i 1971, en el consell de redacció de la revista clandestina "Nous horitzons", en la qual va publicar, entre d'altres "Per un plantejament democràtic de la lluita de les dones" que esdevingué un referent per al moviment de dones a Catalunya. Xavier Juncosa realitzà una pel·lícula sobre ella i el seu company, Manuel Sacristán, sota el nom de "Giulia". Al 2005, es va fer un homenatge molt entranyable, que va comptar amb la presència de Rosa Rossi, presentant el documental en el CSIC. Respecte al partit, ella estava en desacord amb la línia política desenvolupada durant la Transició; pensava que la Ruptura Democràtica era possible i que el pactisme polític, la subordinació política del PSUC i del PCE era un error. En els darrers anys de la seva vida va participar en la fundació d'ensenyament de CC.OO i de la revista "mientras tanto", en els primers números de la qual va publicar diversos textos de reflexió feminista que van ser aportacions importants al debat d'aquells anys. El fil de la reflexió començat en aquests escrits restà però inacabat degut a la seva mort el febrer de 1980.

Referències

Acte en record de Giulia Adinolfi, publicat l'1 de març del 2006 per Comi Web: <http://www.caladona.org/2006/03/acte-en-record-de-giulia-adinolfi-1930-1980-dimecres-1-de-marc/> Vàries autores: Dimensiones de una ausencia, Giulia Adinolfi, "mientras tanto", primavera 2005. BENACH, Joan, JUNCOSA, Xavier i LÓPEZ ARNAL, Salvador, *Del pensar, del vivir, del hacer*. Escritos sobre "Integral Sacristán", El Viejo Topo, 2006. (Biblioteca de l'Arxiu de CCOO).

Entrevistes

Integral Sacristán, "El Viejo Topo", 30 Aniversario, Vídeos sobre Manuel Sacristán, Fundació Cipriano García. Arxiu Històric de la CONC, 2006, 112 pp.

26. SAMPERE, Narcisa

Pseudònim: "SISA"

Lloc i data de naixement

Prat del Llobregat, 1931.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

El seu pare va ser empresonat durant la Guerra Civil en un camp de concentració.

Militància

La Sisa no es va posar en contacte amb el PSUC fins l'any 1960. Va fer un viatge a Moscou per ordre del Partit. Sempre va tenir clar que volia fer treball polític amb companyes femenines i va intentar organitzar alguna cosa amb

unes dones de l'Hospitalet, però no va poder ser. Llavors va començar a anar a les reunions de Nacions Unides i va organitzar-se amb elles. Narcisa explicava que després vindrien les Jornades de la dona. Va fer militància clandestina i l'última vegada que la van detenir va ser al 1968, quan sortia de l'església de Santa Eulàlia. Allà estaven fent una reunió i recollida de signatures. El seu marit treballava a la SEAT i va ser acomiadat, tot i que després va ser readmès. Ella va participar molt dins de les lluites de la Seat tot i no ser-hi.

Referències

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Tomasa Cuevas.

27. MORATÓN SAENZ, Anna

Lloc i data de naixement

Barcelona, el 21 de desembre del 1932.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

El seu avi matern va néixer a Logronyo i era rellotger. El seu pare va néixer a Barcelona i la seva mare, natural de València, era ballarina.

Estudis

Diplomada en Treball Social.

Treball

Anna es va dedicar a les arts gràfiques, després va ser dependent, cambrera, caixera, artista de cinema, assistenta social, etc. Quan va acabar la carrera va entrar a treballar als magatzems "L'Àguila" com a supervisora de personal. Va treballar a l'empresa Imheria i després a l'Hospital Sant Pau com a assistenta social. El 1976 va deixar l'hospital i se'n va anar cap a l'Ajuntament de Sant Boi, on també va treballar també d'assistenta social. Anna també va donar classes al Gabinet d'Investigació en Treball Social.

Militància

Va tenir els seus primers contactes amb el PSUC quan va començar a treballar a "L'Àguila" (1962). Amb sis persones va formar part d'una cèl·lula d'aquest partit cap al 1963-1964. Aquí estudiaven els últims documents del partit i, pels primers de maig, feien fulletons i després els llançaven. Va participar fent el "Mundo obrero", "Treball" i després els distribuïen. A l'any 1964 va estar present en els inicis de CCOO i va començar a treballar amb el moviment de dones, des de l'Associació de drets humans. El grup va organitzar xerrades, reunions d'estudiants... Amb la creació de la Comissió de dones del PSUC, va continuar la seva tasca específica. Cap a l'any 1966 es va presentar a les eleccions com a enllaç sindical a l'Hospital de Sant Pau i va sortir escollida. Aquest fet, sumat el trencament de la Comissió de la dona, va tenir com a resultat que el seu esforç es dedicués a les Comissions Obreres dintre de l'Hospital. No recordava el primer cop que va ser detinguda, dubtava entre el 1966 o el 1967, com a conseqüència de la celebració del Primer de maig a Torre Baró, on un grup de militants estaven fent el dinar i cantant. Aquest acte va representar una

manifestació de resistència amb molt de ressò internacional. En el judici celebrat pel TOP (Tribunal de Orden Público) li va condemnar a estar tres dies detinguda. A l'any 1972 ella i el seu marit foren detinguts perquè els hi van registrar la casa per veure si tenia vinculacions amb Lidia Falcon i van trobar propaganda del PSUC. Va passar tres dies al Palau de Justícia, on la van torturar. Després, restà quasi un mes a la presó de la Meridiana. En un judici posterior va ser absolta. Al seu marit, Zacaries, li van caure tres anys de presó per fer propaganda i quatre més per organització il·lícita, encara que no els va complir, perquè va passar a la clandestinitat i, amb la mort de Franco hi va haver una amnistia. Anna milità al PSUC fins l'any 1984.

Referències

És una síntesi de BORDERÍAS, Cristina; HURTADO, Javier, T: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical"* Estudis sobre el món del treball, n.º. 2 1999, Arxiu històric de la CONC en III.3 Relació de dones pendents d'entrevistar. (pp. 125).

Entrevista.

És una síntesi de l'entrevista realitzada per Xavier Domènech entre el 09/12/00 i el 24/01/01, amb una duració aproximada de deu hores. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

28. BARQUÍN COBO, Adela

Lloc i data de naixement

Corbera de Toranzo (Cantàbria), 1932 - Sant Feliu de Llobregat, 2004.

Estudis

Estudià fins als divuit anys.

Treball

Mestressa de casa.

Arribada a Catalunya

Va arribar a Sant Feliu de Llobregat l'any 1971, degut que li havien ofert una feina al seu fill.

Militància.

El seu cunyat la implicà en un grup d'oposició política al franquisme que es reunia al bar de l'estació i a cases particulars. El grup volia organitzar una associació de veïns del barri de la Salut, però al no concedir-li la petició van formar un centre cultural. Finalment van poder crear-la. Van patir tant dificultats burocràtiques com dificultats veïnals al trobar-se amb la negativa d'un sector del barri dirigit per un capellà. Aquest va fer pressió perquè abandonessin l'idea, però el grup va seguir cap endavant. La Junta estava constituïda per nou persones provinents del PSUC, PSOE i MC. Ella era la vice-presidenta. Des de l'associació, per mitjà de mobilitzacions davant de l'Ajuntament, lluitava per aconseguir escoles i un ambulatori. Després d'una d'aquestes manifestacions, Adela i tres dones més es quedaren permanentment a la plaça de la Vila.

L'alcalde franquista, Joaquim Armengol, reprimí durament qualsevol tipus d'exhibició ciutadana, però elles van aconseguir el seu objectiu. Durant les mobilitzacions per l'ambulatori, una vintena de persones es van tancar al del carrer Manso. Adela i una companya van informar a la militància que estaven tancades i que els hi portessin menjar. Al final, l'ambulatori que reivindicaven va ser obert. Es mobilitzaren, també, per a que fos rehabilitada la plaça de la Salut, on l'Ajuntament tenia previst fer una benzineria, però que, de moment, era una deixalleria popular. Finalment es va aconseguir la plaça. S'adherí a iniciatives reivindicatives d'altres col·lectius clandestins com CC.OO o el Grup de Dones. Ella no va participar en aquest últim grup, però deixà el seu pis per a que poguessin reunir-se en un moment en que el gest li podia aportar problemes.

Referències

És un extracte de RIBA, Caterina, *Dones de Sant Feliu de Llobregat. Les altres protagonistes de la història.*, Sant Feliu de Llobregat, Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat, 2006, pp.134- 137.

29. VILLANUEVA SÁNCHEZ, Georgina

Lloc i data de naixement

Cella (Terol), 1932.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

El seu pare, membre de la UGT, fou afusellat quan esclatà la guerra i la seva mare va haver de fugir a la "zona roja", a Mora de Rubielos, amb els seus fills. A la fi de la guerra tornaren al poble.

Estudis

Primaris.

Treball

Va treballar de jornalera al camp amb els seus germans. Quan va emigrar a Barcelona, va començar a servir en dues cases. Després tota la família va trobar feina en diferents fàbriques de Barcelona. El 1954 va entrar a l'empresa tèxtil Fabra i Coats, on va estar-hi fins a la seva jubilació.

Arribada a Catalunya

Arribà a Catalunya juntament amb la seva mare. De la família, el primer que havia emigrat fou el seu germà.

Militància

Quan encara no militava en el PSUC, les seves companyes la van escollir per a que hi anés, juntament amb el Jurat d'Empresa, com a representant, amb veu i vot, a les reunions que es feien amb la direcció de Fabra i Coats. Més endavant, va ser enllaç sindical, però sense pertànyer al jurat d'empresa ja que el cap es va negar dient que ella era una comunista acabada. Considerava que hi havia molta solidaritat i va participar en les vagues i aturades en solidaritat per Astúries, el País Basc i amb altres empreses com la Maquinista. En una

d'aquestes aturades va viure un dels moments més tensos ja que, davant el director que estava argumentat que havien de tornar als llocs de feina, ella va haver de posicionar-se i dir que no anaven a treballar. El director va contestar que a ella la portarien davant un "pelotón". Al formar-se la Comissió Obrera de la fàbrica va ingressar en ella. A principis dels anys setanta va ingressar al PSUC i va participar a les mobilitzacions i assemblees que es feien en aquell moment. Amb l'arribada de la democràcia i els comitès d' empresa, Georgina fou escollida delegada sindical, essent-hi durant molt de temps. Per ella van ser molts anys de defensa dels drets dels treballadors, negociant convenis... Va viure el procés de reconversió, on ella va lluitar amb vagues, manifestacions, tancades dins de l'empresa... Continuà militant al PSUC fins la seva dissolució, encara que al desvincular-se del món laboral, també s'allunyava de l'activitat més directa.

Referències

Extracte de Cristina Borderías y Javier T. Hurtado, "*Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical, Estudis sobre el món del treball*, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC. (pp.112-116)

Entrevista.

Es una síntesi de l'entrevista realitzada entre el 20/11/98-18/12/98 per A. Candela. S'ha utilitzat l'idioma castellà i va tenir una duració aproximada de set hores. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

30. PI RUIZ, Manuela

Lloc i data de naixement

Prat del Llobregat, 1932.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

El seu pare, nascut a Errenteria (Guipúscoa), va ser en un camp de concentració franquista.

Treball

Va treballar com a administrativa a La Seda i més tard com infermera de Terlenka.

Militància

Militant socialista des dels anys setanta. A les eleccions municipals de 1979 va formar part de la candidatura del PSUC com a independent i va ser regidora de Sanitat. Amb 47 anys formà part del primer ajuntament democràtic del Prat del Llobregat. Dimití abans d'acabar el mandat.

Referències

És un extracte de la informació publicada a Bengoechea, Soledad; Renom i Pulit, Mercè, *Memòria i compromís. Classes treballadores, sindicalisme i política*

al Prat de Llobregat (1917-1979), Barcelona, Columna Edicions, 1999, pp.304-321.

31. BALAGUER I MUÑOZ, Carmina

Lloc i data de naixement

Prat del Llobregat, 1933.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

La seva família era d'esquerres. El pare treballava a la construcció, era contractista i ideològicament comunista. La mare, mestressa de casa.

Treball

De molt jove treballà a la Seda. Va ser consultora del centre de Planificació Familiar del Prat.

Militància

El 1974 es va afiliar al PSUC. Va ser Membre de l'Associació de Veïns Llevant als anys setanta. Formava part de la Vocalia de Dones de l'esmentada associació. L'any 1977, juntament amb Maruja Pelegrín, va ser promotora del Centre de Planificació Familiar del Prat i treballà com a consultora. Estaven vinculades amb un grup de dones de Barcelona interessades a divulgar les possibilitats dels mètodes anticonceptius. Va passar a militar al PSUC Viu.

Referències

La biografia de Carmina Balaguer s'ha confeccionat en base a l'obra de: Bengoechea, Soledad; Renom i Pulit, Mercè, *Memòria i compromís. Classes treballadores, sindicalisme i política al Prat de Llobregat (1917-1979)*, Barcelona, Columna Edicions, 1999, pp. 31.

32. MIRALLES FOSSAS, Olga

Lloc i data de naixement

Badalona, 1933.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

La família d'Olga, oriünda de Catalunya, va viure a Mèxic fins la revolució de Càrdenas. Llavors va emigrar a Cuba abans de tornar a Catalunya. El seu pare va estudiar enginyeria industrial i va entrar a treballar al taller de l'avi. Va ser militant d'Esquerra Republicana i ocupà el càrrec de Cap del Parc Mòbil de la Generalitat durant la República.

Estudis

Va fer cursos de comptabilitat i gestió a l'Escola del Treball.

Treball

Va treballar als despatxos de la Creu Verda a Badalona. Després a l'empresa Fajesco, d'administrativa. Posteriorment, va treballar en una botiga de ceràmica durant nou anys.

Arribada a Catalunya

L'Olga i la seva família van tornar a Catalunya en plena postguerra.

Militància

Durant la guerra civil la família va emigrar a França. Poc després, el seu pare va ser detingut pels nazis acusat de relacions amb la resistència, però com que era enginyer no va anar als camps de concentració i es va quedar a la indústria. Aconseguí fugir a Espanya i restà amagat a casa d'uns amics. El fet de no poder veure al seu pare, junt amb la influència de la personalitat de la seva mare, que era molt liberal, va forjar el seu caràcter independent. Quan treballava a la Fajesco es va adonar de les injustícies laborals i socials i això va fer que es presentés com a jurat d'empresa, dins del Vertical i va sortir escollida enllaç sindical quan encara no militava a cap partit ni sindicat. Es va vincular a CCOO com a conseqüència del Procés 1001. Els primers contactes van ser a partir d'un company de feina, militant de la JOC, que li presentà gent implicada i la va portar a les reunions de Comissions Obreres que es feien a la parròquia de Santa Rosa de St. Coloma de Gramanet. Va descobrir que moltes cares ja les coneixia del Vertical i s'adonà de la política que portava Comissions. La primera lluita que va dur a terme fou intentar aconseguir un conveni unitari per totes les químiques de la zona de Badalona. Però no va tenir èxit. També va estar en grups de solidaritat amb familiars dels presos polítics. Havia d'anar porta per porta, recollint diners. Amb la caiguda de molts companys a l'any 1969, va ser escollida com a representant de Badalona a la Nacional de Catalunya. A aquesta tasca li va dedicar inclús els dies festius, per canviar impressions i veure com es podia portar millor la lluita sindical. Va escriure articles i editorials al butlletí de Comissions de Badalona. En una de les reunions de la Nacional de Catalunya va irrompre la policia i va detenir uns quants components, però ella va poder fugir; de fet, mai no va ser detinguda. Durant un cert temps va militar en una cèl·lula del PSUC, però ho va deixar perquè no es trobava còmoda.

Referències

Extracte de Cristina Borderías y Javier T. Hurtado, "*Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical, Estudis sobre el món del treball*, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC. (pp.82-85)

Entrevista.

Entrevista realitzada entre el 29/09/98-31/09/98 per A. Candela. Es va utilitzar l'idioma català i la gravació té una duració aproximada de tres hores. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

33. BORRÀS BORRÀS, Maria Rosa

Pseudònims: "Glòria" i "Marta".

Lloc i data de naixement

Barcelona, 30 de maig del 1936-31 d'agost del 2008.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

El seu avi patern va néixer a Barcelona i va dedicar-se al sector químic del comerç. El seu avi matern també va néixer a Barcelona i es dedicava als negocis. Respecte a l'àvia materna, era natural de Zamora i era mestra sense exercir, ideològicament era republicana. El pare de la Maria Rosa va néixer a Barcelona, era comptable i va marxar de voluntari a la guerra civil. La seva mare va néixer a Zamora i era escriptora i traductora i es declarava monàrquica.

Estudis

Va acabar els estudis de batxillerat, començats a les teresianes de la Diagonal, a l'Institut Maragall, on va conèixer Manuel Sacristán que hi donava classes. Va estudiar Filosofia i Lletres i participà al paranimf i a la revista Gaudeamus. De sòlida formació sobre Marx i Kant, la seva tesi (UB, 1994) va ser sobre la tercera crítica.

Treball

Maria Rosa va exercir com a traductora d'alemany a casa quan va tornar d'Alemanya. Després va treballar a l'editorial Larousse, d'altres editorials i a Miniwatt-Philips. Començà a treballar en ensenyament a Can Serra. Un cop guanyades les oposicions fou catedràtica a Banyoles, després dirigí l'Institut de Cerdanyola de nova creació fins que l'any 1978 va entrar a l'Institut Joan Boscà. Aprofità aquest càrrec per reciclar-se en terminologia filosòfica en català. Fruit en va ser el llibret sobre terminologia de filosofia de la ciència del Termcat. Fou membre de la societat catalana de filosofia, de l'IEC. Va dur una tasca molt activa com inspectora de batxillerat. Va dirigir per un temps la Inspecció de Barcelona-ciutat. Va impulsar junt amb Neus Porta (que va morir el 2011, un any abans de la mort del seu company, Paco Fernández Buey) i Agustí Roig l'existència del butlletí electrònic mientrastanto.e i hi va participar activament amb traduccions i articles, entre altres, sobre ensenyament, urbanisme alternatiu, contra l'Acord Multilateral d'Inversions (AMI).

Militància.

Les seves idees esquerranes i feministes començaren a aflorar com una reacció a les injustícies i després, des del primer moment, hi havia un factor de les dificultats de pensar en certa manera sent dona. Des de molt petita això era per ella un factor de rebel·lia en contra de la situació. Per influència d'alguns professors de la universitat, va militar en el PSUC i també en les CCOO i durant els últims anys en EUiA. El 1955, a l'entorn dels seminaris "Juan Boscán" de Josep M. Castellet, havia nascut el primer nucli universitari del PSUC. S'hi incorporaren estudiants i professors universitaris. El novembre del 1956, Jordi Solé Tura i altres, accediren al partit, al que després arribaren M^a Rosa Borràs i Juliana Joaniquet (estudiants). El responsable de la cèl·lula era Octavi Pellissa, que tenia d'enllaç el membre del Comitè Central Manuel Sacristán. M^a Rosa també formà part del Comitè Universitari l'any 1959, moment en el que fou detinguda juntament amb un company amb motiu d'estar

preparant la Huelga Nacional Pacífica. A la comissaria li van pegar pallisses durant cinc dies, de les quals li van quedar sequel·les físiques. Del seu pas pels interrogatoris va extraure la conclusió de què, mai, el fi no podia justificar els mitjans. A la presó, compartint cel·la amb la Inés Lazcano, comunista, hi va ser nou mesos. Eren les úniques preses polítiques. L'any 1961 es casà amb Isidor Boix i un any més tard es van exiliar a França després d'estar-se amagats a Barcelona durant molt de temps. Després van passar a Alemanya perquè el partit oferí una beca a Borràs per estudiar-hi. Quan va tornar d'Alemanya, el 1965, Maria Rosa estava molt convençuda de què mai no faria més política, però al poc temps d'arribar va tornar a estar implicada clandestinament, tornant a fer vida política. Aquesta vegada ja no s'integrà al Moviment Estudiantil. Va participar en el Moviment Democràtic de Dones del PSUC. Aquest moviment democràtic de dones fou, sota el franquisme, l'embrió organitzatiu que va donar lloc a l'organització de moviments estrictament feministes. Maria Rosa va explicar en què consistia aquest moviment en una comunicació que presentà en el Primer Congrés d'història del PSUC celebrat del 5 al 7 d'octubre de 2006 a Barcelona. Va estar entre d'altres a cèl·lula "Tasques d'unitat", on el seu objectiu era impulsar una trobada oficial de forces polítiques, és a dir, volia participar en la creació d'una plataforma de partits antifranquistes. A l'època en què es va inaugurar el primer institut que hi va haver a Cerdanyola, també va estar al Comitè Comarcal del Vallès Occidental. El 1969 va participar a la Coordinadora de Forces Polítiques de Catalunya. En aquestes tasques d'unitat cal destacar el seu treball en relació amb els capellans catòlics. Durant l'estat d'excepció de 1969 va estar amagada i en aquella època començà a compartir la seva vida amb l'Antoni Montserrat Solè. A Banyoles, on la seva tasca va ser formar partit hi impulsà la publicació "Arrels", i assistia a les reunions de l'Assemblea de Catalunya de la comarca. Quan tornà a Barcelona, va estar al Comitè de Barcelona per ensenyament, però va ser molt criticada. Però ella no volia ser-hi i va plegar del Comitè. Va tenir un treball divers: va estar a les mobilitzacions contra l'OTAN, en Associacions de barris i amb els Comitès per la Pau. Participà en el V Congrés del PSUC. En el moment de la ruptura del V Congrés es va alinear inicialment amb el que després seria el PCC junt amb el Comitè del Vallès Occidental, que abandonà tot seguit. La seva experiència a la DDR l'havia vacunat de tot prosovietisme però no combregava amb les debilitats teòriques i polítiques de l'eurocomunisme espanyol. Va tenir una participació general sempre, encara que a vegades hi havia períodes que es donava de baixa organitzativa. Divorciada de l'Isidor Boix, l'any 1991 va contraure matrimoni amb l'Antoni Montserrat, quan ja portaven vint-i-cinc anys junts, tot i que ella era contrària al matrimoni. Cap als anys 1994- 1995, un cop havent tornat d'Itàlia i presentada la tesi, va tornar a la militància integrant-se al Consell de redacció de la revista "mientras tanto". S'integrà després al Col·lectiu Roig, Verd i Violeta just quan aquest va contribuir a la creació del PSUCviu. Membre del Comitè Central, fou responsable de Formació i Cultura, impulsà l'Associació Catalana d'Investigacions Marxistes, en especial amb la preparació del Congrés d'Història del PSUC, al qual encara va poder assistir. El 2003 va escriure a mientras tanto una crítica molt dura d'un llibre, d'una antologia de Sacristán -M.A.R.X.- que va editar Salvador López Arnal. Les seves crítiques, però, no eren mai contra persones, sinó portades per la voluntat de rigor. Quan va morir l'acte del seu acomiadament va ser summament emotiu.

Referències

Síntesi de CEBRIÁN, Carme, *Estimat PSUC*, Barcelona, Editorial Empúries, S.A., 1997, pp. 38 i 46-47.

Entrevista.

Entrevista realitzada per Xavier Domènech entre el 08/02/00 i 14/03/00 amb una duració aproximada de nou hores i quaranta minuts. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

Antoni Montserrat Solé, el seu espòs, em va proporcionar informació oral entre el gener i el febrer del 2013.

34. PÉREZ PICAZO, Justí

Lloc i data de naixement

Madrid, 1936.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

El seu pare procedia d'una família d'esquerres i la família de la mare era de dretes.

Treball

El 1958 va anar a treballar a Bèlgica.

Arribada a Catalunya

Arribà al Prat del Llobregat amb el seu company el 1968.

Militància.

A Bèlgica ingressà al PCE, on va fer tasques principalment d'ajut a presos polítics espanyols. El 1963 va ser detinguda en una manifestació de protesta per l'execució de Julián Grimau. La direcció dels partits comunistes espanyols a l'exterior aconsellava que els seus militants tornessin a fer treball polític i així ho va fer. El 1968 s'instal·la amb el seu company al Prat i reorganitzen el PSUC. Ha treballat en associacions de veïns i de pares d'alumnes. Després va passar a militar al PSUC Viu.

Referències

Extracte de la informació publicada a Bengoechea, Soledad; Renom i Pulit, Mercè, *Memòria i compromís. Classes treballadores, sindicalisme i política al Prat de Llobregat (1917-1979)*, Barcelona, Columna Edicions, 1999, pp. 220-320.

35. AVILÉS VILA, Montserrat

Lloc i data de naixement

Barcelona, 17 de juny de 1936.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

El pare, advocat, es deia Gabriel; la mare Montserrat.

Estudis

Dret (1953-1958)

Treball

L'any 1958 va començar a exercir amb el seu pare dos mesos. A la mort d'ell, un any després, ella agafà el despatx. Va ser una advocada laboralista, que defensava els treballadors enfront dels empresaris. El despatx estava a la plaça Letamendi, després passà a la Ronda Sant Pere i més tard al carrer Casp. Va obrir despatxos a Mataró i a Cornellà.

Militància

Es va afiliar al FOC en 1957 i confeccionava fulls volants. Un grup d'estudiants es van tancar al Paraninf de la Universitat i va venir la policia. La van portar a declarar a Jefatura. Com a càstig els nois van perdre la matrícula i les noies van tenir de pagar el doble. Després ja es va afiliar al PSUC. Per entrar al PSUC es necessitaven dos avals. Feien reunions a casa seva. Es va casar el 1962 amb l'advocat laboralista Albert Fina. El despatx creixia i li mancava temps per a dedicar-lo a la militància. La militància l'exercia dins del propi treball. A partir de que començaren a detenir sindicalistes era un despatx dedicat als militants i sindicalistes. La defensa era laboral i penal. Després de la batuda que, a mitjans dels anys setanta, la policia va fer a l'església Maria Mitjancera on van detenir 113 persones, entre elles la Montserrat, la van portar a la Jefatura de la Barceloneta, on va passar tres dies en una cel·la. Ho va negar tot, però no la van fer objecte de mals tractaments. A la cel·la estava tota sola, però a través de la paret parlava amb el també advocat detingut Solé Barberà. Montserrat diu que normalment la policia pegava i torturava als que no parlaven: no els deixaven dormir, etc. Diu que aquella policia era una mala policia perquè sabia poca cosa.

Entrevista

És una síntesi de l'entrevista realitzada per Javier Tébar entre el 21/10/2012, amb una duració aproximada d'una hora. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

36. RIBAUDI MARTÍ, Carola

Lloc i data de naixement

Igualada (Barcelona), 26 de març del 1937- Hostalric, 19 de desembre del 2003.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Els seus avis paterns va néixer a Sant Martí de Tous i eren pagesos. Quan van arribar a Igualada l'àvia es va quedar a casa i l'avi muntà una petita empresa de pells. Els seus avis materns van néixer a Igualada, on l'avi era fabricant de pastes i l'àvia era botiguera. El pare de Carola va néixer a Sant Martí de Tous l'any 1912 i portava la indústria que muntà el seu pare. Ideològicament era

republicà. La seva mare es dedicava a la indústria tèxtil i, després, juntament amb el seu marit, van ser propietaris, a Igualada, d'una fàbrica de roba de punt molt important.

Estudis

Carola va cursar Batxillerat i Magisteri a Igualada i després Filosofia i Lletres en l'especialitat de Pedagogia a la Universitat de Barcelona on es va llicenciar l'any 1966. Posteriorment, va estudiar un any a Toulouse fent l'especialitat de Psicologia i després se'n va anar a la Sorbona (París) l'any 1969 per continuar estudiant.

Treball

Carola va treballar en una llibreria de l'Opus Dei anomenada Caresmar (de 1957 fins el 1962), així com també va ser secretària i mestra. Quan va anar a França va fer de lectora d'espanyol a Foix l'any 1968 i després treballà en un centre per joves amb trastorns psicològics. Al retornar a Espanya, el curs 1973-74 feu de psicòloga a l'escola Ribot i Serra de Sabadell d'on, juntament amb la majoria de la plantilla, va ser acomiadada per la lluita que hi van fer. Continuà treballant de mestra a l'ensenyament públic, entre 1974 i 1985, a l'escola Font dels Eucaliptus de Torre Baró i després a l'escola Mediterrània de la Barceloneta i a Pallejà fins que es va jubilar l'any 1997.

Militància

Per ella, la Universitat va ser d'escola de formació política. A Igualada havia format part d'un grup juvenil de caire cultural anomenat Lacetània, que va existir entre 1960 i 1966. Formà part del grup Escolta i participà en els inicis d'un grup femení de la ciutat. Va prendre part en el Sindicat Democràtic d'Estudiants. Li arribaven els diaris "Mundo Obrero" i "Mundo Obrero Revolucionario". Ja a Barcelona tenia molt clar que volia entrar al PSUC. Quan va anar a estudiar a França va viure la revolució estudiantil del 1968, a la universitat de Toulouse. Quan va anar a París per seguir estudiant a la Sorbona, va poder fer realitat el seu desig d'entrar en les files del comunisme. Primer s'afilià al PCE, però després la van passar a una cèl·lula del PSUC. Com a membre d'aquest es va apuntar a donar classes a un barri anomenat "le Pompe", mentre repartien fulletons a més a més distribuïa i venia el "Mundo Obrero". Va participar del moviment sindical de França, tant a CFDT com a CG. Quan va tornar a Espanya va ser cofundadora i presidenta de l'Associació d'Antics Alumnes de la Normal de Magisteri, entitat que servia per emparar legalment l'organització de les lluites laborals i en defensa de l'escola pública. Dins del PSUC, ella y altres persones van organitzar una cèl·lula de mestres des d'on es van impulsar les mobilitzacions del sector d'ensenyament (assemblees, tancaments, vagues ...). Ella explicava que a l'any 1974-75 amb l'entrada de Bandera Roja, les coses van canviar, considerava que en aquell moment la direcció del PSUC els va "vendre", com a sector de mestres, perquè van quedar sota la influència de dirigents procedents de Bandera i tant la discussió política com el funcionament democràtic se'n va ressentir. Ho comparava amb el treball a l'Associació d'Antics Alumnes on diu que era molt diferent ja que en aquesta última es discutia tot. El PSUC va proposar-li d'estar a la direcció del partit però ella no ho va acceptar, si que va estar a la direcció del Comitè d'Ensenyament del PSUC. Amb la territorialització de l'organització

del partit en agrupacions a partir de la legalització, va passar a militar a l'agrupació de Ciutat Meridiana-Torre Baró- Vallbona. Participà activament en la fundació i direcció de CCOO d'Ensenyament en desacord amb les directrius oficials del partit que proposava la sindicació corporativa dels sectors professionals i va ser Secretària General de la Federació d'Ensenyament de CCOO entre 1982 i 1985. Va participar, també, en el V Congrés del PSUC i després d'aquest esdeveniment el va deixar per passar a militar al PCC.

Referències

És un extracte de BORDERÍAS, Cristina; HURTADO, Javier, T: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical" Estudis sobre el món del treball*, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC en *III.3 Relació de dones pendents d'entrevistar.*(pp. 125)

Entrevista

És una síntesi de l'entrevista realitzada per José Manuel Hidalgo Ramírez entre el 02/11/99 i el 21/12/99, amb una duració aproximada de catorze hores i cinquanta minuts. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

37. PARDO LANUZA, Maria José

Lloc i data de naixement

Alcalá de Gurrea (Huesca), 1941.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Els seus avis materns eren carnisers. El seu pare va ser impressor i també es va dedicar al comerç; es va afiliar a la UGT.

Estudis

Va estudiar Assistent Social a Riba de Neira.

Treball

La seva primera feina després d'acabar els estudis va ser a Casa San Gabriel, una escola de disminuïts físics i paralítics a Montjuïc. Després va ser dependent. Posteriorment, va treballar a la Roca de Gavà com a assistenta social i després a l'Ajuntament de Cornellà. Entre els anys 1968-1975 va treballar a Càritas, en Nou Barris.

Militància

Cap al 1957 es va fer de les JOC. Els del Opus Dei la van intentar captar, però es va negar a treballar amb ells. Va conèixer al PSUC i a CCOO quan treballava a Roca Radiadores. Allà començà a anar a les xerrades d'en Francisco Ruiz, Secretari General del Metall. Va participar a les reunions clandestines al camp de CCOO i va estar vinculada a Juan N. Garcia-Nieto. Mentre treballava a Càrites com a assistenta social, es va trobar que hi havia allí gent de tots els partits i, conjuntament, van haver de fer front a diverses problemàtiques. Van tenir molts enfrontaments i baralles entre els grups polítics. El moviment i la seva lluita va ser a nivell de barri. També va estar vinculada a l'Assemblea de Veïns. Durant aquest temps va estar a la Comissió

de Barris, assistint a moltes reunions de la Coordinadora de Sant Antoni. Explica que quan encara no era militant ajudava i treballava tot lo possible, des de fent aportacions econòmiques a Bandera Roja com fent treball de base. Al 1975, després de treballar vuit anys, deixà Càrites. A la tornada d'un viatge a Portugal, va començar a militar al PSUC i la van fer responsable d'una cèl·lula amb la qual organitzaran el Centre Social de Sants. Després va passar al PCC. Més tard s'integrà al STAPC, Sindicat de Treballadors de la Administració Pública de Catalunya. Al 1982-83 quan va entrar a l'Ajuntament, va tenir un protagonisme més directe amb el sindicalisme des de l'administració pública. Va ser delegada sindical durant 19 anys i va estar també al Comitè d'empresa. Com a la resta de militants, considera que va ser-hi en molts actes de solidaritat, com les manifestacions per els acomiadaments de SEAT, els festivals pro-presos o les mobilitzacions per l'execució de Salvador Puig Antich, el 2 de març de 1974.

Referències

És un extracte de BORDERÍAS, Cristina; HURTADO, Javier, T: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical"* Estudis sobre el món del treball, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC en III.3 Relació de dones pendents d'entrevistar. (pp. 125)

Entrevista.

És una síntesi de Entrevista realitzada per José Manuel Hidalgo Ramírez entre el 21/07/00 i el 08/11/00, amb una duració aproximada d'onze hores. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

38. SOLÉ PUIG, Ascensió

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

L'avi patern era de la Granadella; feia de tractant de bestiar. L'avia materna venia d'una família amb estudis. L'avi matern provenia d'una família d'Igualada i acabà muntant un negoci a Barcelona. El seu pare era psiquiatra i republicà. Els seus pares, al principi mai no parlaven de la guerra, però després van fer una involució i ambdós es mostraven molt nostàlgics de la II República. Això va influir en els seus fills.

Estudis

Estudia dret a la Universitat de Barcelona. Començà el curs el 1962.

Treball

Al finalitzar la carrera, el juny de 1968, va entrar a treballar en un despatx, que ella considerava com el més important dels advocats laboristes, Cuenca Puigdelligoll, que tenia tendència anarquista i catòlica. Entrà a treballar com a passant i s'hi va estar fins el juny de 1970. Cuenca era el primer advocat que havia defensat a militants del PSUC. El mateix 1970 es posà a treballar amb la Montserrat Virulés i l'Albert Fina, advocats laboristes. Més tard, juntament amb una companya, van muntar un despatx propi.

Militància

A l'any 1965 la van detenir en una manifestació que s'havia convocat com acte de solidaritat amb les detencions que s'havien fet a la Facultat de dret. Al 1967 va ingressar al PSUC. Aquest mateix any es va casar amb Jaume Petit, que també era del mateix partit. Amb l'estat d'excepció al 1969, van detenir al seu marit juntament amb altres companys. A ella la van detenir amb motiu de la Caputxinada. A partir d'aquí es va desencadenar una repressió més important. Recorda anar corrent amb la policia a cavall pegant amb porres. Va estar detinguda a la presó de la Trinitat. Estava amb dues dones més. Les monges no sabien que fer amb elles. Les famílies els hi portaven menjar...També a partir de la Caputxinada els familiars dels detinguts i detingudes començaren a organitzar-se. Va ser una de les protagonistes d'un tancament a la Sagrada Família. Des d'allà enviaren comunicats per demanar l'amnistia per els presos polítics. Amb l'aixecament de l'Estat d'excepció, va néixer la Comissió de Solidaritat a nivell estatal. De fet, ella, la militància la feia des del despatx. L'Ascensió anava en representació primer dels familiars dels presos polítics i després per la Amnistia. Ella recorda com l'any 70 va ser un moment d'explosió política, i ella i els seus companys des del despatx coordinaren la major part dels conflictes. L'any 1975 encara estava al despatx de Fina i Avilés. El despatx havia crescut, hi havia companys del PSUC. Actuaven units, no hi havia discrepàncies. Però amb la Júlia Doncel, que treballava amb ella, es preguntaven ¿com forçar una sortida democràtica dins del moviment obrer? Pensaven que el millor fora seguir les directrius de CCOO. Els advocats del PSUC eren una cèl·lula enorme (unes cinquanta persones) i laboralistes més de cent. En el 76 ja estava tolerat un gabinet jurídic en CCOO. Denuncià el procés de Burgos, després l'execució de Puig Antich i, el setembre de 1977, les últims morts del franquisme. Es van independitzar d'aquets despatx i obriren d'altres. Secundaren al PSUC, a l'igual que Fina i Montserrat. Davant la imminent mort d'en Franco es va plantejar si era millor seguir una reforma o fer una ruptura. Ella pensa que es podia haver arribat a la ruptura. El 15 de juny de 1977, dia de les primeres eleccions democràtiques des de la República, va estar com interventora en nom del PSUC. Allò era una festa, comentava. Va participar en el naixement de la Comissió de Defensa del Col·legi d'Advocats. Ella la defineix com una zona de llibertat, ja que allà també participaven com a ciutadans. A la primera reunió del Comitè Central la van anomenar membre d'aquest Comitè. Quan va desaparèixer el PSUC va passar a militar a Iniciativa Verds.

Referències

És una síntesi de la informació publicada en ROMEU ALFARO, Fernanda, *El silencio roto, Mujeres contra el Franquismo*, Autoeditat: Fernanda Romeu Alfaro, 1994, pp. 218-219.

Entrevista

Síntesi de l'entrevista realitzada per Javier Tébar els 16/4/2012 i el 23/5/2012, amb una duració aproximada de 6 hores i quaranta-cinc minuts. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

39. BIGORRA i SEÑÁN, Bibiana

Pseudònim: "Carlota".

Lloc i data de naixement

Barcelona, 20 de març del 1942.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Els seus avis paterns van néixer a Cambrils i eren pagesos. Pel que fa als avis materns, l'avi era funcionari i va néixer a Màlaga, mentre que l'àvia era cosidora a Reus. El pare de Bibiana també va néixer a Cambrils l'any 1905 i era comptable de CAMPSA. La seva mare va néixer a Barcelona el 1910 i es dedicava al comerç alimentari.

Estudis

Va estudiar fins als quinze anys en una escola catòlica. Més tard es va inscriure a l'Escola del Treball de la Dona.

Treball

Bibiana va ser professora de música i administrativa. Va treballar a l'ensenyament, a CCOO, i també es va dedicar al comerç. Des de 1977 al 1992 fou secretària de Josep Lluís López Bulla i després de Joan Coscubiela fins el 2000.

Militància.

Bibiana va ser membre del PSUC i estava associada a AAVV Joan Maragall i al Centre de Cultura Popular de la Dona del Guinardó. Durant set anys, ella i altra companya feien activitats per la canalla cada primer de mes. També participà a l'Associació Cultural Rocaguinarda. Casada amb Joan Ferré Sempere, també afiliat al PSUC, van tenir dos fills. Actualment està jubilada.

Referències

És un extracte de BORDERÍAS, Cristina; HURTADO, Javier, T: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical" Estudis sobre el món del treball*, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC en III. *Relació de dones pendents d'entrevistar*, (pp. 125).

40. BUIGAS POVEDA, Teresa

Lloc i data de naixement

Teulada (Alacant), 1944.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

La seva família paterna provenia d'Alacant, on el seu avi era un terratinent i es dedicava també al contraban. El seu pare era militant de la FAI i de la CNT i va formar part de l'exèrcit republicà durant la guerra civil. La mare de la Teresa havia nascut a Jaén i era filla d'una família de jornalers. La mare era cosidora durant la guerra i era l'encarregada d'un taller de confecció de roba militar que havia muntat la CNT. En acabar la guerra, el pare va ser detingut i condemnat a

treballs forçats al castell de Figueres i la seva mare li va acompanyar-hi fins el 1944, quan els dos van retornar a Teulada.

Estudis

F.P.I

Treball

La Teresa va començar a treballar plantant cebes a Badalona quan només comptava dotze anys. Després va col·locar-se treballar en un taller dedicat al reciclatge de llauna. Dos anys més tard, entrà a l'hevisa, una empresa de filatura, com a aprenenta. També va treballar a La Goma, on després d'un temps va ser acomiadada per denunciar l'acomiadament injust d'una companya. Després del seu exili a França, treballà en el servei domèstic, en empreses metal·lúrgiques i a l'empresa Paver de Granollers. Després s'hi va dedicar a la venda ambulat de fruites i verdures.

Arribada a Catalunya

Una greu malaltia de la mare va obligar tota la família a traslladar-se a Barcelona l'any 1951.

Militància

La Teresa va participar per primera vegada, amb només 15 anys, en una vaga a l'hevisa que va durar una setmana. El conflicte va esclatar per el pagament incorrecte de la paga "del 18 de julio" però tenia un rerafons d'uns horaris laborals exageradament llargs i unes condicions de treball pèssimes. Les treballadores es van reunir en assemblea i la Teresa va ser escollida com a representant del col·lectiu d'aprenentes. Després de set dies de negociacions directes entre la comissió obrera i els propietaris, s'aconseguí cobrar l'import correcte de la paga. Aquesta comissió, encara que no hi hagués cap tipus d'organització, es va mantenir tres anys i això va possibilitar aconseguir millores pels treballadors. Teresa comptava amb el suport del pare, que, el 1961, va entrar en contacte amb comunistes organitzats al voltant de l'Associació d'Ajuda als Fills dels Presos de Burgos. Després del seu empresonament, Teresa va començar a col·laborar amb el PSUC organitzant reunions clandestines a casa seva. Recorda que en aquelles reunions es parlava de tot, i que es van començar a dur a terme petites accions. El 1966 ingressà al PSUC i formà la primera cèl·lula clandestina del Partit a Badalona. Al principi de 1967 després de moltes dificultats per trobar feina, va presentar la seva primera denúncia a la Magistratura del treball, quan treballava a la Goma de Badalona. Va denunciar l'acomiadament injust d'una treballadora. Ella fou despatxada també i, tot que no va tenir suport ni de la seva família ni de les companyes treballadores, va continuar amb la denúncia. Els advocats laboralistes van guanyar el judici i en menys d'una setmana totes les treballadores van ser fixes, les van donar d'alta de la seguretat social i els van haver de pagar tots els endarreriments. Però igualment ella va quedar al carrer. La Teresa estava dins del nucli sindical vinculant el PSUC amb Comissions Obreres. Aquest nucli actuava en suport dels presos polítics i les seves famílies. L'any 1969 fou escollida responsable política del Partit a Santa Coloma després d'haver passat pel Comitè Comarcal. Com a responsable política del PSUC s'implicà en un primer moment en el moviment associatiu de barri i va participar en la creació

de l'Associació de veïns de Santa Coloma Fondo. Va estar també en la creació del grup de Dones Democràtiques. Als anys setanta es deslligà del moviment associatiu i va passar a realitzar tasques d'organització i coordinació internes. El 1971 la Teresa s'exilià a Grenoble (França) amb la seva segona parella a conseqüència d'una possible condemna de 18 anys del seu company, el qual estava pendent de judici. Allí va començar a militar al PCE i va ingressar a l'Associació Espanyola. Arran d'una discussió amb Santiago Carrillo fou expulsada del Partit, però la seva bona gestió dins de l'Associació va fer que la tornessin a rehabilitar i l'oferiren de formar part de la direcció. Ella declinà la proposta perquè pensava tornar a Espanya quan el dictador desaparegué. El 1975, la Teresa va organitzar una cèl·lula del PSUC a Grenoble. Quan tornà a Espanya, ella i el seu company es van reincorporar al PSUC, militant a Granollers. Al 1976 s'afilia a CCOO. El 1981 la Teresa abandonà el PSUC i, l'any següent, s'afilià al PCC. Posteriorment, va ser escollida responsable política de Granollers, càrrec des del qual portà a terme l'organització del partit. A l'empresa Paver també hi va començar a realitzar tasques d'organització sindical, va formar un nucli d'unes dotze persones. Va arribar un moment que els enfrontaments van ser continus i va haver de plegar.

Referències

És un extracte de VILLAR, Conchi: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya, 1939-1978 (II). Biografies obreres. Fonts orals i militància sindical. Estudis sobre el món del treball* nº 3. 2000, Arxiu Històric de la CONC (pp. 33-40).

Entrevista.

Entrevista realitzada entre el 21-10-99/28-10-99 per Xavier Domènec. Es va utilitzar l'idioma català i va tenir una duració aproximada de nou hores. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

41. JIMÉNEZ MORENO, Justa

Lloc i data de naixement

Casas de Miravete (Càceres), 1944.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

No va conèixer els seus avis paterns, però sembla que tenien terres. La família materna, coneguda com "els Morenos", era benestant. L'avi matern era un propietari agrícola i també comerciant; es va incorporar, des de molt jove, a les files del partit socialista. Va ser executat durant la guerra civil a causa del seu activisme polític. El pare de la Justa va fer-se càrrec de les terres i de les gestions familiars quan va morir el seu avi. La mare de la Justa compaginava el donar classes en una escola amb les feines domèstiques. Quan els seus pares es van casar es van anar a viure amb l'àvia i s'hi van dedicar a treballar la terra. També criaven animals que complementava l'economia familiar. Quan el pare de la Justa va anar-se'n a Catalunya va entrar a treballar a un taller dedicat a la fabricació de premses de raïm com a mecànic soldador.

Estudis

Va començar a estudiar infermeria a un internat de monges.

Treball

Compaginant els estudis amb la feina, les monges de l'internat li van aconseguir una feina a la clínica de Manresa, però la mare de la Justa se la va emportar a casa per por a que la seva filla entrés a la vida religiosa. Amb tretze anys va començar a treballar a l'empresa Romagona, on hi treballà uns mesos sense contracte. Posteriorment, a la cadena de producció d'Hijos de Rogelio Rojo, una empresa del sector del metall que fabricava fulles d'afaitar. Dels 13 als 16 anys compaginà el seu treball a la fàbrica amb anar a cosir al taller d'una modista. Després va entrar a treballar a Viuda Flor e Hijos, empresa tèxtil de confecció de jerseis de punt i, després, a l'empresa tèxtil Madoza, a Vilafranca. Va ser acomiadada i va entrar a l'empresa Aguila Rosa, netejant els envasos retornats, posant etiquetes, etc. Després va decidir reprendre la seva professió i va entrar a Manufactures Perera, un taller dedicat a la confecció de roba d'abric.

Arribada a Catalunya

L'oncle de la Justa va ser el primer en emigrar a Catalunya a la recerca d'unes millors condicions de vida. Quan va tornar al poble, el pare de la Justa va decidir traslladar-se a Catalunya, concretament a Vilafranca, on va viure a casa de la seva cunyada. La Justa i la resta de la família arribà a Vilafranca el 1956.

Militància

Quan va entrar a treballar a Hijos de Rogelio Rojo va començar a tenir contactes amb gent d'altres empreses que representaven un moviment catòlic. Va ser en aquesta època quan va entrar a la JOC, participant en les trobades. Una de les primeres reivindicacions que recorda, dins de la JOC, va ser el fet de negar-se a treballar hores extres quan estava a Viuda Flor e hijos. Va iniciar la edició de la revista setmanal "Tothom" dirigida per un capellà, on es publicaven articles de tipus cultural, nacionalista i obrer. Aquest grup de treball acabà constituint l'Assemblea Obrera i va decidir portar a terme la celebració anual del Primer de maig donant-li un caire festiu. Com a membre de l'assemblea va participar en les vagues de les empreses El Sol y la Payton. També recollia diners en solidaritat amb els obrers en lluita, com l'any 1974 durant la vaga d'Elsa i la Solvay. Amb l'objectiu de trencar amb la tutela de l'església, va començar a establir contactes amb el moviment obrer de Barcelona i a intentar coordinar la lluita reivindicativa dels treballadors a dins de les empreses. A finals dels anys seixanta participà en reunions clandestines de CCOO al barri del Clot. Després es canvià de feina per anar a treballar a una gran fàbrica del tèxtil per "fer la revolució", però la van fer fora degut a que estava dins de la llista negra. L'assemblea va tenir una escissió entre els seguidors del PSUC-CCOO i els de PCI. Ella va triar a les persones i se'n va anar al PCI. Va ser detinguda el 30 d'abril de 1975 a Cornellà. Va passar tres dies als calabossos de Via Laietana. Després de la seva detenció va decidir allunyar-se de la radicalitat dels plantejaments del PCI. La van intentar acomiadar de la fàbrica on estava treballant degut a que era una persona incòmoda, però gràcies a les seves companyes que es van plantar, van desestimar l'acomiadament. Entre 1975 i 1977 va interrompre la seva militància, participant en les accions que es portaren a terme a Vilafranca, però no a les reunions de l'Assemblea Obrera. El 1977 es va afiliar al PSUC i a

CCOO. Un any després, va ser nomenada secretària general de la Unió Comarcal del Penedès, però les lluites internes la van portar a un període d'inactivitat política i sindical. Al 1990 li proposaren que col·laborés en la campanya per a les eleccions sindicals. Acabada la campanya col·labora en diferents plans d'ocupació en l'àrea del Penedès. Va participar en actes de la Secretaria de la Dona, i malgrat l'esforç realitzat per organitzar-la dins de la Unió Comarcal, la dedicació a altres tasques sindicals ho va fer del tot impossible. Fou responsable de la Secretaria d'Ocupació de les CCOO de l'Alt Penedès.

Referències.

És un extracte de VILLAR, Conchi: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya, 1939-1978 (II). Biografies obreres. Fonts orals i militància sindical. Estudis sobre el món del treball* n° 3. 2000, Arxiu Històric de la CONC (pp. 75-82)

Entrevista.

Entrevista realitzada entre el 30-09-99/25-10-99 per Conchi Villar. Es va utilitzar l'idioma català i l'entrevista va tenir una duració aproximada de set hores. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

42. POVEDANO MARÍN, Carmen

Lloc i data de naixement

Antequera (Màlaga), 2 de novembre del 1944.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Els seus avis, tant els paterns com els materns, es van dedicar a les feines del camp. El seu pare era guàrdia forestal i paleta; mentre que la seva mare es va dedicar a les feines de la casa.

Estudis

Va estudiar fins als 10 anys en el Col·legi Nacional d'Antequera. Després va anar a un col·legi de monges i, posteriorment, va estudiar en un taller de brodat.

Treball

Carmen es va dedicar a les tasques de neteja a empreses com LIDO, Limpiezas Tortosa, Lluent, etc. També va ser operària i va treballar a Central Lechera i Fabra. L'any 2000 estava acomiadada i pendent de judici en una empresa, i de baixa en una altra.

Arribada a Catalunya

Va arribar a Tortosa l'any 1958 aproximadament.

Militància

Quan va començar a treballar a Limpiezas Tortosa va tenir els seus primers contactes amb el PSUC. Al 1970 es va casar amb el seu company que era d'aquest partit i llavors va decidir afiliar-se. També va entrar al Sindicat Vertical, ja que el PSUC li deia que havia de participar des de dins perquè aquest

sindicat groc pogués desaparèixer. Les reunions del partit les feien a casa seva, a la tenda. Per no aixecar sospites ella marxava amb els nens i es quedava el seu marit a l'assemblea. Eren mes o menys quinzenals. Es repartien el treball, entre les tasques d'aquest estava distribuir el "Mundo Obrero", repartir fulletons. Ella explica que el seu marit estava més compromès políticament. I agrega que no hi havia dones ni al partit ni a CCOO perquè eren les que s'encarregaven de la casa i els nens.

Entrevista.

És una síntesi de l'entrevista realitzada per Núria Mayor Moreno entre el 02/02/00 i l'1/03/00, amb una duració aproximada de deu hores i quinze minuts. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

43. FORTUNY SOLÀ, Teresa

Lloc i data de naixement

Tarragona, 1945.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

Tant la seva família paterna com la materna es dedicaven a l'activitat comercial i a la pagesia. El seu avi patern va tenir de combinar la seva feina de pagès amb la de peó a l'obra de construcció de la carretera Barcelona-Tarragona. Després de la destrossa econòmica que va causar la fil·loxera, els seus avis se'n van anar de masovers a Ardenya i després a Catllar. El pare de la Teresa no va anar mai a l'escola i amb 12 anys ja treballava de jornaler amb el seu germà. L'avi matern de la Teresa també es va dedicar a l'activitat comercial i quan es va casar amb l'àvia es van anar a viure a Lleida, on tenien una parada al mercat. La mare de la Teresa ajudava els seus pares a la botiga i va treballar també servint a cases particulars. El 1928, el pare de la Teresa es traslladà a Tarragona on trobà feina al port. El seu pare va estar afiliat a l'UGT, com a obrer portuari. Després de treballar al port, també s'hi va dedicar a la tala d'arbres i a la venda de llenya.

Estudis

Va combinar els seus estudis primaris amb els de comerç. També va aprendre a cosir a casa de la seva padrina, que era modista. Entre 1968 i 1971 va compaginar els seus estudis de Graduat Social amb la seva feina. Després d'aconseguir el títol va presentar la seva tesi l'any 1984 sota el títol *El patrimoni incautat*.

Treball

El 1957 va començar a treballar ajudant en una gelateria que el seu oncle tenia a la rambla de Tarragona. Amb 14 anys estava d'aprenent a can Figueres, una botiga de roba. Després va passar a treballar a una perfumeria, anomenada Casa Falcó. Més tard va trobar feina a l'agència de duanes Navimar com a administrativa fins que, amb setze anys, aconseguí ser auxiliar. L'any 1963 va marxar a un magatzem de fustes i materials de construcció on va treballar d'administrativa fins el 1972. El 1974 va començar a treballar a la fàbrica MAI de Valls, una empresa de l'automòbil. Quan la Teresa es va anar a

Vilafranca, es va incorporar al magatzem de l'empresa Moldi, una filial de Belcor. Més tard va treballar a la fàbrica Cinzano, en la cadena de producció, fins el 1975, i, més tard a l'empresa Van Leer i també a la Waco.

Militància

El 1965 la Teresa va tenir els seus primers contactes amb membres de la JOC, en el local de l'Obra Social de la Caixa de Tarragona. A partir d'aquí va començar a anar a formació obrera i va tenir contactes amb gent organitzada en el PSUC. Es va implicar en les activitats de Comissions Obreres. La Teresa recollia diners pels presos, juntament amb nois i noies que provenien de la JOC. Feia accions molt activistes, com fer pintades i elaborar adhesius reivindicatius. Poc temps després es va desvincular de les Comissions de Tarragona i entrà als Grupos de Obreros Autónomos (GOA), una organització anarquista. Molt aviat entrà en contacte amb les Plataformas Anticapitalistas i s'hi organitzà sindicalment. A nivell polític milità als Nuclis d'Obrers Comunistes, que després s'acabà convertint en la Organización de Izquierda Comunista (OIC). A l'empresa Moldi entrà en contacte amb gent de "Topo Obrero". Aquí la Teresa participà en les reunions de l'Assemblea Obrera. Va abandonar la seva militància a l'OIC quan l'organització es va fusionar amb MCC. El 1974, a causa d'unes accions que l'OIC i les Plataformas Anticapitalistas van fer l'1 de maig, es van produir moltes detencions. La Teresa va fugir a Barcelona i després a Vilafranca del Penedès on uns membres de l'Assemblea Obrera la van acollir a casa seva. Després va assabentar-se que la policia havia anat a buscar-la a la feina per detenir-la. El 1979 es va afiliar al PSUC. El 1982 va participar en la creació del PCC de Reus. El 1977, quan treballava a la Waco, es va afiliar a CCOO i un any després va fer-se càrrec de la seva organització a nivell comarcal. Després va militar a Ezquerra Unida i Alternativa.

Referències.

És un extracte de VILLAR, Conchi: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya, 1939-1978 (II). Biografies obreres. Fonts orals i militància sindical. Estudis sobre el món del treball* n° 3. 2000, Arxiu Històric de la CONC (pp. 49-64)

Entrevista.

Entrevista realitzada entre el 15-11-99/01-02/00 per N. Mayor. Es va utilitzar l'idioma català i l'entrevista va tenir una duració aproximada de divuit hores. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC. Fons Orals.

44. MARTÍNEZ GALLEGO, M^a Dolores

Lloc i data de naixement

Barcelona, 1945.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

La seva família prové de Múrcia. El pare va treballar com a conserge de la Philips. La mare era mestressa de casa.

Estudis

Va estudiar a l'Escola Nacional del seu barri. Però als catorze anys abandonà els estudis a causa de la feina.

Treball

Als quinze anys entrà en una botiga com a dependent. Després de dos anys va deixar la botiga i s'incorporà a una fàbrica de plàstics del barri. Posteriorment, va entrar com a monitora de parvulari en una escola privada. Quan es va casar deixà l'escola i va treballar de cangur temporalment. Va muntar una escola bressol juntament amb unes amigues, anomenada *El Cargol*, el 1972. Va ser coordinadora d'escoles bressol.

Militància

Quan treballava a la fàbrica de plàstics, ella encapçalà les protestes de les treballadores per aconseguir tenir les tardes dels dissabtes lliures. Va ser l'encarregada de recollir informes del Sindicat Vertical i de contactar i assessorar a les Comissions Obreres, que eren clandestines. Va participar en les manifestacions del Primer de Maig. Va entrar al PSUC mitjançant el pare d'una amiga. També va començar a participar a l'Orfeó Gracient. Allà va prendre part en xerrades, cine fòrums, manifestacions, actes catalanistes, recollida de firmes i diners pels detinguts... Aquestes activitats a l'Orfeó les compaginava amb les del PSUC. Una de les seves tasques era repartir el "Mundo Obrero". Amb altres dones va obrir una escola bressol, portant a terme mobilitzacions amb l'objectiu de que fos reconeguda la seva tasca social per les administracions i poder constituir-se en patronat per rebre ajuts econòmics. Un dels moments més crítics fou el maig de 1976 quan ella i més companyes, van romandre tancades 10 dies per demanar ajuts i subvencions econòmiques. Poc a poc es va formant una coordinadora que al 1998 estava integrada per 39 escoles. Va passar moltes hores negociant en despatxos, on primer s'aconseguirien subvencions, després que l'ajuntament es fes càrrec de les despeses del local i posteriorment de la plantilla que van passar a ser funcionàries després de presentar-se a oposicions. Va participar en l'associació de veïns del barri i l' APA. La seva implicació a la coordinadora va fer que anés disminuint la seva tasca en el partit i el sindicat. El 1982, com a conseqüència de la ruptura del PSUC, va deixar la seva militància política i també la sindical, no ocupant cap càrrec a les CCOO.

Referències

Extracte de Cristina Borderías y Javier T. Hurtado, "Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical, Estudis sobre el món del treball, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC. (pp.71-74)

Entrevista.

És una síntesi de l'entrevista realitzada entre el 02/10/98-23/09/98 per Conchi Villar. Es va utilitzar l'idioma català i la duració aproximada va ser de 4 hores. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

45. MONNÉ MOLA, Pepita

Pseudònims: “Rosario”, “Ruth”.

Lloc i data de naixement

Aspa (Lleida), el 18 de juliol del 1945.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Els seus avis paterns eren masovers i van néixer a Lleida. Els seus avis materns eren pagesos. Els seus pares també van néixer a Lleida i ambdós eren pagesos i analfabets.

Estudis

Va estudiar fins als vint-i-un anys a l'orfenat de Lleida. També va fer el batxillerat i va anar a la Universitat per estudiar infermeria.

Treball

Ha treballat d'infermera a l'hospital de Sant Pau (1966-1967), a la Clínica Quirón (1967-1968) i a l'hospital de la Vall d'Hebron (des del 1968).

Militància.

Va militar al PSUC des del 1967 avalada pel que després seria el seu marit fins el 1982. A la clandestinitat adoptà el seu nom de guerra, “Rosario”. Va participar en Comissions Obreres abans i durant la Transició. Amb 21 anys va començar a estar present a les lluites del carrer com les diverses manifestacions per els conflictes d'empresa, pintades, enganxada de cartells, repartició de propaganda... Recorda que va ser-hi a la SEAT amb els 30 acomiadaments del 1971, a la Hispano-Olivetti, el procés de Burgos i ja organitzada dins del PSUC, contra el Referèndum del 66, a les vagues del 1972-76. Quan va estar treballant a l'Hospital de la Vall d' Hebron va presentar-se a les eleccions de 1970-71, en les que va sortir elegida, participant dins del Sindicat Vertical. Des d'aquest moment es generaren conflictes entre la direcció de la empresa i la sindical de CCOO, que van tenir com a resultat moltes reivindicacions, com la necessitat d'una guarderia, augment de sou, que ho aconseguirien amb les lluites de 1972. Va estar al Comitè de Sanitat i a diverses cèl·lules, tant de barri com la de la Vall d'Hebron, fomentant la propaganda. També va ser membre actiu del moviment de les Associacions de Veïns de barri com a ciutadana i com a militant del PSUC. Va tenir contacte amb la CONC. Deixà el PSUC un any i mig després de l'escissió de 1981. Finalment formà part de la UGT com a independent.

Entrevista.

És una síntesi de l'entrevista realitzada per José Manuel Hidalgo Ramírez entre el 10/01/00 i el 25/01/00, amb una duració aproximada d'onze hores i quaranta minuts. L'entrevista està dipositada a la Fundació Cipriano García, Arxiu històric de la CONC, Barcelona.

46. ROMÁN RODRÍGUEZ, Epifanía

Lloc i data de naixement

Badajoz (Extremadura), 14 de juny del 1946.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

El seu avi patern, Ángel Román Díaz, es dedicava a les feines del camp i la seva àvia paterna era mestressa de casa. Pel que fa als avis materns, l'avi era jornaler i l'àvia també es dedicava a les feines de la casa. Els pares d'Epifanía, Manuel Román Mancha, va néixer el 1914 i era electricista. La seva mare, Juana M^a Rodríguez Pérez, nascuda el mateix any, també era mestressa de casa.

Estudis

Epifanía va estudiar a la Escuela Pública Nacional fins als deu anys. Després va estudiar un any a l'Escola d'Adults.

Treball

Epifanía va ser operària, modista i va treballar a la indústria química i al tèxtil. Va treballar a les empreses Simón (a Poble Nou) i Baiker (fàbrica de plàstics a Montornés del Vallès).

Arribada a Catalunya

El 1963 Epifanía va arribar a Catalunya acompanyada de la seva germana.

Militància

El primer contacte amb el PSUC el va tenir quan va arribar al primer treball i es va trobar al terra uns fulletons que parlaven del Primer de Maig i estaven firmats per aquest partit. Més tard coneixeria persones que militaven, com la seva germana, el seu marit i el que seria després el seu company. Cap a inicis dels 70, va ajudar tot el que va poder, però va ser quan es va casar que es va organitzar. Explica que a la fàbrica Biel, les dones eren les que reivindicaven, en concret un dia es van plantar perquè la calefacció no funcionava. Es va fer una petita delegació entre la que hi era ella i van anar a parlar amb el cap. Ell va cedir i la van arreglar. Això sí, amb represàlies, perquè es van quedar sense sou. També feien actes simbòlics. En una de les visites del rei Juan Carlos a Barcelona, els hi van donar festa perquè anessin a veure'l, però ella i més gent es van quedar treballant com a protesta. A l'hora que va militar al PSUC també ho va fer a CCOO. Entre d'altres accions, va participar en Primers de Maig, a la cèl·lula del barri Latino, en jornades de lluita per treure diners per el Sindicat i al moviment d'Associacions de barris. En concret, a l'Associació del barri del Centre i allà hi serà a la Vocalia de la dona. Diu que va haver-hi molta lluita a nivell de barri, ja que hi havia moltes mancances, com del metro a la zona o la pujada del bus. La policia va entrar a casa seva buscant material polític però no van trobar res. A les eleccions de 1983 es va presentar en el numero 14 de les llistes pel PSUC i va ser elegida consellera. Va treballar sis anys a l'Ajuntament, però ho va deixar. Va descansar dos o tres mesos i va tornar per encarregar-se de la part de Serveis Municipals de l'equip de govern del PSUC. Va participar a l'últim congrés del partit i el va deixar amb un grup de gent per formar PSUC-viu al 1999.

Entrevista

Síntesi de l'entrevista realitzada per José Manuel Hidalgo Ramírez entre el 13/03/02 i el 23/05/02, amb una duració aproximada d'11 hores. La transcripció de l'entrevista està dipositada a la Fundació Cipriano García, Arxiu històric de la CONC, Barcelona.

47. LIORENS SANZ, Cinta

Lloc i data de naixement

Tortosa, 1947.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

La família del seu pare prové de Castelló. El seu pare s'incorporà al bàndol republicà durant la guerra civil. Acabada la guerra, va estar en un camp de concentració de Pamplona; va ser dependent d'una botiga de roba i també de la botiga de mobles de la família de la seva dona. La seva mare es va dedicar completament al negoci familiar.

Estudis

Va compaginar els seus estudis amb el treball a la botiga de mobles. Va acabar el magisteri als disset anys. El 1968 va marxar a Tarragona per preparar-se unes oposicions per l'escola pública. Posteriorment es va traslladar a Barcelona on estudià un curs a Rosa Sensat, l'escola de formació de mestres.

Treball

Després de la carrera, va començar a fer substitucions de mestra en una escola de Tortosa. Una vegada a Tarragona, el 1968, va obtenir un interinatge a l'escola de Bonavista. Posteriorment es va traslladar a Barcelona i el 1970 trobà feina a l'escola del Bosc de Montjuïc.

Militància

La Cinta va començar a tenir vincles culturals amb dues entitats de Tortosa, un d'origen universitari i l'altra d'origen obrer, on es reunien clandestinament gent d'esquerres. Aquí fou on conegué a gent del PSUC. Quan marxà a viure a Tarragona va compartí pis amb una amiga, i elles dues iniciaren el seu compromís polític. A través de l'Agustí Forner, un dirigent del PSUC i CCOO, es va posar en contacte, cap l'any 1968, amb la gent de Comissions Obreres de Tarragona. Va començar a assistir a les reunions sindicals clandestines. La por a la repressió era un fort condicionant perquè ella no es fes militant del PSUC però, finalment, durant l'estat d'excepció, el gener de 1969, començà la militància en aquest partit com a resposta a l'empresonament d'Agustí Forner. Va militar només amb el sector d'ensenyament del partit, lluitant per la renovació pedagògica de les escoles públiques. L'any 1971 va viure la primera vaga general del sector d'ensenyament que coincidí amb una important mobilització dels treballadors de SEAT. Va estar vinculada al grup de dones del PSUC i a la vocalia d'ensenyament de l'Associació de veïns de Poble Sec. A partir de 1973, va participar en el primer moviment laboral de funcionaris de l'Ajuntament de Barcelona, al darrer mandat de l'alcalde Porcioles.

Paral·lelament, va participar en la creació del Sindicat de Treballadors de l'Administració Pública de Catalunya (STAC), entre el 1975-1976. Llavors, el seu treball sindical que havia començat en l'àmbit de l'ensenyament es vinculà de mica en mica, cap el tema dels funcionaris de l'administració local, ja que havia passat a formar part de la plantilla de l'Ajuntament. Va ser-hi a les Primeres jornades catalanes de la dona de 1976. Després de la mort de Franco, la Cinta formà part d'un grup que s'organitzà entorn del PSUC. El 1978, després d'afiliar-se a CCOO, Cinta passà a formar part del Consell nacional de la CONC i fou delegada sindical de la junta de personal de l'Ajuntament de Barcelona en les eleccions de 1979. Posteriorment, el 1980 assumí el càrrec de secretària general de la Federació d'administració pública de CCOO i de presidenta de la Junta de personal. Amb motiu del III congrés de la CONC, el 1984, deixà la secretaria però continua a l'executiva de la federació. A partir de 1986 fou del grup "los almendros" que deixaren el PCC per tornar al PSUC, amb el procés de la coalició d'Iniciativa Per Catalunya. Va passar a formar part de la direcció d'IC durant els anys noranta, estant a les llistes electorals a la convocatòria al congrés dels diputats el 1993. Va participar en la tasca sindical del referèndum contra l'OTAN i de la vaga general de 1988. La seva feina es va desenvolupar al 1999, entorn al Consell Municipal de dones de l'Ajuntament de Barcelona, després d'haver estat directora del centre cívic del districte d'el Guinardó i responsable dels serveis personals del barri d'Horta. Tot i mantenir-se al món sindical, està més vinculada a les qüestions de dones i al moviment feminista. Més tard ja no participà en cap organisme de direcció de CCOO, però estava en el projecte d'Esquerra Unida i Alternativa i treballava dins del moviment feminista.

Referències

Extracte de Cristina Borderías y Javier T. Hurtado, "*Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical, Estudis sobre el món del treball*, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC. (pp.57-63)

Entrevista.

Entrevista realitzada entre el 22/10/98-18/02/99 per J. Tébar. La duració aproximada de l'entrevista va ser de cinc hores i l'idioma fou el català. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

48. COMELLAS, Teresa

Lloc i data de naixement

Barcelona, 1947.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

Era filla d'un pres polític antifranquista condemnat a 10 anys de presó, dels quals va complir 4 i mig al penal del Dueso.

Treball

Arribà a ser una professional lligada al món del transport i el comerç exterior.

Militància

Des de petita va conèixer el món solidari que envoltava als presos polítics i participà amb la seva família i famílies d'altres empresonats en accions de suport i de denúncia. Va entrar per primera vegada a la presó Model de Barcelona amb 2 anys, quan van detenir al seu pare. Li tornà a veure amb 7 anys al Dueso i durant 4 anys el va visitar amb la seva mare a aquell penal. Ella mateixa va participar en accions d'entrar i fer sortir materials del penal aprofitant les seves visites. Va estar lligada al PSUC, treballant en l'organització de premsa i propaganda i va desenvolupar activitats en el camp de la solidaritat. Va ser membre de la Junta de l'Associació de Veïns del Barri de la Sagrada Família. Va ser membre de la Coordinadora d'Entitats que lluitaven contra l'enderroc de la Model i per la seva conservació parcial com a museu. També fou membre de l'Associació Catalana d'Expressos Polítics.

Referències

És un extracte de l' ASSOCIACIÓ CATALANA EXPRESSOS POLÍTICS, *Notícia de la negra nit. Vides i veus a les presons franquistes (1939- 1959)*, Institut d' Edicions de la Diputació de Barcelona, 2001, p. 114.

49. MILIÀ COROMINA, Montserrat

Lloc i data de naixement

Sarrià (Barcelona), 1947.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

El seu pare treballava a una fusteria a Piera. Posteriorment, els seus pares es van anar a viure a un dels habitatges del convent de clausura de Santa Isabel, a la via Augusta de Barcelona, on el seu pare hi treballava. Després treballà de professor al col·legi dels Salesians. Era un comunista convençut mentre que la seva mare no compartia les aspiracions polítiques del marit.

Estudis

Assistent social.

Treball

Als setge anys va deixar d'estudiar i va començar a treballar en un taller de confecció. Paral·lelament, es va inscriure al Servei Social amb l'objectiu de sortir del país. Posteriorment, entrà a treballar com a telefonista a l'Hotel Continental. Durant el seu exili a França es va dedicar a tenir cura de nens. Quan tornà a Catalunya, va començar a treballar a Difusora, empresa que depèn del grup editorial Seix-Barral, com a secretària administrativa (1969-1979). Després de l'experiència editorial va treballar a la botiga de joguines de la seva germana.

Arribada a Catalunya

L'octubre de 1969.

Militància

El seu primer contacte amb les idees comunistes foren les inquietuds del seu pare: llegia i escoltava la Pirenaica. Al complir els 18 anys, va conèixer a una noia, amiga del seu pare, que era comunista. L'inici d'aquesta amistat marcà un punt d'inflexió en la seva vida i començà a anar a reunions. La seva activitat política i sindical cal situar-la pels volts del 1966 coincidint amb la convocatòria del referèndum sobre la Llei Orgànica de l'Estat i de les eleccions sindicals. Una de les seves primeres accions fou la tirada de fulls volants a l'Institut Químic de Sarrià en contra del referèndum. També d'aquest moment va ser la seva primera reunió del Sindicat Vertical. Va començar a organitzar-se amb la gent del ram del tèxtil i a participar en reunions i conferències. Anava molt a la seu de la UNESCO. Formà part de les Comissions Obreres Juvenils, d'on va sorgir Dones Democràtiques. Montserrat formà part d'una cèl·lula del PSUC i realitzà tasques de recolzament als piquets a l'entrada de les empreses, repartint informació i fulls volants. La seva feina va ser més de logística. Va estar exiliada a França durant l'Estat d'Excepció de 1969 en contra de la voluntat del partit, que volia que es quedés a Catalunya per lluitar. A Toulouse va establir relacions amb militants del Partit Comunista Francès i amb comunistes espanyols emigrats. El seu germà i els seus amics no van marxar i van ser detinguts. Retornà a Catalunya l'octubre de 1969 i ja no formà part de cap cèl·lula. Al seu nou lloc de treball començà a reivindicar temes com el no treballar hores extres. L'octubre de 1975 passà uns dies a París amb uns militants d'ETA. Un dia es presentaren tres homes armats que segons ella eren mercenaris de l'Organisation de l'Armee Secrete. Finalment no va passar res més que un mal tràngol i es van posar en contacte amb el CISE per denunciar el fet a la policia francesa, que acabaria detenint als dos individus. La seva casa es va convertir en allotjament temporal de gent Basca. Va participar de l'activitat del PSUC dins de les Associacions de veïns a Nou Barris, la Guinaueta i el Turó de la Peira. El 2006 estava a la Junta de la Federació de Comerciants de Nou Barris, lluitant per la unitat dels botiguers del seu barri.

Referències

Extracte de Cristina Borderías y Javier T. Hurtado, "*Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978)*. *Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical, Estudis sobre el món del treball*, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC. (pp.75-81)

Entrevista

Entrevista realitzada entre el 20/01/99-15/02/99 per Conchi Villar. Es va utilitzar l'idioma català i va tenir una duració aproximada de vuit hores i trenta minuts. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

50. SÁNCHEZ CARRATÉ, M^a Eugènia

Lloc i data de naixement

Barcelona, 1947.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

Els seus avis paterns provenien de Múrcia. Els materns eren catalans i d'una família més acomodada. El seu pare regia un herbolari i treballava també en el negoci familiar, un petit taller de pells. Posteriorment, va haver de treballar de practicant i la mare fora de casa d'assalariada.

Estudis

Estudià assistent social a Pamplona, a una universitat privada i regida per l'Opus. Després va rebre les beques de PIO (Patronato de Igualdad de Oportunidades).

Treball

Quan va tornar a Barcelona va treballar per a Càrites, a Gavà. El 1968 va fer unes oposicions de l'Ajuntament de Barcelona i començà a treballar a com a funcionària. D'aquesta època data la seva feina a l'Hospital del Mar, però va ser sancionada i traslladada de lloc com a conseqüència de la seva implicació en una vaga laboral el 1971.

Militància

Va connectar amb gent del PSUC i de la JOC quan va treballar a Càrites. Després també amb militants del MC i de les FOC. Es va afiliar al PSUC el 1974, entrant a formar part de la cèl·lula d'administració pública. El 1979 formà part de les llistes municipals del PSUC a Barcelona, essent nomenada regidora per dimissió d'un company. El moment més tens va ser quan els regidors i regidores es tancaren a l'Ajuntament i van ser desallotjats violentament per la policia. Aquest incident marcà l'inici de nombroses vagues i de les negociacions dels primers convenis de l'administració pública. Va formar part de la creació del Sindicat de Treballadors de l'Administració Pública (STAC), participant en la seva constitució. També va ser delegada sindical de CCOO. El 1979 formà part de les llistes municipals del PSUC a Barcelona, essent nomenada regidora per dimissió d'un company. Durant un temps compaginà la doble filiació, tema que va ser molt debatut i, fins i tot, ella i els seus companys van ser cridats per Santiago Carillo, des de Madrid, perquè el dirigent comunista volia parlar amb ells, ja que no estava d'acord amb aquest fet. Va sortir del PSUC quan aquest va patir l'escissió. Dins de la CONC formà part de la seva executiva en el I Congrés. També va ser-hi dintre de la Junta de Personal dels funcionaris i a la Federació d'Administració Pública de la CONC. L'any 1995 va dimitir de tots els càrrecs per discrepàncies amb els seus companys i companyes.

Referències

Extracte de Cristina Borderías y Javier T. Hurtado, *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical, Estudis sobre el món del treball*, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC. (pp.107-111)

Entrevista.

Entrevista realitzada entre el 20/01/99-03/02/99 per J.F. Mota. Es va utilitzar l'idioma català i va tenir una duració aproximada de quatre hores i trenta minuts. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

51. SÁNCHEZ RUIZ, Carme

Pseudònim : “Jabata”

Lloc i data de naixement

Terrassa (Barcelona), 23 d'abril del 1947.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Els seus avis paterns van néixer a Almeria; ell era carter i representant de l'empresa Singer, mentre que l'àvia era camperola. Els seus avis materns també eren d'Almeria; l'avi era jornalero i l'àvia minyona. El pare de Carme va néixer a Canjayar (Almeria) i es dedicava a la indústria del metall; quan va esclatar la guerra civil va lluitar al cantó republicà, però el van detenir quan un familiar el va denunciar a la guàrdia civil. Arran d'això, la família de Carme va emigrar cap a Catalunya. La seva mare també va néixer a Almeria i era minyona.

Estudis

Va estudiar primària i auxiliar de clínica. També va realitzar estudis de comerç a l'Escola Industrial.

Treball

Carme va ser administrativa, operària, auxiliar de clínica, etc. Va treballar a la indústria tèxtil, a empreses com Pont, Burell i Armengol. També va trobar feina a la Mútua de Terrassa.

Militància

Pels volts de 1967, un veí li oferí entrar a CCOO i al PSUC. La va convidar al Centre Cultural que es deia la “Juventud Grandiosa” i allà va conèixer a molta gent. Va participar de les activitats, s'afilià al PSUC i passà a formar part d'una cèl·lula del barri de Sant Pere Nord, on s'organitzaven per fer pintades, repartir propaganda, llegir i fer d'altres accions espontànies. Al 1969, ja estava a la coordinadora de barris de Comissions, des d'on feien mobilitzacions per convenis i també a l'Associació de Veïns. Marxà a Suïssa amb el seu marit i allà s'afiliaren al PC. Amb una colla de catalans van organitzar el PSUC. També hi va ser d'ATES (Asociación de Trabajadoras Españolas en Suiza), on feien xerrades, conferències, treball sindical, assessorament i havia gent de CCOO, ATES i PC van fer feines conjuntes com recollir diners per els presos, vendre el “Mundo Obrero”, una revista anomenada “Información Epanyola”, i fer accions explicant allò que succeïa a Espanya, com la mort de Puig Antich o els Primers de Maig. Van fer una manifestació a Berna on van assaltar l'ambaixada espanyola i van posar la bandera republicana. Amb la tornada a Espanya al 1976, va continuar militant a CCOO i al PSUC. Va organitzar, juntament amb altres persones, Dones Democràtiques. Cap als anys 1977-78-79, va ser al Comitè Local de Terrassa com a responsable de finances i participà de l'Associació de Veïns de Sant Pere Nord. Després de l'escissió que va donar lloc a la formació del PCC, al 1981, va deixar de militar activament.

Entrevista

Síntesi de l'entrevista realitzada per José Fernando Mota Muñoz entre el 04/04/01 i el 25/04/01, amb una duració aproximada de quatre hores. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

52. BALLESTER SIRVENT, Magda

Pseudònims: "la Periodista" i "la Roser".

Lloc i data de naixement

Lleida, 4 de març del 1948.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

El seu avi patern, José Ballester, va néixer a Múrcia l'any 1896; era guàrdia civil i militava en un partit republicà; va venir a Catalunya quan era jove i va viure a Barcelona. La seva àvia paterna, Maria Muntaner, va néixer a Camarasa (La Noguera) i es dedicava a les feines de la casa. Respecte als avis materns, Tonet Sirvent va néixer a Lleida a principis de segle i era empleat de la banca; així mateix va ser un militant destacat de Joventut Republicana de Lleida, així com també ho va ser del PSUC. L'àvia va néixer a Alcarràs (Segrià) i era mestressa de casa. El pare de Magda, Josep Ballester, va néixer a Barcelona l'any 1923, era empleat de la Seguretat Social i va tenir contactes amb la CNT quan era jove; acabà militant a CCOO. La seva mare, Carme Sirvent, va néixer a Lleida el 1926-1927 aproximadament i, com les àvies de Magda, també es va dedicar a les feines de la casa, així com també va ser botiguera de flors.

Estudis

El 1969 va acabar els seus estudis de periodisme.

Treball

Com a periodista de professió va treballar al "Diario de Lérida", "El Periódico", "La Mañana"... Quan va ser acomiadada del "Diario de Lérida" va començar a treballar a l'escola Àlbec. L'any 1979 va entrar a l'Ajuntament de Lleida com a regidora per la llista del PSUC.

Militància.

La Magda estava molt interessada en la problemàtica de barris. Cap a l'any 1971 la van anar a buscar des de Comissions Cíviques, que aplegaven diferents organitzacions clandestines i forces com el Front Nacional de Catalunya i el PSUC. Aquest mateix any l'acomiadaren del "Diari de Lleida", i denuncià l'acomiadament per improcedent. Llavors entrà en contacte amb l'Associació Democràtica de Periodistes. Encara que va guanyar el judici no li donaven feina. Va participar de les reunions clandestines tant de les Comissions Cíviques, com de la Coordinadora de forces polítiques, com de l'Assemblea de Catalunya i de les Associacions de Veïns. Després de l'acomiadament va entrar al PSUC, treballant a Premsa. També hi va formar part d'una cèl·lula de caire obert la qual va rebre moltes crítiques, degut als plantejaments que hi feia que no eren ben vistos. Aquesta es va ampliar i va tenir com a resultat l'Agrupació Gracia Lago. A més a més va tenir un paper molt actiu dins de l'Associació de Veïns del Portal de Santa Magdalena. Van

constituir la Coordinadora de l'Associació de veïns de Lleida. Va formar part de la Junta de Col·legis de Periodistes i de l'Associació de premsa, on la van triar vocal. El 1979 va ser quan va entrar a l'Ajuntament de Lleida com a regidora (1979-1983). A l'ajuntament va fer una mena de periodisme "municipalista", encarregant-se de la situació que es vivia als barris, com s'estructurava l'ajuntament, etc. Els companys de partit van criticar molt la seva gestió política. Tot i així li van proposar de ser la primera de la llista, però ella no ho va acceptar. També va participar a "Nova Lleida", un butlletí del PSUC. Va ser Secretària política i membre del Comitè Central de Lleida del PSUC. El 1985 va deixar la militància i ja no es va incorporar a cap altre organització política.

Entrevista.

Síntesi de l'entrevista realitzada per Antonieta Jarne el dia 27/10/99 a Lleida, i amb una duració aproximada d'una hora. L'entrevista es troba a la Fundació Cipriano García, Arxiu històric de la CONG, Barcelona. A aquest arxiu no hi consta una còpia de l'entrevista en cassette, només hi ha la transcripció de la mateixa.

53. FROILÁN OVIEDO, Julia

Lloc i data de naixement

Alía (Càceres), 1948.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

Els seus avis materns es dedicaven al cultiu de la seva petita propietat de terra. El seu avi era afí a l'ideal republicà. La seva àvia s'encarregava del manteniment dels animals i de les tasques domèstiques. Els seus avis paterns eren d'un nivell social més baix que els materns; s'hi dedicaven també al camp però no tenien propietats. El pare de la Julia va vincular-se al Partit Comunista des de ben jove, ajudava a les feines del camp i col·laborava en les feines domèstiques. Quan va esclatar la guerra civil, tenia 17 anys va formar part de "la quinta del biberó", però intentant passar la frontera va ser detingut i condemnat a mort. El van traslladar a una presó catalana. Malgrat això, es va lliurar de la seva condemna de mort i va tornar a Alía. Quan els pares de la Julia es van casar, la seva mare va dedicar-se a la compra-venda de roba, treballant sempre entre Madrid i Alía. Quan van anar a viure a Barcelona, el pare de la Julia va trobar feina al sector de la construcció i la seva mare va entrar a servir a una casa particular.

Estudis

La Julia va començar a estudiar comerç, però a causa de la malaltia del seu pare va compaginar els estudis amb la feina. El 1987 va reprendre els seus estudis entrant a la Universitat per començar a estudiar Magisteri i també va començar a estudiar Psicologia.

Treball

Amb catorze anys va començar a treballar a la fàbrica SCR, una empresa dedicada a fabricar els rodets per als fils que s'utilitzaven a les empreses del tèxtil. Poc temps després es dedicà a l'envasament de sucre. Quan va acabar

els seus estudis va trobar feina a les oficines d'un taller mecànic, però s'acomiadà ràpidament a causa del caràcter del seu cap. Després va treballar a la cadena de producció de l'empresa Roselson ajustant televisors. Més tard va trobar feina a les oficines de l'empresa Jané, però va ser despatxada perquè una companya la va delatar per guardar premsa clandestina. Després d'això treballà en una pastisseria i més tard com a administrativa a l'empresa C.O.C. Contractada per la C.O.C., treballà a l'Hospital Clínic durant dos anys. D'altra banda, es va fer càrrec, juntament amb una amiga, de l'escola bressol L'Amagatall, des de la qual col·laborà en la lluita de la Coordinadora d'Escoles Bressol.

Arribada a Catalunya

La família Froilán va emigrar a Barcelona cap a mitjans dels anys cinquanta. Va ser una emigració gradual. El primer en fer-ho va ser el pare de la Julia.

Militància

Inicià la seva militància política dins del PSUC l'any 1966 i es va integrar al grup "los jóvenes de Trinidad", que fou la primera comissió del barri. També es va involucrar en el moviment de les CCOO. La seva vida es convertí a partir d'aleshores en treball, partit i Comissions i reunions en els dos llocs. Les seves activitats consistien en fer pintades reivindicatives, imprimir fulls, enganxar pancartes, etc. També es mostrava activista els primers de maig, feia accions de solidaritat a favor de treballadors acomiadats o dels presos polítics, portava a terme reivindicacions per la millora de les condicions de vida al barri,... També va participar en els festivals populars, representacions teatrals que s'organitzaven dins de les parròquies amb l'objectiu de recollir diners en solidaritat amb els presos polítics. A casa seva es van fer reunions clandestines, que van portar una relació conflictiva amb els seu pare. Quan es va casar s'anà a viure a la casa dels pares d'ell, que era un focus d'activitat política. Fent servir la casa com a local clandestí, on tenien la vietnamita, imprimien propaganda i l'emmagatzemaven. Durant la segona meitat dels anys seixanta havia participat en la consigna d'intentar organitzar una microestructura exclusiva de dones paral·lela a l'organització mixta. De seguida es rebel·là ja que considerava que elles ja tenien prou i que havia de ser una tasca comuna. Va col·laborar amb el comitè de fàbrica quan va estar treballant a Roselson. Quan va treballar a la Jané es va presentar a les eleccions sindicals i va sortir escollida com a enllaç sindical l'any 1971. Però no va poder exercir cap tipus de càrrec degut a que va ser denunciada per una companya per guardar premsa clandestina i la van acomiadar immediatament. Recorda com va participar fent una cadena humana al voltant de l'església perquè la Brigada Político-Social no pogués accedir als membres de l'Assemblea de Catalunya. Es canvià de barri i va continuar militant al PSUC en l'àmbit local des de l'Agrupació Barcino Barcalinova, una àmplia cèl·lula que movia molta gent. Va començar a vincular-se al moviment d'escoles bressol ja que s'havia de fer càrrec de l'escola bressol l'Amagatall. Ella col·laborà en la lluita de la Coordinadora d'Escoles Bressol en la negociació amb l'Ajuntament de Barcelona. La Julia també militava a l'Agrupació de Nou Barris. Amb el grup de teatre de l'Agrupació, participaren en la campanya de les primers eleccions municipals democràtiques com a membres del "Mim Show", que eren funcions teatrals que seguien els mítings del PSUC. El 1979 va ser nomenada regidora

d'ensenyament del districte IX-Sud, càrrec que va compaginar amb la seva feina i l'escola bressol. El cop d' estat del 23 F el va viure com un moment de gran incertesa a la seu de CCOO. Abandonà la militància política quan es va constituir Iniciativa per Catalunya, l'any 1987.

Referències.

És un extracte de VILLAR, Conchi: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya, 1939-1978 (II). Biografies obreres. Fonts orals i militància sindical. Estudis sobre el món del treball* nº 3. 2000, Arxiu Històric de la CONC (pp. 65-74)

Entrevista.

Entrevista realitzada entre el 08-07-99/28-10-99 per Conchi Villar. Es va utilitzar l'idioma català-castellà i l'entrevista va tenir una duració de nou hores. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

54. PARRAMON HOMS, Clara

Data de naixement

Barcelona, 1948.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

Va néixer en una família de classe mitja baixa, que va anar pujant de situació social fins a arribar a ser de classe mitja; ambdues branques familiars són d'origen català.

Estudis

Va estudiar a la Universitat de Barcelona Història i Antropologia.

Treball

Va treballar en una fàbrica. Després, va començar a treballar d'arxivera a l'Arxiu municipal de l'Hospitalet de Llobregat. Més tard, mantenint aquest càrrec, fou professora associada d'antropologia a la UAB.

Militància

L'any 1967 va iniciar la seva activitat política militant en Acció Comunista. El 1968 passà a afiliar-se al PCE(i) i a les seves escissions: PCE (ista) / GUM(L)(i), sent responsable del front universitari: Estudiants m-l. Va ser detinguda, jutjada pel TOP i empresonada l'any 1969. Va obtenir la llibertat el 1970. El 1971 ingressà en Bandera Roja, sent la responsable de L'Hospitalet. L'any 1973 inicia la militància en el PSUC, sent del comitè local de L'Hospitalet, responsable d'unitat ("relacions exteriors"), d'organització i de cultura i de l'àrea de la dona. Formà part d'una comissió, designada per López Raimundo, redactora d'una resolució política que sintetitzà els debats el 1978. Debats que no amagaven les diferències del Comitè Central en relació a la interpretació d'una mateixa política i la seva aplicació, sobre el paper i les funcions del partit com a instrument d'aquesta política i sobre els mètodes de direcció que

corresponien a un partit de masses. Després de l'escissió va continuar militant al PSUC.

Referències

És una síntesi de la informació publicada en ROMEU ALFARO, Fernanda, *El silencio roto. Mujeres contra el Franquismo*, Auto editat: Fernanda Romeu Alfaro, 1994, pp. 219-220 i CEBRIÁN, Carme, *Estimat PSUC*, Barcelona, Editorial Empúries, S.A., 1997, pp. 218-219. També es pot trobar l'entrevista realitzada per la Tomasa Cuevas, que està dipositada a l'Arxiu Històric de la Ciutat.

55. ROIG FRASQUET, Conxita

Lloc i data de naixement

Mataró, 1948.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

La seva família era d'ascendència valenciana. Conxita no va conèixer els seus avis paterns, nascuts a Oliva (València), que eren pagesos i també es dedicaven a la venda al mercat. Conxita sap pel seu pare que la família paterna va emigrar a algun país asiàtic, probablement Persia (Iran), amb l'objectiu de fer fortuna. Després de cinc anys, i a causa de la conflictivitat interna del país, els avis van tornar a València, reprenent la seva activitat pagesa. El pare de la Conxita va treballar al camp des de molt petit i es reunia amb gent del poble al local de la CNT. Quan va esclatar la guerra civil, va ser detingut i portat a un camp de concentració francès on hi va romandre tres anys. Després d'això emigrà a Mataró. La mare de la Conxita va néixer a Oliva, filla de jornalers dedicats a la recollida de la taronja. També va començar a treballar al camp des de molt petita. Tots els germans de la mare van militar en partits d'esquerreres. La seva mare va emigrar a Barcelona i va començar a treballar servint. També va fer feines de neteja a empreses quan es va casar. Posteriorment, el pare de la Conxita va trobar feina a la fàbrica de gas de Mataró.

Estudis

Costura.

Treball

La Conxita va començar a treballar en una vaqueria repartint llet quan comptava onze anys. Amb els diners que guanyava es pagava els seus estudis en una acadèmia privada. Amb catorze anys la seva mare li va trobar feina a Can Marfà, una de les empreses més grans del tèxtil de Mataró, especialitzada en la fabricació de roba interior de cotó. Va treballar a la fàbrica durant tres anys i després va trobar feina a Can Torrelles, l'any 1965, una empresa tèxtil dedicada a la confecció de mitges de llana. Després de deixar l'empresa va trobar feina a Can Gassol com a maquinista resseguidora.

Militància

Influïda pels seus pares, des de ben petita va tenir contactes amb idees polítiques esquerranes. A La Coma, un centre catòlic, va conèixer gent que

pertanyia a la JOC i va començar a implicar-se en els moviments catòlics progressistes. Quan treballava a Can Torrelles per tal mobilitzar altres treballadors, es va anar organitzant. D'aquesta època data la seva activitat vinculada a CCOO. També va ser militant del PSUC i va entrar a l'estructura de les JSUC. Estava integrada en una cèl·lula del PSUC que actuava al barri de Cerdanyola. Quan la Conxita es va casar amb José Luis a Sòria, van tornar a Mataró i van convertir la seva casa en centre de reunions de l'executiva del PSUC a Mataró i de la Coordinadora de les CCOO al Maresme. Va ser detinguda el 1969 per repartir propaganda, encara que la policia no va trobar cap tipus de proves que poguessin implicar-la del tot. El seu company també va ser detingut. Va ser sotmesa a interrogatoris diaris durant un mes de detenció a Via Laietana, però no va rebre maltractaments físics. Finalment, fou traslladada a la presó de la Trinitat, on va estar presa durant dos mesos. Va ser detinguda per segona vegada i passà dos mesos a la presó de Mataró. Durant els anys setanta es va incorporar a una cèl·lula organitzada del Partit, integrada per gent jove. També va participar a l'Associació de Veïns del Poble Sec de Cerdanyola, que va ser una lluita portada des del PSUC. L'any 1973 la Conxita va ser escollida enllaç sindical de l'empresa Can Gassol. El 1982 no s'hi va presentar a la renovació del càrrec de delegada sindical. Arran de la ruptura del PSUC, s'anà desvinculant-se del partit. Després, va seguir afiliada a CCOO, però ja no ocupà cap càrrec al comitè d'empresa de Can Gassol.

Referències.

És un extracte de VILLAR, Conchi: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya, 1939-1978 (II). Biografies obreres. Fonts orals i militància sindical. Estudis sobre el món del treball* n° 3. 2000, Arxiu Històric de la CONC (pp. 99-104)

Entrevista.

Entrevista realitzada el 22-06-99/20-07-99 per Conchi Villar. Es va utilitzar l'idioma català i l'entrevista va tenir una duració de vuit hores. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

56. CASTELLANO REMESAL, Conchi

Pseudònim: "la Pasionaria de Piher"

Lloc i data de naixement

Écija (Sevilla), 4 de març del 1949.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Conchi procedeix d'una família de socialistes. Tant els seus avis com els seus pares van néixer a Écija. El seu avi patern era camperol i el matern vaquer. Les seves àvies es dedicaven ambdues a les feines de la casa. El pare de Conchi va néixer el 1908 i era perit agrícola i afiliat al PSOE; va participar a Ràdio Pirenaica i Joventuts Socialistes. La seva mare va néixer el 1911 i també era mestressa de casa. Els seus pares van patir la repressió durant la guerra civil i la seva mare va estar a la presó del poble més de cinc mesos. La Conchi té cinc germans, dels quals un d'ells va formar part del PSUC.

Estudis

Va estudiar fins als onze anys. Té una formació bàsica.

Treball

Va ser peó especialista i monitora d'educació especial. També ha treballat a l'ensenyament i al sector del metall, com a l'empresa PIHER, a Badalona.

Arribada a Catalunya

Va arribar a Badalona el 29 d'octubre de 1967. Tota la seva família va venir a Catalunya d'una manera progressiva.

Militància.

Quan treballava a Piher va començar a tenir més consciència política. La Conchi va participar activament i entusiasmada al Centre Social "la Bufala", però no s'adonà que era del PSUC fins més tard. A la feina va veure que als homes els hi pagaven més que a elles, i va sortir una proposta de mobilitzacions des del Centre Social. Per aquell moment ella no militava en cap partit però li agradava participar en les reunions i les excursions. Va tenir molta lluita tant a nivell sindical (participava a CCOO encara que no hi era), des de la seva feina com des de la política. Venia el diari anomenat el "Mundo Obrero", anava a totes les manifestacions possibles i repartia propaganda. A l'any 1971 va participar a les eleccions sindicals i va sortir elegida com a jurat d'empresa. Al 1976 es va presentar a les candidatures Unitàries i va ser elegida per segona vegada. No es volia afiliar al PSUC perquè no li agradaven els partits, però tot i així començà la militància i va treballar per la campanya de les eleccions de 1977. Al 1981, després del V Congrés deixà el PSUC i es passà al PCC. Però tornà al PSUC. A l'any 1991 va formar part de la candidatura a eleccions, on va ser la tercera de la llista i van treure 7 escons. Com a conseqüència va entrar a l'Ajuntament de Badalona. Allà gestionà el Consell d'Administració i Serveis Personals. Només hi serà una legislatura ja que va marxar a viure a fora. Després ja no milità, però continuà pagant la quota d'Esquerra unida.

Referències

És un extracte de BORDERÍAS, Cristina; HURTADO, Javier, T: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical" Estudis sobre el món del treball*, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC en III.3 *Relació de dones pendents d'entrevistar.* (pp. 125)

Entrevista.

Síntesi de l'entrevista realitzada per Javier Tébar entre 03/04/00 i 19/10/01, amb una duració aproximada de 17 hores. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

57. COMELLAS DOÑATE, Maria

Lloc i data de naixement

Viladecans, 1949.

Treball

A Ibex Tren.

Militància.

A principis dels anys 70, María Comellas era membre de Bandera Roja i començà a treballar a Ibex Tren per poder organitzar les Comissions Obreres. Hi treballà fent joguines durant un mes però atesa la dificultat de la feina canalitzà els seus esforços a través del PSUC, al qual s'uní al 1974 i va ser Secretària local. S'implicà a la lluita obrera a Sant Feliu de Llobregat. Va formar part de la Comissió Intermunicipal d'Urbanisme, sent la representant per Sant Feliu. Aquest organisme lluitava per evitar el desenvolupament de més plans urbanístics a la zona sense el control democràtic dels ajuntaments. Després va ser regidora d'Urbanisme des de 1979 fins al 1999. La seva regidoria seria en el primer ajuntament democràtic. Formà part de la Junta del Centre Parroquial els anys 1975 i 1976, quan aquesta entitat donava cobertura a certes activitats polítiques i culturals. Allà s'endegà l'escola de Formació Sindical i el I Congrés de Cultura Catalana. També va participar en les I Jornades Catalanes de la Dona que es van fer el mes de maig de 1976 al Paranimf de la Universitat de Barcelona. A Sant Feliu es van crear vocalies de dones on era present la Maria. Va ser una de les fundadores i vocal de la primera junta del Casal de la Dona de Sant Feliu de Llobregat. El Casal va ser iniciativa del Grup de Dones al 1979. Va participar activament a l' Associació de Veïns de Can Nadal. Com a membre del PSUC, participà en les campanyes que s'organitzaven com la de l'Estatut (1979), la vaga general (1988)... Paral·lelament, continuà les seva vinculació al Grup de Dones tant en iniciatives com en manifestacions.

Referències

Extracte de la informació publicada a RIBA, Caterina, *Dones de Sant Feliu de Llobregat. Les altres protagonistes de la història.*, Sant Feliu de Llobregat, Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat, 2006, pp.141-144.

58. EXPÓSITO GÓMEZ, M^a Ángeles

Pseudònims: "Natalia", "Adelaida", "Celia".

Lloc i data de naixement

Barcelona, 26 de febrer del 1949.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

El seu avi patern va néixer a Jaén, era bomber i militava dins del PCE. El seu avi matern va néixer a Caravaca (Múrcia) i era pagès. La seva àvia materna també va néixer a Múrcia i es dedicava al servei domèstic. La seva mare era modista i el seu pare, que va néixer a Jaén, era bomber i treballava a una empresa de llum; milità al PCE i al PSUC; també va ser el creador del Centre Social Can Clos.

Treball

Va treballar en una polleria (1960), en una pastisseria (1961), en un taller d'accessoris, a l'editorial Salvat, en una llar d'infants, en un gabinet jurídic de la CONC, etc.

Militància.

El seu contacte amb el PSUC i CCOO es va donar ja des de ben petita degut a que a casa seva es feien assemblees i també a que el seu pare la portava a les altres reunions. Al seu barri hi havia un Centre Social, que per ella va ser molt important, tant culturalment com políticament. Allà, amb unes amigues, van crear la Secció Juvenil Femenina. Amb tretze anys va ingressar al PSUC, ella explica que per una banda perquè el seu pare ja ho era i també perquè va conèixer a l'Àngel Rozas. A finals dels anys seixanta, va estar a Sant Medir, on es van organitzar les Comissions Obreres Juvenils, des d'allà va tenir una participació completa, també va ser a la Comissió Local. Amb catorze anys li proposaren de participar a les eleccions sindicals, però a ella li va semblar que era massa jove. Al 1972 va entrar a treballar a Salvat, i allà si que ja es va presentar i va sortir delegada sindical. Aquest mateix any unes fortes pluges van causar molts danys al seu barri, Can Clos. Des del Centre Social van començar una lluita a nivell de barri i van aconseguir totes les seves demandes. Com a representant de CCOO va anar a Bruselas, i a la tornada es va adonar que la seva casa estava vigilada. Amb la creació d'una llar d'infants es va ficar al moviment de l'escola pública i gratuïta. A més a més va estar a l'Associació Cosmos. Va ser responsable política del PSUC, tant de Zona Franca, com de Can Tunis i Can Clos. Encara durant la clandestinitat va estar al Comitè Central del PSUC. Finalment va deixar CCOO i el PSUC arrel dels Pactes de la Moncloa perquè va pensar que la estaven utilitzant. Va presentar la carta de dimissió que gairebé no se la van deixar llegir. Va militar també a EUiA, a la Mesa Cívica i al PSUCviu.

Referències

És un extracte de BORDERÍAS, Cristina; HURTADO, Javier, T: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical" Estudis sobre el món del treball*, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC en III.3 *Relació de dones pendents d'entrevistar*. (pp. 125)

Entrevista.

Entrevista realitzada per Conchi Villar entre el 25/10/99 i el 10/11/99 amb una duració aproximada de vuit hores. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

59. ORTEGA COMPANYY, Carmen

Lloc i data de naixement

Guadix (Granada), 10 d'agost del 1949.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

El seu avi patern va néixer a Alhama d'Almeria l'any 1881 i era fuster; l'àvia paterna era de Jaén. Respecte a l'avi matern, també va néixer a Alhama d'Almeria i era ferroviari; així mateix, tenia contactes amb el PSOE i la UGT. El pare de Carmen va néixer a Jaén, era ferroviari i va ser detingut quan acabà la guerra perquè era del bàndol republicà. Per aquest motiu, el van portar a un camp de concentració a Benalua de Guadix, on posteriorment va passar al Batallón de Trabajadores.

Estudis

Carmen va fer primària fins als tretze-catorze anys. Després va estudiar en una acadèmia de mecanografia. Com que no va fer el batxillerat, Carmen va haver d'aprovar l'accés al tercer curs i va entrar-hi directament a l'institut nocturn de Cornellà.

Treball

Quan va arribar a Barcelona, Carmen es va posar a treballar a l'empresa Transgrulles durant uns mesos. Posteriorment, va entrar a la indústria metal·lúrgica García Moya, empresa dedicada a la fabricació de panys, fins l'any 1974. Aquest any va arribar a Mataró, on va plegar de treballar durant un període de temps perquè es va casar amb Jaume Puig. Després d'això va trobar feina a Pelcisa, una altra empresa metal·lúrgica que es dedicava a la fabricació de telers circulars, empresa aquesta que depenia de la Llumberca de Badalona. Quan va sortir de Pelcisa va treballar a Exclusives Olímpic Benítez, una empresa tèxtil. El 1989-1991 va treballar a l'Ajuntament de Santa Coloma.

Arribada a Catalunya

Carmen va emigrar amb quinze anys a Cornellà.

Militància

Quan va començar a estudiar a l'Institut es va trobar amb un moviment juvenil molt organitzat, que participava en vagues a cada moment degut als diversos conflictes que hi havia. Ella deia que va ser en aquest moment quan se li va despertar la consciència política i es va integrar al moviment de barri de Cornellà, com a conseqüència del tema de les inundacions del riu Llobregat. Es va ficar en una Comissió de Barris i Fàbriques de Bandera Roja a la Riera. Va estar afiliada a CCOO i va anar a les primeres reunions al camp. Més tard aparegué a les llistes d'aquest sindicat però no va sortir elegida. S'afilià al PSUC amb l'entrada de Bandera Roja, cap a l'any 1974 aproximadament. A Exclusives Olímpic Benítex, ella i altres companyes es van mobilitzar espontàniament per recollir diners per ajudar les vagues d'altres empreses. Es va plantejar presentar-se a les eleccions, impulsada per CCOO i PSUC i va sortir elegida. Es va formar un Comitè i va ser anomenada enllaç sindical. Llavors es consolidà una unió dins de l'empresa, que va tenir com a resultats convocar i recolzar vagues, com la del tèxtil del 1976. Explicava que van ser tres anys molts moguts sindicalment. Van fer aturades simbòliques per qüestions polítiques com els afusellaments de la gent d'ETA i FRAP. També va tenir contactes amb grups feministes i va estar al Congrés Català de la Dona. Al 1982, va participar en les eleccions per l'Ajuntament de Mataró amb el número 10. Com just va ser l'escissió amb el PCC, ella va entrar substituint a una persona d'aquell partit. A les eleccions de 1983 no va voler presentar-se perquè ja no podia més de tanta feina que tenia. També estava a la direcció del PSUC des de 1976, a mes a mes d'estar al Comitè Local de CCOO a Mataró. Després, va continuar la seva trajectòria política des d'Iniciativa.

Referències

És un extracte de BORDERÍAS, Cristina; HURTADO, Javier, T: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts*

orals i militància sindical” Estudis sobre el món del treball, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC en III.3 Relació de dones pendents d’entrevistar. (pp. 125)

Entrevista.

Síntesi de l’entrevista realitzada per José Manuel Hidalgo Ramírez entre el 16/11/00 i el 08/02/01, amb una duració aproximada de vuit hores i trenta minuts. Dipositada a l’ Arxiu Històric de la CONC.

60. BOSCH I PARERAS, Anna

Lloc i data de naixement

Figueró, 1950.

Dades bàsiques sobre la seva família d’origen

El pare treballava amb l’avi fent socs i sabates. Durant la guerra va lluitar amb els republicans, tot i que no era una persona molt polititzada; acabada la guerra aconseguí tornar a casa. El germà del seu pare es va fer falangista. El pare va impulsar tasques culturals al poble com el futbol local i el teatre. Va formar part de l’ajuntament als anys setanta sent molt crític, i va dedicar-se a talar i vendre llenya, al final va prosperar en aquest camp. La mare va ser modista i ajudant de la botiga familiar que finalment va ser d’ella. Un tiet matern va participar a la guerra i va ser afusellat pels franquistes. Això marcaria la tendència política d’Anna.

Estudis

Primaris, Batxiller, Història.

Treball

Als catorze anys començà a treballar al laboratori d’una fàbrica tèxtil. Després s’incorporà a una oficina i, més tard, a la Derbi. Va fer diverses feines, fins entrar a la Caixa de Sabadell. Va ser Alcaldessa de Mollet de 1979-1983.

Militància.

En entrar a treballar al laboratori de la fàbrica es va unir amb altres companys per muntar un Agrupament Escolta laic, que organitzaven Setmanes de la Joventut i van tenir els primers problemes amb la Guàrdia Civil. El fet de compartir pis amb una amiga que era militant del PSAN, va fer que el 1970 l’Anna entrés al PSAN (Partit Socialista d’Alliberament Nacional dels Països Catalans) El pis on vivien era un espècie de magatzem de material clandestí. En acabar el batxillerat trobà en el teatre un nucli de gent molt compromesa amb la lluita antifranquista i va veure com el teatre pot ser un arma revolucionària. Va entrar a Estudis Nous de Teatre i al grup de teatre Vermell x 4 de Centelles. Va deixar la feina per donar prioritat a la seva tasca política, fent manifestacions, repartint fulls volants. A causa de que havien de canviar de pis sovint, va anar a parar a Granollers on va dirigir inicialment el Grup de Teatre de l’Associació Cultural però la política va fer que el deixés. Quan va entrar a treballar a la Hispano Olivetti va participar per primera vegada en assemblees obreres. Recordava que eren moments de grans lluites, però de lluites dels obrers; en aquell lloc, ella no se sentia obrera, perquè pertanyia a

l'administració. L'Anna i el seu marit es van afiliar al PSUC el 1972, assistint a les reunions de CCOO al Vallès. En la seva idea de que la lluita estava a les fàbriques, va entrar a la Derby, d'on al cap de tres mesos la van acomiadar per haver-se compromès públicament amb el jurat d'empresa. Entre aquest any i 1973, l'Anna s'encarregà d'organitzar el PSUC al Vallès Oriental i fou nomenada responsable política del Comitè Local de Mollet, responsable del Comitè Comarcal del Vallès Oriental i el 1977 va ser membre del comitè central del PSUC. Quan quedà embarassada va haver de fugir a Barcelona perquè la buscaven junt amb més militants que van ser detinguts. Tot i tenir una nena, continuà la seva tasca política. Aquest mateix any va aparcar la seva militància a CCOO, ja que va veure que era necessari obrir altres fronts com les Associacions veïnals. Ella va participar activament a l'Associació de veïns de Mollet i el 1979 encapçalà la llista del poble per les primeres eleccions municipals democràtiques. El 1974 va guanyar les eleccions sense majoria absoluta per l'alcaldia de Mollet; però el 1982 va dimitir de tots els seus càrrecs perquè estava molt desencantada del PSUC. Podria haver-se presentat a les eleccions de 1983, però no volgué ja que li van proposar una llista que exclouia a les persones de la seva confiança i ella considerà que allò seria un engany. L'any 1984 va ser escollida delegada de CCOO i va ser la presidenta del comitè d'empresa l'any 1988. Degut a la seva participació en la campanya contra l'OTAN, al 1986, va descobrir el moviment pacifista, col·labora des de llavors amb la revista "En Pie de Paz". Després participà en dos grups de debat feminista: el grup Giulia Adinolfi i el grup Dones i Treballs de Ca la Dona. Formà part de la plataforma "Salvem la Riereta" i tenia en mans un projecte de viure en col·lectivitat.

Referències

És una síntesi de DD.A.A, *Les dones i la política: alcaldesses i regidores de Catalunya*, (a cura de Núria Albó, Juli Busquets i Rosa Martí, introducció de Marina Subirats), Barcelona, Edicions La Magrana/ Edicions 62, 1989, 267 pp. p.55- 73 VILLAR, Conchi: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya, 1939-1978 (II). Biografies obreres. Fonts orals i militància sindical*. Arxiu Històric de la CONC. 2000.

Entrevista.

Entrevista realitzada entre el 08-09-99/23-11-99 per Conchi Villar. Es va utilitzar l'idioma català i va tenir una duració aproximada de nou hores. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

61. JUNQUÉ PÉREZ, Margarida

Lloc i data de naixement

Sant Feliu de Llobregat, 1950.

Militància.

Es va fer sòcia del Grup de Dones, una entitat popular que tenia membres de PSUC, MC i d'associacions de veïns. Va ser una de les fundadores del Centre de Planificació Familiar a Sant Feliu, el primer de la comarca aprovat per l'ajuntament al 1979. Aquest Centre va tenir una tasca molt important, ja que

ajudava, aconsellava i ensenyava a les dones, tant en temes delicats com donar adreces de centres proavortius a Londres, com fer autoexploracions... La Margarida va participar de les campanyes a favor de les lleis del divorci, de l'avortament i en contra de la doble jornada de treball...L'organització formava part de la xarxa Coordinadora Feminista del Baix Llobregat que preparava accions, xerrades, trobades...

Referències

És un extracte de la informació publicada a RIBA, Caterina, *Dones de Sant Feliu de Llobregat. Les altres protagonistes de la història.*, Sant Feliu de Llobregat, Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat, 2006, 184 pp. p. 145-147.

62. CASTELLANA I AREGALL, Antònia

Lloc i data de naixement

Molins de Rei, 1950.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Els seus avis paterns van viure al Marroc i van tornar per viure a Molins de Rei. L'avi era botiguer i simpatitzant de la Lliga Catalana. L'avià materna era sastressa i l'avi matern pagès arrendatari de simpatia cap a la Unió de Rabassaires. Va ser detingut per no recolzar les manifestacions dretanes. La mare ajudava en el negoci d'exportació de fruita. El pare va treballar d'auxiliar de Secretaria de l'Ajuntament de Molins de Rei. Com que el sou no arribava també feia de pagès per les tardes i els caps de setmana ajudava a fer "notes" en un restaurant. Va participar a la guerra civil i fou empresonat en un camp de concentració al 1938. Sortí el 1940 arrel de la llei de dissolució de camps de concentració. Tot i això podrà continuar treballant a l'ajuntament. Com a conseqüència d'un escorcoll en el que van trobar material polític dels seus fills, va ser detingut i jutjat pel TOP,

Estudis

Primaris, Batxiller, Magisteri i tres anys d'estudis de Filosofia i Lletres.

Treball

Atenció familiar dels 4 camps arrendats de l'horta del Llobregat. Mestra durant 11 anys a l'Escola Estel. Alcaldessa durant dos legislatures de Molins de Rei (1979-1987)

Militància.

El seu pas per l'escola Normal de Sants, on estudiava Magisteri, per l'escoltisme local (Agrupament Jaume Vicens Vives) i per la facultat, van ajudar-la a prendre consciència política. L'any 1966 ella i els seus companys convocaren una vaga i l'escola restà tancada degut al darrer referèndum de Franco. Fins i tot organitzaren piquets per si algú anava a classe. La Brigada Política Social els va identificar, però es van poder escapar. Quan tenia divuit anys, al 1968, començà a treballar com a mestre de l'escola Estel. Entrà en contacte amb una colla de Cornellà de Comissions de Barris i Fàbriques que els influencià per crear al 1970, Comissions de Barris i Fàbriques del Baix

Llobregat, que seria un moviment socio-polític independent el qual després ingressà a Bandera Roja. Participà del moviment de vagues, manifestacions, propaganda... de debats de formació militant marxista.. Milità en l'ensenyament a Comissions de Mestres. El 7 de gener de 1973, escorcollaren el seu domicili amb ordre judicial i trobaren material clandestí d'ella i els seus germans. En aquell moment estava al Comitè d'Agitació i havia una maleta amb material. Es va escapar, i més tard es va assabentar que l'ordre anava amb el nom del seu pare. Al cap d'una any va ser jutjat pel TOP, però sortí absolt. Aquest fet entorpia les relacions familiars i influí en la seva decisió de casar-se al 1974 per emancipar-se. De Bandera Roja va entrar al PSUC, i va ser en aquell moment quan va ser triada responsable política de la localitat. Encapçalà les llistes per l'alcaldia del PSUC a les primeres eleccions de 1979 i també a les de 1983, en ambdues va guanyar les eleccions. Ella i els seus companys van posar les bases del primer Ajuntament democràtic.

Referències

Síntesi de la informació publicada a DD.A.A, *Les dones i la política: alcaldesses i regidores de Catalunya*, (a cura de Núria Albó, Juli Busquets i Rosa Martí, introducció de Marina Subirats), Barcelona, Edicions La Magrana/ Edicions 62, 1989, pp.75- 98.

63. MORAL SILES, Josefa

Pseudònim: "Paz".

Lloc i data de naixement

Alcaudete (Jaén), 12 d'abril del 1950.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Els seus avis paterns van néixer a Sabariego (Jaén) i eren pagesos. L'avi matern va néixer a Alcaudete i era fuster. Respecte al pare de Josefa, va néixer també a Sabariego l'any 1908 aproximadament i era socialista. La seva mare va néixer a Alcaudete sobre l'any 1915 i es dedicava al servei domèstic, a la neteja i al camp.

Estudis

Batxillerat.

Treball

Inicialment, la Josefa va treballar en un taller de confecció. Després va servir en una casa particular durant cinc mesos i, posteriorment, va entrar a treballar a un altre taller de confecció.

Arribada a Catalunya

La família de Josefa va anar a Catalunya d'una manera progressiva, essent els seus dos germans grans els primers en arribar-hi. Ella ho va fer l'any 1966.

Militància

El primers contactes de la Josefa amb el món polític va ser l'any 1972, quan un senyor, amic del seu germà, li va presentar a gent de CCOO i el PSUC. A partir

d' aquest contacte amb CCOO, es va plantejar fer algun tipus de treball polític a la seva feina. Es va agrupar amb mes companyes i van començar a fer reivindicacions concretes, com demanar augment de sou... Durant deu anys va estar treballant a nivell de fàbrica, coordinant-se, participant de les reunions de CCOO al camp... Treballava paral·lelament amb el PSUC al barri de Gràcia. A l'any 1973 es va presentar a les eleccions sindicals a nivell d'empresa i va sortir ella només de CCOO. Va tenir moltes dificultats ja que estava sola. Durant al Transició va ser vocal provincial i va donar classes sindicals fins el moment en que el Sindicat Vertical va desaparèixer. Finalment deixà de ser vocal perquè estava saturada però continuà militant al PSUC per les tardes a nivell de barri. A les eleccions de 1977 va participar amb la propaganda. Al 1986, després de 20 anys va dimitir com a delegada. Amb el naixement de la seva filla va deixar de militar activament al PSUC, però va continuar passivament a nivell de barri.

Referències

És un extracte de BORDERÍAS, Cristina; HURTADO, Javier, T: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical"* Estudis sobre el món del treball, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC en III.3 Relació de dones pendents d'entrevistar. (pp. 125)

Entrevista.

Síntesi de l'entrevista realitzada per Mònica Borrell entre el 05/07/02 i el 15/07/02, amb una duració aproximada de set hores. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

64. MORENO MONTERROSO, Consol

Lloc i data de naixement

Villaharta (Còrdova), 1950.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

L'avi de la Consol era miner de professió i treballava a l'hort i tallant la fusta. El pare de Consol també va ser miner i morí afusellat quan ella comptava tres anys. La seva mare es va casar per segona vegada i es dedicava a la venda ambulants. A causa de la precarietat econòmica, la família va enviar la Consol a Villaviciosa de Còrdova, a casa de la seva germana i el seu cunyat, fins el 1961. Després d'això la van donar "mig en adopció" a un matrimoni que residia a Villanueva de Còrdova.

Estudis

Quan va arribar a Barcelona va començar a estudiar Secretariat en una acadèmia privada. Va cursar fins a tercer i després va deixar els estudis.

Treball

Amb dotze anys havia de fer-se càrrec de totes les feines de la casa i de tenir cura dels nadons. Després va començar a treballar en un taller de confecció, retallant cartrons que servien per fer roba per als nadons. Als catorze anys s'incorporà a l'empresa Nylan i s'hi va estar quatre anys. El 1971 va entrar a la secció de tapisseria de la SEAT, però poc després va ser acomiadada li va ser

impossible trobar feina a causa del seu expedient elaborat pel Sindicat Vertical, en el qual es detallava la seva activitat política i sindical. Posteriorment, va entrar a treballar a la Cometsa, falsificant el carnet d'identitat. Però l'empresa va fer fallida el 1976. Al final de l'any va ser readmesa a la SEAT. Després de donar-se de baixa a la SEAT, va treballar a diferents tallers de confecció. Més tard va muntar el seu propi taller de confecció.

Arribada a Catalunya

La família de la Consol va emigrar a Barcelona de forma gradual per tal de millorar la seva economia. La Consol hi va arribar el 1962.

Militància

En començar a treballar a la SEAT es va veure immersa en les assemblees de treballadors. Allí es parlava dels acomiadats del juny de 1971, de solidaritat... D'altra banda, acceptà col·laborar a nivell sindical amb la comissió obrera de fàbrica Carrizosa, responsable de les Comissions a la Seat. Li havien plantejat actuar com a corretja de transmissió entre els diferents tallers. Així es va trobar fent d'enllaç. Després de l'ocupació policial el 18 d'octubre de 1971, davant la brutal repressió exercida, de la qual fou testimoni directa, es va implicar en la lluita política de manera molt més activa i compromesa, militant a Bandera Roja. Al 1972 va continuar la lluita de suport a la Plataforma reivindicativa que s'havia preparat per a la negociació del conveni de 1973. Va estar a les aturades parcials. Una de les seves tasques principals era aconseguir l'adhesió dels seus companys. La reivindicació salarial era el tema central. El 1973 va ser despatxada de Seat. Ella aleshores no va ser detinguda a diferència de molts dels seus companys. En aquells anys, com a conseqüència d'una manifestació contra la pena de mort de Puig Antich, va ser portada a comissaria, on la van apallissar. En la seva recerca de buscar feina, ho va tenir molt malament ja que no la volien pels seus antecedents. Finalment va aconseguir treball falsificant el seu carnet d'identitat i amb un certificat de treball també fals. Al cap d'un mes va tornar a tenir problemes i ella va amenaçar a la direcció de posar a l'"empresa patas arriba". La direcció s'avingué de no despatxar-la. En l'àmbit laboral a ser-hi a les mobilitzacions impulsades pels militants del sector trotskista. El 1975 amb el triomf de la candidatura obrera a les eleccions sindicals a la Seat, es reinicià la reclamació de la readmissió dels treballadors acomiadats per la Seat des de 1969 i que no conclouria fins al 1979. Ella mateixa va fer la tasca de posar-se en contacte amb la gent que havia marxat fora d'Espanya per informar-los de la seva possible readmissió. Llavors la Consol va ser readmesa. Va participar de manera més activa i compromesa, liderant les assemblees de la tribuna, i va organitzar la lluita per la readmissió dels altres treballadors. Va militar a l'Agrupació del PSUC de Zona Franca i organitzà una biblioteca amb l'ajut de Alfonso Carlos Comín al local de CCOO. Es passà al PSC perquè defensava el nacionalisme català, encara que ara no esta gaire orgullosa d'aquest canvi. La Consol va perdre contacte amb l'activitat sindical després d'anar-se'n de la SEAT. Després va militar, amb el seu marit, a Esquerra Republicana.

Referències.

És un extracte de VILLAR, Conchi: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya, 1939-1978 (II). Biografies obreres. Fonts orals i militància sindical. Estudis sobre el món del treball* n° 3. 2000, Arxiu Històric de la CONC (pp. 83-90).

Entrevista.

Entrevista realitzada entre el 04-10-99/08-11-99 per Conchi Villar Es va utilitzar l'idioma català-castellà i l'entrevista va tenir una duració de set hores i trenta minuts. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

65. RUEDA GARCÍA, M^a Carmen

Pseudònim: "Libertad".

Lloc i data de naixement

Sant Adrià del Besòs (Barcelona), el 17 de juny del 1950.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Els seus avis paterns van néixer a Pechina (Almeria); l'avi era venedor. Els seus avis materns van néixer a Adra (Almeria) i eren jornalers i militants del PSUC. Tant la mare com el pare de M^a Carmen eren del PSUC.

Estudis

Va estudiar batxillerat, comerç i va fer les proves d'accés a la universitat per majors de 25 anys. A la facultat va començar la carrera de dret, però ho va deixar després del primer any.

Treball

M^a Carmen va començar a treballar de secretària en una agència de transports, Basco-Riojana, quan comptava quinze anys. Després va estar dos anys a Antoni Cuenca Advocats per incorporar-se al Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Després d'aquesta experiència, se'n va anar i va trobar feina a la Gestoria Fuester. L'any 1969, després de casar-se, entrà a treballar a l'Assessoria Fina-Aviles.

Militància

Va entrar a les Joventuts Comunistes de molt jove i per això rebia informació com "Nous Horitzons" i "Mundo Obrero". Cap a l'any 1967 aproximadament, va començar a participar a una cèl·lula del PSUC, arrel de sortir d' una reunió del barri de la Trinitat Nova. Se'n va anar a viure amb el seu company i en el pis on hi habitaven van organitzar l'aparell de propaganda i feien reunions. La policia va iniciar unes batudes, on la buscaven a ella per detenir-la i van haver de deixar el pis. No la van trobar. Van crear una cèl·lula de dones que s'anomenava Mariana Pineda, on discutien i feien treball polític amb les dones del barri. Al 1971 va estar a punt de ser detinguda en un bus mentre parlava sobre les vagues de la Maquinista, però no la van agafar. Des de l'Associació de Veïns va fer un treball important i també des del moviment d'educació per part de pares i mares. Al despatx laboral on ella treballava com administrativa van rebre molta pressió policial, fins i tot van fer un registre. Finalment es van veure obligats a canviar de direcció. En aquest despatx portaven casos com els

de la SEAT o la Maquinista. Ella va participar en les diferents manifestacions i lluites que es feien en aquests moments, com la convocada però l'execució de Puig Antich. Després, va continuar militant des d'Iniciativa.

Referències

És un extracte de BORDERÍAS, Cristina; HURTADO, Javier, T: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical"* Estudis sobre el món del treball, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC en III.3 *Relació de dones pendents d'entrevistar.* (pp. 125)

Entrevista

Síntesi de l'entrevista realitzada per Mònica Borrell entre el 25/09/01 i el 05/03/02, amb una duració aproximada de set hores. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

66. FRANCO SALA, M^a Ángeles

Lloc i data de naixement

Barcelona, 1951.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

Els seus pares es van separar quan ella comptava dos anys. El seu pare era mecànic i la seva mare havia estudiat comerç i treballava com a administrativa.

Estudis

Va compaginar els seus estudis amb treballs temporals. Va estudiar comerç i després d'abandonar l'empresa Indo va començar els estudis de dret, els quals deixà a tercer per motius laborals.

Treball

Va treballar de distribuïdora d'espècies, de pastissera i va ingressar a la Indo, una empresa d'Hospitalet, on primer va treballar al departament de facturació, després va ser auxiliar a la secretaria de direcció, i més endavant passà a la direcció comercial de la fàbrica. El 1979 es va acomiadar de l'empresa per motius de salut. El 1983 entrà per tres mesos com a administrativa a l'Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet.

Militància

Durant el batxillerat va entrar en el moviment estudiantil a l'institut, a les Joventuts Comunistes. A partir d'aquí començà també a relacionar-se amb CCOO. Va participar a diverses assemblees de Renault i Soborna. Degut a aquestes reunions va conèixer a gent d'altres empreses de Philips i SEAT, els quals la van animar a lluitar pels drets dels treballadors a dins de la INDO. Finalment es va presentar a les eleccions com jurat d'empresa i va sortir al 1969 delegada sindical. La M^a Ángeles explicava que el més destacat de la seva vida com a sindicalista fou la voluntat d'igualar els sous de les dones als dels homes. El cop més fort seria a l'any 1971, amb la sortida de la Primera Normativa de la dona, que intentava igualar els salaris. Van voler negociar un acord, però la Indo va reaccionar molt violentament. A ella la van tancar en una

habitació, on havia de demanar que li obrissin la porta per poder anar al lavabo. Aquest conflicte es va solucionar quatre anys més tard, aconseguint les seves reivindicacions. A més a més, fou detinguda en una manifestació el mateix any. Va romandre a comissaria 72 hores, on també van interrogar la seva mare. Fou posada en llibertat, però la policia va entrar a la fàbrica per detenir-la novament. En aquest cas, li van posar una multa governativa de 50.000 pessetes. Va estar present en les reunions clandestines de CCOO i va militar en el PSUC.

Referències

Extracte de Cristina Borderías y Javier T. Hurtado, "*Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978)*". *Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical, Estudis sobre el món del treball*, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC. (pp.39-43)

Entrevista.

L'entrevista va ser realitzada entre el 28/07/97-06/08/97 per A. Alonso. Es va utilitzar l'idioma català i l'entrevista va tenir una duració aproximada de cinc hores i trenta minuts. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

67. GÓMEZ CANO, Aurora

Lloc i data de naixement

L'Hospitalet de Llobregat, 1951.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

Els seus pares eren ramaders càntabres. Després, es van dedicar a la distribució de llet a les lleteries de Barcelona. El 1957 van obrir una lleteria com a negoci familiar.

Estudis

Va acabar el PREU i el 1971 va decidir estudiar Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, especialitat en Geografia; però no va acabar els seus estudis.

Treball

El mateix any que va començar els estudis va trobar feina al Banco Guipuzcoano. En un principi, va combinar els estudis amb la feina fins que va deixar la facultat.

Militància

Va començar a tenir contactes amb la Comissió Obrera del banc on treballava com a conseqüència d'una vaga laboral al seu lloc de treball. A finals de 1972 començà a vincular-se d'una manera més propera, anant a les reunions de la coordinadora del ram de Barcelona. La van detenir i anà a la presó. Durant aquesta experiència va establir contactes amb preses polítiques del PSUC i també amb dones anarquistes. El 1974 va ser detinguda al seu lloc de treball. Va sortir en llibertat pendent de judici, però aquest mai no es va celebrar. L'any 1975 va participar en les eleccions al Sindicat Vertical. Va compaginar la seva activitat sindical dins de CCOO amb la seva presència a la Delegació provincial

de la CN. La seva trajectòria sindical va estar vinculada al sector bancari a través de la Federació de banca i estalvi de la CONC i també de la Federació estatal de CCOO. Després del V Congrés del PSUC va començar la seva militància en el PCC formant part del Comitè Executiu. Un altre dels seus compromisos va ser la creació de la política sindical de les dones de Comissions des del 1976 fins el 1995. A partir de 1986 va ser secretària de la dona de la CONC fins el 1995. El 2005 era la presidenta de la cooperativa d'habitatge social Habitatge Entorn creada per CCOO de Catalunya.

Referències

Extracte de Cristina Borderías y Javier T. Hurtado, "*Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical, Estudis sobre el món del treball*, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC. (pp. 44-56).

Entrevista.

Entrevista realitzada entre el 03/12/98-16/02/99 per J. Tébar. Es va utilitzar l'idioma castellà i l'entrevista va durar 8h. 30 min. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

68. LÓPEZ ARROYO, Mercedes

Lloc i data de naixement

Palma del Río (Còrdova), 16 de desembre de 1951.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

El seu pare Manuel López treballà en una teuleria amb el seu avi i posteriorment com a jornalero. Fou secretari local de la UGT, a Mures, i membre del PCE abans de la guerra. Entre 1938 i 1946 va passar per diferents presons per la seva militància política. Fou condemnat a 30 anys, dels que va complir-ne vuit. Vivint la família a Palma del Río (Còrdova), fou detingut de nou el juliol de 1960. Va complir condemna de quatre anys primer a Còrdova i després a Burgos. La mare també provenia d'una família d'esquerres però no va militar mai en cap partit. Va seguir el seu marit en el seu recorregut per les presons, buscant feina a les diferents localitats.

Estudis

Primaris

Treball

A Palma del Río va treballar com a jornalera amb els seus pares. Després d'arribar a Catalunya va trobar feina en una empresa del metall, a Sabadell, on només hi va estar un any. Es va traslladar a Barberà on va treballar en Hilaturas de Barbarà S.A. (anomenada després Can Feu S.A.) entre els anys 1968 fins el 2004. Després d'aquesta perllongada permanència en una empresa, quan aquesta es deslocalitzà ingressà en el món dels contractes temporals i de l'atur fins la seva jubilació.

Arribada a Catalunya

La família es traslladà a Catalunya l'any 1967. Després de casar-se va acompanyar la seva parella al servei militar a Menorca entre novembre de 1972 i setembre de 1973, on va treballar en una empresa fent peces de ràdio i TV. Quan va retornar a Barberà s'incorporà a la seva antiga empresa sense dificultat.

Militància

Va començar a organitzar-se sindicalment el 1968. El seu pare la va posar en contacte amb un amic seu, militant del PSUC, i passà a formar part de la Joventut Comunista de Sabadell. Va ser escollida jurat d'empresa a partir dels anys setanta i entrà a la junta social del sindical del tèxtil local de la CNS. Cap a l'any 1985 fou responsable comarcal de la Secretaria de Pau i Solidaritat i membre del Consell de la CONC elegida pel territori. Fou regidora electa del PSUC en les eleccions municipals del 1979 a Badia (llavors era una Mancomunitat Inter-municipal entre Barberà del Vallès-Cerdanyola). Fou regidora d'ensenyament i cultura. El 1982, participà de la creació del Partit dels Comunistes de Catalunya (PCC). Això va tenir com a conseqüència la seva destitució com a regidora de Cerdanyola.

Referències

Extracte de Cristina Borderías y Javier T. Hurtado, "*Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical, Estudis sobre el món del treball, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC. (pp.64-70)*

Entrevista.

Entrevista realitzada entre el 24/07/98-23/09/98 per J. F. Mota. Es va utilitzar l'idioma castellà i va tenir una duració aproximada de tres hores i trenta minuts. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

69. LÓPEZ LÓPEZ, Isabel

Lloc i data de naixement

1951.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Els avis d'Isabel van emigrar de Galícia l'any 1936. L'avi era obrer de la construcció a Barcelona i va ser assassinat pels falangistes durant la guerra civil. La seva àvia era analfabeta i es dedicava a les feines del camp quan vivia a Galícia.

Estudis

Isabel va arribar a Catalunya als onze anys sense estudis previs. A Santa Perpètua de la Moguda es va matricular en un col·legi de monges. Es va treure el graduat escolar i va estudiar secretariat, comerç i jardineria.

Treball

Amb quinze anys va sortir del col·legi de monges i es va posar a treballar en una tintoreria. Després va trobar feina a una empresa tèxtil, confeccionant roba interior femenina en un taller petit. L'any 1969 va entrar a la SEAT, on hi va treballar fins el 1982. El 1986 començà a treballar a l'Ajuntament de Viladecans. Després, Isabel va treballar, pel seu compte, de manteniment de jardins en comunitats de propietaris.

Arribada a Catalunya

Isabel va arribar a Catalunya amb una cosina quan només comptava onze anys.

Militància

El primer conflicte laboral que va viure va ser al 1971 amb l'acomiadament de 30 persones a la SEAT. Es va ocupar la fàbrica. En aquell moment, Isabel va establir contacte amb un dels acomiadats i aquest li va dir que no sabia que fer perquè era clandestí i ella va decidir amagar-lo a casa seva. A partir d'aquest moment, va tenir contacte amb les persones de CCOO. Es va formar una Plataforma reivindicativa i cada any es feien aturades intermitents per diferents vagues. La Isabel explicava que quan va entrar a CCOO i al PSUC alhora va participar com a candidata a les eleccions Unitàries i Democràtiques i va sortir elegida. També es va fer sòcia de l'Associació de Veïns de Bellvitge i en el butlletí anomenat l'Assemblea Obrera. Al 1982 deixà la SEAT i el sindicat. Va ser detinguda en diverses ocasions per repartiment de propaganda il·legal i per denúncies de l'empresa de que era comunista. L'última vegada va ser ja mort Franco, que va sortir en les llistes a la candidatura i al dia següent la van detenir. A les poques hores estava fora. Totes els judicis van ser pel TOP exceptuant un que va ser per Consell de Guerra, però que finalment no va quedar en res. Va estar dues vegades a la presó de la Trinitat, on va romandre un mes aproximadament i va sortir-ne en llibertat provisional. La primera vegada que va ser empresonada va ser l'any 1972. Recorda que estava amb les dones de l'Assemblea de Catalunya, feien gimnàs i llegien. Va militar al PSUC fins al V Congrés i explicava que va estar a les llistes de la candidatura del Parlament un parell de cops.

Referències

És un extracte de BORDERÍAS, Cristina; HURTADO, Javier, T: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical"* Estudis sobre el món del treball, n. 2 1999, Arxiu històric de la CONC en III.3 Relació de dones pendents d'entrevistar. (pp. 125).

Entrevista

Síntesi de l'entrevista realitzada per José F. Mota Muñoz entre el 18/02/99 i el 11/03/99, amb una duració aproximada de cinc hores. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

70. AUNIÓ MORRO, Isabel

Pseudònim: "La negra"

Lloc i data de naixement

Badajoz, el 10 de setembre de 1952.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

Era de família d'esquerres. El pare treballava a la construcció, era contractista i ideològicament comunista. La mare, mestressa de casa.

Estudis

Primaris, batxillerat incomplet i Secretariat.

Treball

Va començar a treballar, als dotze anys, en una fàbrica tèxtil, "Juanico Hermanos". Més tard, treballaria en Nilfis aspiradores; tornilleria Mata; a Siemens i de venedora de llibres de dret.

Arribada a Catalunya

El primer en arribar va ser el pare al 1962, després la mare i finalment ella i el seu germà al gener de 1963 quan tenia deu anys. Arribaren a Cornellà.

Militància

Va entrar en contacte amb el món polític i sindical quan se'n va a treballar a Esplugues de Llobregat a Siemens al 1974. Va entrar en contacte amb Sectors i les Comissions de barris i fàbriques. Formà part de Bandera Roja, va estar als Quadres de formació on debatién sobre política i feia "accions sindicals". Als vint anys es casà "per fer la revolució", és a dir, per tenir més autonomia i poder fer política les 24 hores. Es presentà a les eleccions dins del Sindicato Vertical, i sortí escollida. Va ser delegada sindical del comitè de Siemens. Participà en les vagues comarcals i estatal d'aquells anys. En concret va tenir un paper destacat en l'organització de la vaga estatal per el conveni del sector Químic al 1974. Al 1975, de Bandera Roja passà al PSUC. S'implicà al Moviment Democràtic de Dones. Continuà participant en vagues i Primers de Maig fins al 1984 que deixà Siemens i la vida sindical. Va ser una decisió molt important ja que estava decidida a canviar la seva vida.

Entrevista.

Síntesi de l'entrevista realitzada el 14/11/95 per María Carmen García-Nieto. S'ha utilitzat l'idioma castellà. Es troba transcrita a Fons Orals de la Fundació Utopia Juan N. García Nieto.

71. DÍEZ HERNANDO, Adoración

Lloc i data de naixement

Tortuera (Guadalajara), 1953.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Adoración era la petita de deu germans. No va conèixer els seus avis materns. L'àvia paterna provenia d'una família benestant i va tenir un fill il·legítim, el pare d'Adoración. La figura i la posició del seu pare va marcar molt la vida d'Adoración. L'àvia paterna va tenir molta cura de la família fins que va morir.

Des d'aleshores la família va veure's en una situació econòmicament delicada, deixant el pare d'Adoración sense l'herència familiar.

Estudis

Va estudiar anglès a cura de Matesa fins que va sortir de l'empresa. Després se n'anà a Anglaterra per seguir els seus estudis i va obtenir el títol de Lowell Cambridge el 1972. El 1976 va començar els seus estudis de dret.

Treball

Quan la família va arribar a Barcelona van comprar un solar del barri del Carmel on tots els membres de la família hi treballaren durant els caps de setmana en la construcció d'un edifici de cinc plantes i deu pisos, amb l'objectiu d'ocupar-ne un i vendre o llogar la resta. Amb la idea d'estudiar comerç, Adoración va començar a dedicar-se a embolicar caramels a casa d'un veí del barri en les seves hores lliures. El 1967 va començar a treballar a Matesa, empresa on s'hi va estar quatre anys en el departament de programació. L'esclat de l'afer Matesa la va deixar sense feina i a l'atur l'any 1971, per la qual cosa es va traslladar a Anglaterra per seguir els seus estudis d'anglès. Abans d'arribar a Londres, va treballar d'au-pair durant les dues setmanes que s'hi va estar a París. A Londres va treballar a la Facultat d'Oftalmologia. Quan va tornar a Barcelona va entrar a treballar a l'empresa Cosmo, a la cadena de muntatge. El 1980 Adoración plegà de la Cosmo a causa d'un expedient de regulació de treball i començà a treballar al Gabinet Jurídic de CCOO.

Arribada a Catalunya

Va ser Alfredo, el germà gran del pare d'Adoración, el primer en emigrar a Barcelona. Quan va començar a treballar de manobre va portar a tota la seva família cap a Catalunya. Adoración, la seva mare i els seus germans van arribar a Barcelona el 1960.

Militància

Quan treballava a la Facultat d'Oftalmologia va tenir els seus primers contactes amb estudiants d'esquerres, molt influïts per la revolució cubana. L'entrada a l'empresa Cosmo va iniciar els seus contactes amb CCOO des de l'àmbit de l'empresa. Això li portarà més tard a militar al PSUC, tant des del moviment associatiu de barri com des del moviment estudiantil universitari. Va participar dins un seminari de joves cristians, el grup 2000, organitzant un esplai per als joves del Carmel. Aquest grup es va integrar a l'HOAC i feien reunions clandestines. Adoración va ser escollida, juntament amb altra companya, com a jurat d'empresa a Cosmo, organitzant una cèl·lula clandestina de Comissions. El 1973 va col·laborar amb el bufet de l'advocat i dirigent del PSUC Lluís Salvadores Verdasco, el qual va influir en el seu futur professional. D'aquesta manera, va començar els seus estudis de dret. El 1975 va ser reelegida com a enllaç sindical a la Cosmo. Durant el primer curs de la carrera de dret es va afiliar al PSUC (1975-1976) i entrà a formar part dins de la cèl·lula política del Partit a la facultat de dret. Al 1977 es va ficar a l'Associació del barri del Carmel, com a membre del PSUC i allà es va organitzar un grup laboral. Van fer seminaris, xerrades, conferències. Al 1981 el seu despatx va passar a estar dins de la CONC. Va participar a Iniciativa però ho deixà perquè no es va sentir identificada.

Referències

Es un extracte de VILLAR, Conchi: *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya, 1939-1978 (II). Biografies obreres. Fonts orals i militància sindical. Estudis sobre el món del treball* n° 3. 2000, Arxiu Històric de la CONC (pp. 41-48).

Entrevista.

Entrevista realitzada entre el 14-10-99/10-11/99 per Conchi Villar. Es va utilitzar l'idioma català-castellà i l'entrevista va tenir una duració aproximada de deu hores. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

72. OVALLE CUEVAS, Maria

Lloc i data de naixement

Còrdova, 18 d'octubre del 1953.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

El seu avi patern, Ramón Ovalle, va néixer a Granada i era agricultor. El seu avi matern va néixer a Granada i també es dedicava a l'agricultura. El pare de Maria, Antonio Ovalle, era jornaler i simpatitzant del PCE i CCOO. Va ser detingut dues vegades.

Estudis

Va fer alguns cursos polítics a Singuerlín.

Treball

Va treballar de dependent.

Arribada a Catalunya

Va arribar a Catalunya l'any 1970, seguint els passos de la seva germana que va arribar-hi un any abans.

Militància

Va entrar el PSUC al 1971, degut a que el seu pare era militant d'aquest partit. El partit considerava que era molt petita encara per a ser militant i no volia acceptar-la a ella, sinó a la seva germana més gran, però la Maria va insistir. Es va començar a moure en una cèl·lula en el barri de Santa Rosa, durant un any. Allà es dedicaren a discutir temes polítics i fer pintades. Va deixar un temps de militar perquè es va anar a viure al barri de Singuerlín, on van formar un altre cèl·lula, amb una gent que formava part de la Comunitat Cristiana. Però no era el seu ambient i va tornar a la de Santa Rosa, allà va ser fins la legalització del partit. Va entrar a CCOO al 1973 i va formar part del grups de barri, on muntaven els diaris "Mundo Obrero" i "Treball". Amb la legalització del partit va passar a ser més activa, va estar al Comitè del Barri, i si abans només recolzava les lluites de l'Associació de veïns de Singuerlín, en aquell moment de pas a la legalitat va passar a formar part activament durant molts anys. El dia de la legalització, ella va participar de la celebració amb la caravana de cotxes, a Santa Coloma. Recordava que van sortir al carrer a fer pintades pel procés 1001 i que va estar en l'aparell de propaganda preparant les eleccions

del 1977. Al 1981, va estar del V Congrés, on va anar com a delegada i sortí com a militant del PCC. Més tard tornà al PSUC, ja per formar Iniciativa per Catalunya.

Entrevista.

Síntesi de l'entrevista realitzada per José Manuel Hidalgo entre el 18/06/02 i el 24/07/02, amb una duració aproximada de vuit hores i trenta minuts. Dipositada a l' Arxiu Històric de la CONC.

73. SANCHEZ MEDINA, Concepción

Lloc i data de naixement

Sevilla, 29 de març del 1954.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

De família treballadora, el pare era ferroviari de Renfe, per completar el jornal feia tasques varies com electricista, lampista... La mare era mestressa de casa encara que també cosia al seu domicili. Els pares eren republicans, però la família de la mare era molt religiosa i estricta. En canvi, la família per part de pare estava bastant implicada a la política. Fruit d'això, el germà de l'avi, que era miner, va haver d'amagar-se tres anys a la fi de la guerra. Era de la UGT, va organitzar brigades de miners i escoltava la Pirenaica. Finalment va ser detingut però va tornar a ser lliure per la mediació d'un germà de l'avi que era un alt càrrec franquista. El seu tiet va participar a la guerra civil formant part del grup de "la quinta del biberón". Concepció va tenir una educació, per part de l'avià materna i l'escola Nacional, molt religiosa que la va marcar per la posterioritat.

Estudis

Primari. Batxiller incomplet. Va anar al servei Social de la Secció Femenina. Sociologia.

Treball

El primer treball va ser d'ajudant en una drogueria familiar. Ja a Barcelona, va treballar de dependenta al "Corte Inglés". Ho va deixar per a treballar en Discofón, fàbrica de discos (1972) i en Componentes electrónicos.

Arribada a Catalunya

Va venir a Catalunya als disset 17 anys, com a fruit del trasllat del seu pare; arribaren a Sant Joan Despí.

Militància

A principis dels anys setanta, a Sevilla, es movia dins dels moviments juvenils cristians. A Barcelona buscava un grup juvenil cristià al barri de Sant Just, però el grup que trobaria era una "tapadora" de Sectors de Barri de Bandera Roja. Els seus companys no la iniciaren fins que ella, en una reunió, després d'haver agafat uns pamflets del conflicte de la Fenixbron, plantejà que s'hauria de fer alguna cosa. A partir d'aquell moment la van tenir en compte. Les seves primeres reivindicacions van ser per equipaments a les Planes. Quan començà

a treballar a Componentes Electrónicos, unes amigues del grup també entraren i començaren a treballar per organitzar alguna protesta. Llavors entrà en contacte amb CCOO. Assistí a l'escola Sindical Primer de Maig. Va ser anomenada delegada sindical, participant dins del Sindicato Vertical i formà part de les UTT. Va estar present en la negociació comarcal del conveni del metall i per tant també a la vaga general de 1974. Aquest mateix any va ser detinguda preparant el Primer de Maig, mentre repartia fulletons per el carrer. Va estar tres dies tancada a la Comissaria de Via Laietana. Arrel de les pallisses li van trencar els timpans i li van quedar problemes d'oïda. Es casà al 1975 amb en Joan, també detingut, per poder visitar-lo a la Model, ja que a ell l'havien considerat pres polític. De Sectors de Barri passà a Sectors de fàbrica, entrà a Bandera Roja i després al PSUC. Començà a treballar dins d'aquest partit al Comitè de Sant Joan Despí i va ser anomenada Secretària General. Treballà amb altres dones per fer reivindicacions específiques com exigir guarderies. Participà del Primer Congrés de la Dona, de la comarca del Baix i va prendre consciència de que no es trobaven en posició d'igualtat amb els homes. Va abandonar la militància al PSUC als anys 80. Llavors deixà també la fàbrica per canviar de vida i començà a estudiar Sociologia, es presentà a les oposicions i va entrar a treballar a la Administració Pública de la Generalitat. A partir d'aquí començà a col·laborar amb els Comitès i amb els moviments de funció pública. Després d'un temps de reflexió entrà a militar a Iniciativa per Catalunya de Sant Joan Despí.

Entrevista.

Síntesi de l'entrevista realitzada el 22/11/95 per María Carmen García-Nieto. S'ha utilitzat l'idioma català- castellà- català. Es troba transcrita a Fons Orals de la Fundació Utopia Juan N. García Nieto.

74. HUERGA BARQUIN, Aurora

Lloc i data de naixement

Figuera de Toranzo (Santander), l'11 de novembre del 1957.

Dades bàsiques sobre la família d'origen

El pare era de Salamanca i estava encarregat de carreteres. La mare era molt avançada per la seva època. Quan arribaren a Sant Feliu el pare treballà en una immobiliària del Banc Urquijo, i ambdós s'afiliaren al PSUC. Aurora recordava que escoltaven Ràdio Pirenaica. La seva mare va ser una de les lluitadores que van aconseguir que es formés l'Associació de veïns del barri de la Salut i els seus germans, uns eren a Bandera Roja i l'altre va ser detingut per participar a l'Assemblea de Catalunya.

Estudis

Primaris i 3 anys de comerç. Va fer la prova d'accés a la Universitat per estudiar dret, però ho deixà degut al treball del sindicat.

Treball

Començà a treballar als catorze anys en una empresa de cartró, com a manipuladora. Treballà de dia i estudià de nit durant tres anys. Va entrar a treballar a Fibrofil i a Legrain.

Arribada a Catalunya

Al 1971 arribà amb catorze anys a Sant Feliu de Llobregat.

Militància

La seva formació sindical s'inicià a la fàbrica Fibrofil. Per una banda, per la influència i l'amistat d'una noia que pertanyia a les HOAC, i per l'altre perquè treballava al costat de la fàbrica Matacas que va iniciar una vaga. Participà a la vaga de l'Exin al 1973, junt amb el seu company que treballava allà i es tancaren a l'església de Molins de Rei. També va ser present a la vaga d'Elsa. Tota la seva família participà del moviment polític. Alguns familiars van passar per la presó. Ella acompanyava als seus pares a les reunions del PSUC a l'Arboç. Anà a les escoles de formació sindical de la transició. Amb disset anys mentre treballava a Legrain sortí triada jurat d'empresa. Llavors començà a plantejar i reivindicar temes sobre la diferència entre homes i dones. Organitzà a les altres dones de la fàbrica i totes participaren en la vaga general. Començà a trobar-se amb més gent d'altres empreses per fer alguna cosa més organitzada, reunint-se a l'Ateneu de San Just, allò seria l'inici de Comisiones. Va lluitar el 1979 per aconseguir un Conveni Unificat i estatal per el sector de Química i també va estar present activament a la vaga d'aquell conveni. La seva lluita era aconseguir que les dones tinguessin les mateixes categories i el mateix salari. Al 1987 s'afilià a CCOO, però ja abans era conscient de participar-hi. Al 1989 va ser triada responsable de la zona de Sant Feliu, de la comarca i poc després, Secretària General de Comisiones de Molins de Rei. Els seus germans eren de Bandera Roja i després es van integrar al PSUC, i ella participà dels actes d'aquest partit, però una mica com a independent. Li deien: "aquí viene la independiente del PSUC". Al 1991 s'afilià a Iniciativa. Va ser coordinadora de la sectorial de sindicalistes d'Iniciativa i participà en unes eleccions en el lloc 28 per aquest mateix partit.

Entrevista.

Síntesi de l'entrevista realitzada el 21/11/95 per María Carmen García-Nieto. S'ha utilitzat l'idioma castellà. Es troba transcrita a Fons Orals de la Fundació Utopia Juan N. García Nieto.

75. MUÑOZ PEREZ, Paqui

Lloc i data de naixement

Andorra de Teruel (Teruel), 19 d' abril de 1958.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Eren sis germans. El pare treballava a la mina i escoltava la Pirenaica. Havia sentit parlar de CCOO a casa, de fet al seu pare el van baixar de categoria degut a algun conflicte en el que havia participat.

Estudis

EGB. FP, administratiu.

Treball

La Paqui va trobar feina ràpidament. El primer treball va ser a un taller de costura, en el que va durar dues setmanes degut a les males condicions. Després va anar a una fàbrica de botons que s'anomenava Alameda, on va estar tres mesos. Durant 18 anys va treballar a la Braun. Administrativa al CAP de Cornellà.

Arribada a Catalunya

El 1973, amb catorze anys arribà a Cornellà, al barri de Sant Ildefons. Les primeres en arribar van ser les dues germanes més grans. La resta anava arribant segons acabaven l'EGB. Els últims en arribar van ser els pares.

Militància.

Va començar a militar a OIC, (Organización de Izquierda Comunista) i militava a les COAS. Quan estava a les joventuts de les OIC, compartia un centre juvenil amb les joventuts del PSUC i amb ORT (Organización Revolucionaria de Trabajadores), a les Planes de Sant Joan. Allà feien moltes activitats tant polítiques com de lleure. Explicava que quan es legalitzà el PSUC els partits petits començaren a desaparèixer, i els militants que formaven part de les OIC van entrar a CCOO. Al 1974 es va presentar als Comitès Juvenils de la Braun, tenia setge anys. Al 1977 va ingressar a CCOO. Dos anys més tard va participar de les eleccions sindicals. Explica que la seva militància sindical va ser donant xerrades, participant d'assemblees i del butlletí intern de la Braun. Va militar al PSUC i després va estar al PCC. Va deixar l'activitat política i sindical quan deixà la fàbrica als voltants de 1990.

Referències

Síntesi de l'entrevista realitzada el 07/07/93 per Juan García-Nieto. S'ha utilitzat l'idioma castellà. Es troba transcrita a Fons Orals de la Fundació Utopia Juan García Nieto.

76. SANTIAGO MONTILLA, Vicenta

Lloc i data de naixement

Lopera (Jaén), 1958.

Treball

A l'empresa Heoehst.

Arribada a Catalunya

Als nou anys va arribar al Baix Llobregat.

Militància.

Des de molt jove participà del teixit polític de Sant Feliu. Als divuit anys, amb tres d'experiència com a delegada de la Hoechst, es presentà a les primeres eleccions sindicals i entrà a CC.OO com a responsable de l'assessoria de

químiques. Des del sindicat va organitzar les mobilitzacions pel conveni general de la química l'any 1979. Amb la mobilització es volia pressionar per aconseguir un sol conveni per tot el sector. També s'ocupava de negociar amb els empresaris quan s'acomiadava algun treballador. Liderà la campanya per la construcció de l'ambulatori a partir de l'any 1976. Membre del Casal de la Dona, assessorava a les treballadores que acudien a ell, sobre convenis i condicions laborals. També estigué vinculada al PSUC però sense arribar a formar part de l'equip de govern.

Referències

És un extracte de la informació publicada a RIBA, Caterina, *Dones de Sant Feliu de Llobregat. Les altres protagonistes de la història.*, Sant Feliu de Llobregat, Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat, 2006, pp.148-150.

77. FERNANDEZ SORIA, Encarna

Lloc i data de naixement

Villanueva de las Torres (Granada), 1 de desembre del 1959.

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Tant el pare com la mare eren arrendataris d'un camp, el pare tenia cura dels animals i la mare treballava la terra. El seu pare va participar a la guerra civil amb els republicans. Els seus tiets, també republicans, van ser detinguts.

Estudis

EGB. Batxiller. Història a la Universitat de Barcelona.

Treball

El primer treball va ser en una guarderia municipal, com a monitora als migdies, allà va estar 15 anys. Després ja treballà com a mestra.

Arribada a Catalunya

Van arribar en tres tandes, primer les germanes grans i, al 1971, amb 12 anys, ella arribà a Cornellà.

Militància.

Les seves germanes estaven polititzades i la portaven a reunions de Bandera Roja. Quan va començar el COU, al 1975, va viure l'ambient polític del moment. Llavors anava a les manifestacions, a vagues en solidaritat amb les empreses i protestes com per la canalització del riu Llobregat. Durant aquesta època milità primer en les Plataformes Anticapitalistes, després va passar a ser de les Joventuts de la OIC. Però deixà de militar en elles quan es fusionaren amb MC i està un temps sense militar. Entre 1976 i 1977 va estudiar a la Universitat d'Història i allà també participarà en les vagues que convocaven el professorats i els estudiants. Cap a l'any 1984, s'afilià a CCOO, per informar-se sobre els seus drets. Havia treballat fent reivindicacions però des d'paper autònom. Arrel de la seva integració a la Federació d'Ensenyança, es va integrar més al treball de sindicat, però des de l'àmbit de l'educació. Com a conseqüència va estar a la Vaga Estatal d'Ensenyança a l'any 1988. També hi va tenir un paper molt

actiu al Moviment de Renovació Pedagògica i va assistir al Primer Congrés a Catalunya celebrat l'agost de 1956 (per raons de seguretat en la documentació figura l'octubre). Va ser nomenada Secretària de la dona de CCOO del Baix Llobregat. Segons explicava a Fons Orals de la Fundació Utopia Juan N. García Nieto va militar al PSUC. Cap el 2005 estava alliberada com a delegada del CP Pau Casals, militant a Iniciativa per Catalunya.

Referències

Síntesi de l'entrevista realitzada el 19/10/95 per María Carmen García-Nieto. S'ha utilitzat l'idioma castellà. Es troba transcrita a Fons Orals de la Fundació Utopia Juan N. García Nieto.

78. ALMANSA, Maribel

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

Els seus pares estaven molt polititzats. La seva mare va estar detinguda el 1945.

Treball

El seu primer treball va ser amb quinze anys. Va treballar a la Telefònica de Barcelona, com a botons.

Militància

És a la Telefònica quan va començar a prendre consciència política, al llegir els fulls volants que repartia CCOO clandestinament. Gràcies a la seva professió de botons, es va moure per tot l'edifici i va aconseguir recollir diners per els acomiadats de la SEAT. Ella diu que inesperadament es trobà militant a CCOO i després al PSUC. I que des d'aquest moment va estar a tot arreu.

Referències

És una síntesi de la informació publicada en ROMEU ALFARO, Fernanda, *El silencio roto, Mujeres contra el Franquismo*, Auto editat: Fernanda Romeu Alfaro, 1994, p. 201-223-224.

79. ARRANZ CASTILLO, Amparo

Lloc i data de naixement

Barcelona ???

Militància.

Tot i que ella afirma que no ha estat mai de cap partit, segons l'Arxiu Històric de la Ciutat va ser del PSUC. Així mateix ho deia López Raimundo en una de les seves obres. Amparo assevera que va lluitar i que per això la van detenir i l'acusaren de tenir propaganda il·legal, com diaris i manifestos del PSUC a casa seva. Ella explicava que repartia diaris com "Mundo Obrero", "La República", que venia cupons i recaptava fons. De resultes de tot això va estar vuit dies a la comissaria de la Diagonal i després 12 dies a la Jefatura. El seu

judici va durar una hora. Diu que en 1958 la van cridar els de la Brigada Político Social i la van fer firmar un paper conforme ella era comunista.

Referències

Síntesi de la informació publicada a CUEVAS, TOMASA, *Testimonios de mujeres en las cárceles franquistas*, Editor Jorge Montes, Instituto de estudios Altorgoneses, 2004, pp. 574-581. També es pot trobar l'entrevista realitzada per la Tomasa Cuevas, que està dipositada a Fons Orals de l'Arxiu Històric de la Ciutat.

80. BALLESTEROS, Clotilde

Lloc i data de naixement

Província de Guadalajara ???

Militància.

Amb motiu de l'evacuació del seu poble va haver de fugir cap a Guadalajara. Va participar activament en defensa de la República. Va ingressar al PCE i també al PSUC. El seu company estava a la direcció del PCE. La van detenir amb la Junta de Casado, però al tenir que alletar a la seva filla, la van deixar sortir. Després de la mort del seu company es va començar a reorganitzar amb alguns militants per ajudar els que estaven dins de les presons. Es va casar al 1944 i van acusar al seu marit de propaganda il·legal. Quan el seu marit va estar detingut, la policia va entrar a casa seva, però no van trobar res. Ella va continuar treballant clandestinament en la qüestió de propaganda. Amb la sortida del seu marit de la presó es van anar a viure al Pont de Suert, al 1951, i allà van viure 11 anys. Ella diu que ha estat poc temps desconnectada del partit.

Referències

Síntesi de la informació publicada a CUEVAS TOMASA, *Mujeres en las cárceles franquistas*, Madrid, Editorial Casa de Campo, pp. 86-88. També es pot trobar l'entrevista realitzada per la Tomasa Cuevas, que està dipositada a l'Arxiu Històric de la Ciutat.

81. BLANES, Josepa

Pseudònim: Reis Bertral

Lloc i data de naixement???

Estudis

Magisteri

Treball

Mestre d'escola de la promoció republicana. Mestre rural a Porquerisses i, més tard, al Raval de Can Tunis. Mestre organitzadora del serveis d'acollida creats per la Generalitat quan a Barcelona es concentraven milers d'infants i de dones fugitius de la seva llar en terres conquerides per les tropes franquistes. Treballà

a Ràdio Pirenaica en les emissions en català. Després, en una emissora a Bulgària. Durant molts anys va ser redactora i locutora a Ràdio Sofia en llengua espanyola.

Militància

Formà part de la Unió de Dones de Catalunya en representació d'Estat Català, per bé que responia ja als interessos del PSUC. Després de la guerra, el 1945, estava exiliada a França i seguia militant a Estat Català. Quan marxà a França va deixar tres fills petits amb la seva mare. Conegué l'experiència de una França ocupada, la Guerra Freda, les decepcions a la Romania de Ceausescu... A l'exili fou la receptora d'una "Carta Oberta de Joan Comorera a Reis Bertral, dirigent d'Estat Català", escrita probablement a les darreries de 1948, poc abans d'esclatar la crisi Comorera. En el primer Congrés del PSUC, celebrat a París a l'agost de 1956, fou escollida membre suplent del Comitè central i renovà el càrrec en el segon Congrés de 1965. Fou elegida, així mateix, membre del Comitè central en el Quart Congrés celebrat a Barcelona el 1977.

Referència

Pàmies Teresa, *Treball, 1936-2006. Diari dels treballadors de la Ciutat i el Camp*. Generalitat de Catalunya. Guixé, 2002, 120. Vinyes, 1998, pp. 30 i 112. Pelai Pagès, 2000.

82. BONA PUIGVERT, Remei

Pseudònims: "Anna Martí", "Teresa Claramunt".

Lloc i data de naixement

Sabadell ???

Dades bàsiques sobre la seva família d'origen

El seu avi patern va néixer a Milà i era cap de ferrocarrils. Pel que fa a la seva militància, era republicà. La seva àvia paterna va néixer a Logronyo i es dedicava a les feines de la casa. Respecte als seus avis materns, tots dos van néixer a Sant Pau de Segories i eren pagesos. La mare de Remei era propietària d'una botiga i d'ideologia republicana. El seu pare va néixer a Calahorra (Logronyo) i era "viatjant".

Estudis

Va estudiar fins als 12 anys i després va anar a la universitat, on va cursar estudis d'Assistent Social, Secretariat i Dret.

Treball

Remei va ser dependenta, botones, secretària de direcció, assistenta social, professora a l'UAB i jutgessa. Ha treballat al sector del comerç, així com també en un gremi de fabricants, Càrites i a l'administració pública.

Militància

El primer contacte amb grups polítics es va donar quan va estar al FOC, que tenia com funció específica captar als joves obrers, donar-los cursos de formació

i fer campaments d'estiu. Allà hi havia gent de diversos grups polítics. El FOC convocava manifestacions fantasmes, com les del Primer de Maig. Entre 1970-71 va arribar a Espronceda, s'havia casat al 1968, i el seu marit havia estat detingut varies vegades. En una d'aquestes detencions, elles van anar, amb els familiars dels detinguts, a demanar al bisbe que no els maltractessin. A Espronceda mentre treballava com a assistenta social, va entrar a una cèl·lula del PSUC, més tard va passar a l'organització del centre. Explicava que no va pertànyer al Comitè perquè no va voler. Ja durant la democràcia li van proposar d'estar al Comitè Local i va durar dos mesos. La seva tasca política l'alternava amb els estudis i l'activitat sindical. La policia va entrar dos o tres cops a la Universitat i ella havia de marxar corrent, una de les vegades, va haver de sortir per la finestra estant ja embarassada. Va participar en l'Assemblea Democràtica de Catalunya de Sabadell. Més tard, després d'un viatge a Itàlia va organitzar un cursos polítics d'estiu donats per militants italians. Al 1987, va deixar de militar al PSUC.

Entrevista.

És una síntesi de l'entrevista realitzada per Xavier Domènech entre l'11/01/01 i 08/02/01, amb una duració aproximada de nou hores. Dipositada a l'Arxiu Històric de la CONC.

83. CASADELLÀ, Lola

Lloc i data de naixement

Alcoletge (Lleida) ???

Dades bàsiques sobre la família d'origen

La seva família era pagesa. El seu pare votava a les dretes.

Estudis

Infermeria

Treball

A França, a l'exili, reclutada per un sindicat catòlic per anar a fer tasques al camp, es traslladà prop de Lyon, on acabà treballant en una botiga.

Militància

Durant la guerra va militar en les JSUC. Participà en la guerra al front d'Aragó amb una unitat sanitària organitzada per la FETE, junt amb la columna Del Barrio. Traslladada a Barcelona estudia infermeria i es casà, l'any 1938, a Molins de Rei. En passar la frontera l'any 1939 va ser internada en un refugi d'on sortí per donar a llum una nena a la Maternitat de Rennes. Amb l'ocupació alemanya a França va ser internada al camp de Sant Cebrià on se li va morir la seva filla de tres mesos. Per la seva participació en accions de propaganda i aolliment per a la Resistència, va ser detinguda l'agost de 1942, i condemnada a una multa i a dos anys de presó que va complir a Les Baumettes (Marsella), després a Rennes i finalment a Romanville, des d'on va ser deportada a Ravensbrück l'abril de 1944. Treballà en una fàbrica de materials de guerra al comando de Holleischen i participà en tasques de sabotatge. Després de l'alliberament va retrobar el seu marit, incorporat a l'exèrcit francès des

d'Argelers i refugiat, més tard a Suècia; van viure a Lyon, on Lola va ser membre de la direcció de la secció Espanyola de la FNDIRP.

Referències.

És una síntesi de AMICAL DE MAUTHAUSEN I ALTRES CAMPS, *Rabrensbück, un espai de mort, un espai de record. Un viatge acompanyant la Neus Català (10-14 d'abril de 2003)*, Barcelona, Amical de Mauthausen i altres camps i de totes les víctimes del nazisme d'Espanya, 2004, p. 17. CATALÀ, Neus, *De la resistència i la deportació. 50 testimonios de mujeres españolas* (presentació, per M. Vázquez Montalbán) (pròleg, per M. Fernández Nieto), Barcelona, Ediciones Península, 2000, pp. 146-156.

84. DERN, Maria

Militància.

Recorda que, només amb deu anys, el seu pare ja li encomanava feines, que per ella en aquell moment eren estranyes, com amagar unes armes i donar-les a una persona, o com acompanyar a altra gent a llocs desconeguts. A Sabadell, a la República, des dels dotze anys va estar afiliada a la CNT, i era del grup dels "trentistes". Ella al igual que la resta de companys van entrar finalment a l'UGT. Allà es va formar a l'escola de quadres. Al final de la guerra va passar la frontera i va ser separada de la seva família (el seu marit estava en un camp de concentració). Després d'estar a diferents llocs, es va establir durant una any i mig a un poble on va treballar i enviar diners a la seva família. Va decidir marxar sense dir res cap a Toulouse. Va córrer el risc de ser detinguda, ja que no tenia papers, però tot i així va estar tres anys vivint, indocumentada, en aquella ciutat. Finalment el seu marit va sortir del camp i, juntament amb ella i el seu cunyat, es van anar a viure junts. La Maria durant una any va estar portant paquets als presos polítics, feia d'enllaç. Al 1943 amb la mort del seu marit, el partit la va anar a buscar per continuar més seriosament i ella va acceptar. Però va caure malalta i va haver de marxar a Perpinyà. A la seva tornada a Toulouse va continuar la seva tasca política i va organitzar la Unió de Dones de Catalunya. Ella explicava que feia tot el que li deia el partit i va fer moltes coses per el PSUC. Deia que mai el va deixar.

Referències

És una síntesi de l'entrevista realitzada per Tomasa Cuevas. Es va utilitzar l'idioma català. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Tomasa Cuevas.

85. HERNÁNDEZ, Teresa

Lloc i data de naixement

Barcelona

Militància.

En finalitzar la guerra, la Teresa estava dins de la direcció clandestina del PSUC intentant, juntament amb altres companys, reorganitzar el partit. Però hi

havia un confident i les van detenir a ella, a la seva germana, a la Maria Domènech i a la Maria González. Totes militants del PSUC. La van portar a Jefatura i la van maltractar i torturar. El judici va durar tres dies i la van condemnar a pena de mort, junt amb la seva germana i la Maria Domènech. Al final van commutar-li la pena per 30 anys de presó. Va passar per el penal de les Corts. Va sortir el 12 de maig de 1956, després d'estar quasi divuit anys tancada. Al sortir d'allà no va continuar militant ja que va estava molt desmoralitzada.

Referències

Síntesi de la informació publicada a CUEVAS, TOMASA, *Testimonios de mujeres en las cárceles franquistas*, Editor Jorge Montes, Instituto de estudios Altoragoneses, 2004, pp. 551-553, 565-574, 581. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Tomasa Cuevas.

86. MANJON, Maria Flores

Treball

Serventa.

Militància.

Va participat de la primera vaga de tramvies al costat dels estudiants. Al 1951 es va casar. A casa seva anava un home venent-li cupons que suposadament els diners anaven per un home malalt. Però ella un dia enfadada li va dir que per a que anava realment i ell li va explicar que anava per la família d'un pres comunista. D'aquesta forma va entrar en contacte amb el partit. Aquest senyor li va presentar a un company i aquest li va donar el diari "Mundo Obrero", els Estatuts del Partit... Va estar tant a la vaga dels tramviàries al 1957 com al 1959. La seva tasca era aconseguir, junt amb altres dones, que ningú no pugés als trens. A l'any 1960 la van detenir junt amb el seu marit. Va haver de presentar-se durant 8 dies a la comissaria. Al seu marit el van portar a la Modelo. Va estar vigilada tres mesos. Durant l'empresonament del seu marit, 1961-62-63, va encarregar-se ella sola de la propaganda del sector de la construcció. Ella, junt amb Joan Carbonell, van reorganitzar el partit. El Primer de maig de 1967 les convoquen a Torre Baró i allà ella va fer una petita xerrada. Al final es va presentar la policia. A ella la van detenir perquè va voler ajudar a una companya. Va estar 72 hores detinguda i li van prendre declaració al Palau de Justícia, però després va ser alliberada. Al cap de dos mesos, la policia hi va anar a casa seva però com estava molt malalta, la van detenir durant 10 dies en el domicili fins que la portaren a un hospital, d'allà va sortir i la van tornar a detenir mentre estava esperant a fora d'una presó. Li van prendre declaració i li van demanar 6 mesos que al final no els va haver de complir. Va seguir treballant per el partit i va estar a "Mujeres Democráticas" Segons l'Arxiu Històric de la Ciutat, va ser membre del PSUC.

Referències

Síntesi de l'entrevista realitzada per la Tomasa Cuevas, que està dipositada a l'Arxiu Històric de la Ciutat (AHCB). Fons Orals. Esta transcrita i es va utilitzar l'idioma castellà.

87. NAVARRO ARROYO, Josefa

Militància.

Al 1938 la Josefa va ser nomenada consellera del Prat del Llobregat. Allà, ella i les seves companyes, sota el nom de l'Aliança de la Dona Jove, van fer moltes activitats.

Referències

És extracte de Cèlia Cañellas Julià, "La presència femenina als consells municipals al Baix Llobregat entre 1934 y 1939. El símptoma d'un fenomen?", en Cristina Borderías (editora), *Les dones i la història al Baix Llobregat II*, Barcelona, Publicacions de l' Abadia de Montserrat, 2002, pp. 88.

88. NOGUERA TARDÀ, Maria

Militància.

A Sant Feliu, el consell de govern va configurar l'aliança de PSUC i CNT, i la Maria va poder integrar-se al consell pel PSUC cap al 1937-38.

Referències

És extracte de Cèlia Cañellas Julià, "La presència femenina als consells municipals al Baix Llobregat entre 1934 y1939. El símptoma d'un fenomen?", en Cristina Borderías (editora), *Les dones i la història al Baix Llobregat II*, Barcelona, Publicacions de l' Abadia de Montserrat, 2002, pp. 91.

89. PELAUY, María Antonia

Militància.

La María va participar dins del Comte de Solidaritat, allà va treballar de forma continuada. Ella va representar el món de la cultura. També va formar part del PSUC, i com a tal, va estar a reunions, ajudant en temes diversos, com festivals... La van enviar a Praga a un Consell de Pau, com a representant. Ella diu que la seva acció política sempre va estar encaminada com a antifranquista, independentment del seu carnet de militant. Continuà el seu treball dins de Solidaritat i va entrar dins de l'Assemblea de Catalunya.

Referències

Es una síntesi de la informació publicada en ROMEU ALFARO, Fernanda, *El silencio roto, Mujeres contra el Franquismo*, Auto editat: Fernanda Romeu Alfaro, 1994, p. 220.

90. RAMIS, Angela

Lloc i data de naixement

Figueres, Girona ???

Militància.

A l'acabar la guerra, va buscar contacte amb el PSUC i es va afiliar. Alguns militants van començar a reunir-se a casa seva. La seva tasca més destacada va ser la d'ajudar a passar gent d'esquerra per la muntanya fins "Le Perthus". Un dia la van agafar a la frontera francesa i, com a conseqüència, va estar 18 dies a comissaria i després d'això la van enviar a la presó de Figueres. Allà va tenir un Consell de Militars que la van enviar al penal de Les Corts a Barcelona. Va fugir d'aquest penal amb una companya anomenada Adelaida. Tot i que elles es volen quedar treballant políticament a Catalunya, el partit decidí enviar-les a França. Van passar clandestinament els Pirineus i finalment van arribar a Toulouse després de moltes tensions. El primer contacte a la ciutat francesa va ser amb el PSUC, que no les va fer gaire cas. Carrillo, que estava allà en aquells moments, es va posar en contacte amb elles i van poder treballar pel partit a la zona. Es van quedar treballant en un hospital a Tolouse, fins que al marit de l'Angela el van deportar al 1950. D'allà va anar a Hongria i el seu marit va morir a Budapest.

Referències

Síntesi de la informació publicada a CUEVAS, TOMASA, *Testimonios de mujeres en las cárceles franquistas*, Editor Jorge Montes, Instituto de estudios Altorgoneses, 2004, pp. 529-537, 563-565. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Orals. Col·lecció Tomasa Cuevas.

91. YAGÜE PI, Pilar

Lloc i data de naixement

El Prat del Llobregat ???

Estudis

Primari. Batxillerat. Magisteri.

Militància

Va ser presidenta del Casal de la Joventut. Membre de la taula de Joves. Membre del Comitè Executiu de les JJCC. Als 22 anys com a membre del PSUC va compondre el primer Ajuntament Democràtic del Prat del Llobregat.

Referències

És un extracte de la informació publicada a Bengoechea, Soledad; Renom i Pulit, Mercè, *Memòria i compromís. Classes treballadores, sindicalisme i política al Prat de Llobregat (1917-1979)*, Barcelona, Columna Edicions, 1999, pp. 304.

ARXIUS I BIBLIOGRAFIA CONSULTATS

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fonts Orals

Font Orals de la Fundació Utopia Juan N. García Nieto

Fonts Fundació Cipriano García, Arxiu històric de la CONC. Font Orals

(En general, les biblioteques on s'ha consultat la bibliografia està senyalada al final de cada llibre citat a la bibliografia).

BIBLIOGRAFIA SOBRE DONES, MOVIMENT OBRER I PARTITS POLÍTICS QUE TRACTA DE DONES DEL PSUC:

ABAD, Irene, *En las puertas de la prisión. De la solidaridad a la concentración política de las mujeres de los presos del franquismo*, Barcelona, Icària, 2012.

ALCALDE, Carmen, *La mujer en la guerra civil española* (pròleg de Lidia Falcón), Madrid, Editorial Cambio 16, 1976, 225. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

ALCALDE, Carmen, *Mujeres en el franquismo. Exiliadas, nacionalistas y opositoras* (pròleg de Manuel Vázquez Montalbán), Barcelona, Flor del Viento, 1996, 188 pp. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

AMICAL DE MAUTHAUSEN I ALTRES CAMPS, *Rabrensbüch, un espai de mort, un espai de record. Un viatge acompanyant la Neus Català (10-14 d'abril de 2003)*, Barcelona, Amical de Mauthausen i altres camps i de totes les víctimes del nazisme d'Espanya, 2004. (Amical de Mauthausen i altres camps).

ARRIERO ARRANZ, Francisco, "El movimiento democrático de mujeres: del antifranquismo a la movilización vecinal y feminista", a *Historia, Trabajo y Sociedad*, Madrid, Fundación 1º de mayo, 2011, pp. 33-62.

ASSOCIACIÓ CATALANA D'EXPRESOS POLÍTICS, *Notícia de la negra nit. Vides i veus a les presons franquistes (1939-1959)* (presentació de Manuel Royes i Vila), Diputació de Barcelona, 2001, 429 pp. (Biblioteca de l'Arxiu Històric de la Ciutat, "Ca L'Ardiaca").

AYMERICH, Pilar & PESSARRODONA, Marta, *Montserrat Roig. Un retrat*, Generalitat de Catalunya/Institut Català de la Dona, segona edició, 2001, 109 pp. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

BALFOUR, Sebastián, *La Dictadura, los trabajadoras y la ciudad. El movimiento obrero en el área metropolitana de Barcelona (1939-1988)*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1994, 291, pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

BATISTA, Antoni, *La Brigada Social*, Barcelona, Empúries, 1995, 283 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

BATISTA, Antoni & PLAYÀ MASET, J., *La gran conspiració. Crònica de l'Assemblea de Catalunya* (pròleg de Josep Benet), Barcelona, Empúries, 1991, 355 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

BENACH, Joan, JUNCOSA, Xavier i LÓPEZ ARNAL, Salvador, *Del pensar, del viure, del fer. Escritos sobre "Integral Sacristán"*, El Viejo Topo, 2006. (Biblioteca de l'Arxiu de CCOO).

BENGOECHEA, Soledad & RENOM, Mercè, *Memòria i compromís. Classes treballadores, sindicalisme i política al Prat de Llobregat (1917-1979)*, Barcelona, Columna, 1999, 341 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

BORDERÍAS, Cristina & T. HURTADO, Javier (coordinadors), *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Perfils biogràfics del projecte "Fonts orals i militància sindical"*, Barcelona, Estudis sobre el món del treball, 2, 1999, 125 pp. (Biblioteca de l'Arxiu de CCOO).

BORDERÍAS, Cristina & BORRELL, Mònica & IBARZ, Jordi, & VILLAR, Conchi, "Los eslabones perdidos del sindicalismo democrático: la militancia femenina en las CCOO de Catalunya durante el franquismo", en *Historia Contemporánea*, 26, 2003, pp. 161-206.

BORRÀS BORRAS, Maria Rosa, "Sobre los orígenes del Moviment Democràtic de Dones", comunicació presentada en el Primer Congrés d'Història del PSUC celebrat del 5 al 7 d'octubre de 2006 a Barcelona, un Congrés que fou organitzat per l'Associació Catalana d'Investigacions Marxistes.

CAMINAL BADIA, Miquel, *Joan Comorera i la revolució democràtica*, tesi doctoral mecanografiada dirigida per J.A. González Casanova, Facultat de Ciències Econòmiques, UB, 1983 (10 vols.) Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

CAÑELLAS, Cèlia & TORAN, Rosa, *Dolors Piera. Mestra, política i exiliada* (pròleg de Teresa Pàmies), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, 211 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

CAÑELLAS JULIÀ, Cèlia "La presència femenina als consells municipals al Baix Llobregat entre 1934 i 1939. El símptoma d'un fenomen?", en "*Les dones i la història al Baix Llobregat*" (2 vols.), Cristina Borderías (editora) Soledad Bengoechea (coordinadora), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2002), 830 pp. vol. II, pp. 61-99. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

CARRALDA, Ferran & COLOMER, Leandre, "Conversa amb Gregori López Raimundo", a *L'Avenç*, Barcelona, núm. 11, desembre, 1978, pp. 7-11.

CASTERÀS, Ramon, *Las JSUC: ante la guerra y la revolución (1936-1939)* (pròleg de Nazario González), Barcelona, Editorial Nova Terra, 1977, 367 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

CATALÀ, Neus, *De la resistència i la deportació. 50 testimonios de mujeres españolas* (presentació, per M. Vázquez Montalbán) (pròleg, per M. Fernández Nieto), Barcelona, Ediciones Península, 2000, 413 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

CATALÀ, Neus, "Les campanes de Praga", pp. 30-31, dins el dossier "Els camps nazis. 60 anys després", a *L'Avenç*, Barcelona, nº 302, maig 2005, pp. 21-43.

CEBRIÁN, Carme, *Estimat PSUC*, Barcelona, Editorial Empúries, S.A., 1997, 452 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

CEBRIÁN, Carme, "El somni d'una nit d'estiu", a *L'Avenç*, Barcelona, nº 230, novembre de 1998, pp. 8-13.

CEBRIAN, Carme; HISPANO, Marià, (ed.) "Testimoni de la resistència antifranquista I, Dossier de *L'Avenç*, Barcelona, nº 233, febrer de 1999, pp. 24-42 i 59-62.

100 Mujeres del siglo XX que abrieron camino a la igualdad en el siglo XXI (Exposició organitzada pel Consejo de la Mujer de la Comunidad de Madrid. Carmen Sarasúa, comissària), Catàleg, Consejo de la Mujer, 2001, 128 pp. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

COLOMER I ALSINA, Josep Maria, *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*, Barcelona, Curial, 1978, 2 vols. primer vol. 312 pp.; segon vol. 210 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

IV Congrés del Partit Socialista Unificat de Catalunya. Recull de material i d'intervencions (29 d'octubre a l'1 de novembre de 1977), Barcelona, Laia, 1978, 381 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

CUEVAS GUTIÉRREZ, Tomasa, *Mujeres de la resistencia*, Barcelona, Sirocco Books, 1986, 319 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

CUEVAS GUTIÉRREZ, Tomasa, *Testimonios de mujeres en las cárceles franquistas* (edició preparada per Jorge J. Montes Salguero), Huesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses, 2004, 913 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

DD.AA., *El feminisme al PSUC. Els anys setanta i vuitanta del segle XX*, Adpo, 2009.

DD.AA., *Albert Fina*, Barcelona, Los libros de La Factoría, 2001, 285 pp. (Biblioteca de Socials, UAB).

DD.AA. *Una esperança desfeta. L'exili de 1939*, (presentació de Jordi Pujol) (pròleg de Josep M. Ainaud de Lasarte), Barcelona, 2000, Museu d'Història de

Catalunya, 171 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

DD.AA. *Diccionari Biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*, Edicions Universitat de Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, 1482 pp. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

DD.AA., *Dona i societat a la Catalunya actual*, Barcelona, Edicions 62, 1978, 231 pp. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

DD.AA., *Les dones i la política: alcaldeses i regidores de Catalunya* (a cura de Núria Albó, Juli Busquets i Rosa Martí. Introducció de Marina Subirats), Barcelona, Edicions la Magrana/Edicions 62, 1989, 267 pp. (Biblioteca de l'Arxiu de la Ciutat "Ca L'Ardiaca").

DI FEBO, Giuliana, *Resistencia de mujeres en España 1936-1976* (pròleg de Dolors Calvet), Barcelona, Icaria, 1979, 239 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República).

DOMÈNECH SAMPERE, Xavier, *Quan el carrer va deixar de ser seu. Moviment obrer, societat civil i canvi polític. Sabadell (1966-1976)* (pròleg de Carme Molinero), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, 390 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

Dossier "Testimonis de la resistència antifranquista I", nº 233 a *L'Avenç*, febrer de 1999, pp. 24-42 i 59-62.

DUCH PLANA, Montserrat, "Presó de dones", a *Els camps de concentració i el món penitenciari a Espanya durant la guerra civil i el franquisme* (J. Sobrequés, C. Molinero, M. Sala (eds.)), Barcelona, Museu d'Història de Catalunya/Crítica, 2003, pp. 580-594. (Biblioteca de Socials, UAB).

D'un roig encès. Margarida Abril. Evocacions sobre un símbol del comunisme català (introducció Margarida Colomer), Barcelona, Pere Ardiaca, 2004, 153 pp. (Biblioteca de Ciències de la Comunicació, UAB).

ESTIVILL, Angel, *Lina Ódena: la gran heroïna de las juventudes revolucionarias de España*, Barcelona, Maucci [1938?], 93 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

FERRANDO PUIG, Emili, *La dona a Badalona. Cent anys de protagonisme invisible (1887-1997)*, Barcelona, Editorial Mediterrànies, 2000, 373 pp. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

FONTSERÉ, Carles, *Per als germans del front [document gràfic]: Dones treballen. Cartell del PSU i UGT*, Barcelona, Institut Pomenpeu, s.d. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

GALLEGO I MARÍN, Gregori, *Els anònims de la transició. Història oral del moviment obrer a Lleida i a Balaguer (1960-1970)* (pròleg de Joan Biscarri),

Lleida Pagès editors, 1996, 318 pp. (Biblioteca de Ciències de la Comunicació, UAB).

GARCÍA, Cipriano, "El model Terrassa", en MAYAYO, Andreu & FERNÁNDEZ, Ricard & RUIZ, Maruja [et al.], *La nostra utopia PSUC. Cinquanta anys d'història de Catalunya*, Barcelona, Planeta, 1986, pp. 35-50. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

GARCÍA, Consuelo, *Las cárceles de Soledad Real*, Madrid, Alfaguara, 1983, 2^a edició, 223 pp. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

GARCÍA SOLER, Maribel, "Barcelona y la Guerra a través de una protagonista fiel al ideal de su juventud: Soledad Real", en *Las mujeres y la guerra civil española. III Jornadas de Estudios monográficos*, Salamanca, Ministerio de Asuntos Sociales/Instituto de la Mujer, 1991, pp. 152-157. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

GAVILÁN, Amelia, "Treball": el mitjà és el missatge", en MAYAYO, Andreu & FERNÁNDEZ, Ricard & RUIZ, Maruja [et. al.], *La nostra utopia PSUC. Cinquanta anys d'història de Catalunya*, Barcelona, Planeta, 1986, pp. 31-35. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

Gent del PSUC. La lluita per la llibertat, la democràcia i el socialisme a Catalunya, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya, Exposició del 18 de desembre de 1998 al 21 de març de 1999, 123 pp. (Biblioteca de Ciències de la Comunicació, UAB).

GUIXÉ I COROMINES, Jordi, *L'Europa de Franco. L'esquerra antifranquista i la "caça de bruixes" a l'inici de la guerra freda. França 1943-1951* (pròleg de Ricard Vinyes) (epíleg de Josep Benet), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, 255 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

HERNÁNDEZ HOLGADO, Fernando, *Mujeres encarceladas. La prisión de Ventas de la República al franquismo, 1931-1941*, Madrid, Marcial Pons historia, 2003, 369 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República).

HERNÁNDEZ HOLGADO, Fernando, *Soledad Real (1917)*, Madrid, ediciones del Orto, 2001, 96 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

HINGER, Bárbara, "El papel desempeñado por las mujeres en Mataró durante la Guerra Civil", en *Las mujeres y la guerra civil española. III Jornadas de Estudios monográficos*, Salamanca, Ministerio de Asuntos Sociales/Instituto de la Mujer, 1991, pp. 125-129. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

HUERTAS CLAVERÍA, Josep M^a, *Obrers a Catalunya. Manual d'història del moviment obrer, 1840-1975*, Barcelona, L'Avenç, S.A., 1982, 409, pp. (Biblioteca d'Humanitats de la UAB).

Integral Sacristán, "El Viejo Topo", 30 Aniversario Vídeos sobre Giulia Aldofi, Fundació Cipriano García. Arxiu Històric de la CONC, 2006, 112 pp. (Biblioteca de l'Arxiu de CCOO).

Les dones del 36 (pròleg de Joan Clos), Generalitat de Catalunya, Institut Català de la Dona, 2002, 72 pp. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

LÓPEZ DEL CASTILLO, Marta, "Testimonios acerca de la Alianza de la Dona Jove", en *Las mujeres y la guerra civil española. III Jornadas de Estudios monográficos*, Salamanca, Ministerio de Asuntos Sociales/Instituto de la Mujer, 1991, pp. 62-66. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

LÓPEZ RAIMUNDO, Gregori, *Escrits. Cinquanta anys d'acció, 1937-1988*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona/Centre d'Història Contemporània de Catalunya/Nous Horitzons, 1988, 350 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

LÓPEZ RAIMUNDO, Gregori, *Para la historia del PSUC. La salida a la superficie y la conquista de la democracia* (segona part) (pròleg de Carlos Juménez Villarejo), Barcelona, Península, 2006, 286 pp. (Biblioteca de Ciències de la Comunicació, UAB).

LÓPEZ RAIMUNDO, Gregori, *Què és i què vol el Partit Socialista Unificat de Catalunya; conferència pronunciada per Gregori López Raimundo, Secretari General del PSUC*, Barcelona maig de 1976, 33 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

LÓPEZ RAIMUNDO, Gregori & GUTIÉRREZ DÍAZ, Antoni, *El PSUC y el eurocomunismo* (entrevistes i selecció de textos per Manuel Campo Vidal), Barcelona, Grijalbo, 1981, 204 pp. (Biblioteca de Socials, UAB).

LÓPEZ RAIMUNDO, Gregori, *Primera clandestinidad. Memorias* (primera part), Barcelona, Editorial Antàrtida/Empúries, 1993, 293 pp. (Biblioteca de Ciències de la Comunicació, UAB).

LÓPEZ RAIMUNDO, Gregori, *Primera clandestinidad. Memorias* (segona part), Barcelona, Editorial Antàrtida/Empúries, 1995, 438 pp. (Biblioteca de Ciències de la Comunicació, UAB).

MANGINI, Shirley, *Recuerdos de la resistencia, la voz de las mujeres en la guerra civil española*, Madrid, Península, 1995, 258 pp. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

MARTÍN RAMOS Josep Lluís, *Els orígens del partit Socialista Unificat de Catalunya (1930-1936)*, Barcelona, Curial, 1977, 248 pp. (Biblioteca d'Humanitats de la UAB).

MARTÍN RAMOS, Josep Lluís, *Rojos contra Franco. Historia del PSUC*, (pròleg de Francesc Bonamusa), Barcelona, Edhasa, 2000, 421 pp. (Biblioteca de Ciències de la Comunicació, UAB).

MARTÍN RAMOS, Josep Lluís, “El PSUC en Francia (1939-1945)”, en *L'exili republicà. Actes del Vè Col.loqui República, Guerra Civil i Franquisme*, Barberà del Vallès, 15 i 16 de desembre de 2000, Ajuntament de Barceberà del Vallès, 2002, pp. 195-199, 284 pp. (Biblioteca de Socials, UAB).

MARTÍN RAMOS, José Luis, “El PSUC: la primera resistencia”, a *L'Avenç*, Barcelona, nº 196, octubre de 1995, pp. 30-34 i 51-53.

MARTÍNEZ GARCÍA, Domènec, *Celia García López. Una historia de remolinos de viento*. Terrassa, Ajuntament de Terrassa, 2006, pp. 133-136

MAYAYO, Andreu, “Militants: els senyals lluminosos de l'organització”, en MAYAYO, Andreu & FERNÁNDEZ, Ricard & RUIZ, Maruja [et al.], *La nostra utopia PSUC. Cinquanta anys d'història de Catalunya*, Barcelona, Planeta, 1986, pp. 11-24. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

MAYAYO, Andreu & FERNÁNDEZ, Ricard & RUIZ, Maruja [et al.], *La nostra utopia PSUC. Cinquanta anys d'història de Catalunya*, Barcelona, Planeta, 1986, 272 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

MOLINERO, C. i Ysàs, Pere, *Els anys del PSUC.El partit tde l'anrtifranquisme (1956-1981)*, Barcelona, L'Avenç, 2010. (Arxiu Històric de la CONC).

NASH, Mary, “La miliciana: otra opción de combatibilidad femeninas antifascista”, en *Las mujeres y la guerra civil española. III Jornadas de Estudios monográficos*, Salamanca, Ministerio de Asuntos Sociales/Instituto de la Mujer, 1991, pp. 97-108. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

NASH, Mary, *Rojas. Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*, Madrid, Taurus, 1999, 358 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

NASH, Mary, *Dones en transició. De la resistència política a la legitimitat feminista: les dones en la Barcelona de la Transició*, Barcelona Ajuntament de Barcelona, 2007.

NÚÑEZ TARGA, Mercedes, *Cárcel de Ventas*, (pròleg Marcos Ana), París, Editions de la Librairie du Globe, 1967, 103 pp. (Biblioteca de Ciències de la Comunicació, UAB).

NÚÑEZ TARGA, Mercè, *El carretó dels gossos. Una catalana a Ravensbruck*, Barcelona, Edicions 62, 1980, 122 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

OLESTI, Isabel, *Nou dones i una guerra* (pròleg de Teresa Pàmies), Barcelona, Edicions 62, 2005, 287 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

PAGÈS, Pelai, *Diccionari Biogràfc del Moviment Obrer als Països Catalans*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.

PALA, Giaime, "Entre paternalismo e igualitarismo. El PSUC y la cuestión de la mujer en los años del tardofranquismo", *mientras tanto*, 97, 2005, ps. 133-139.

PALA, Giaime, *El PSUC. L'antifranquisme i la política d'aliances a Catalunya (1956-1977)*, Barcelona, Editorial Base, 2011.

PÀMIES, Teresa, *Carta a la néta sobre el comunisme. Els anys de lluita*, Barcelona, Columna, 2001. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

PÀMIES, Teresa, *Cuando eramos capitanes. Memorias de aquella guerra*, Barcelona, Dopesa, 1974, 218 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

PÀMIES, Teresa, *Estem en guerra. Escrits 1936-1939* (edició, introducció i entrevista a caura de Xènia Guirao i David Jané), Barcelona, Cossetània Edicions, 2005, 208 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

PÀMIES, Teresa, *Gent del meu exili*, Barcelona, Galba, 1975, 169 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

PÀMIES, Teresa, *Los que se fueron. Los que no volverán. Los que vuelven*, Barcelona, Ediciones Martínez Roca, 1976, 198 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

PÀMIES, Teresa, *Memòries de guerra i d'exili. Quan érem capitans. Quan érem refugiats*, Barcelona, Proa, 2000, 323 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

PÀMIES, Teresa, *Mujer de preso*, Barcelona, Aymá, 1975, 197 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

PÀMIES, Teresa, *Los niños de la guerra*, Barcelona, Bruguera, 1977, 188 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

PÀMIES, Teresa, *Records de guerra i d'exili. Obres selectes i inèdites 2*, (pròleg de Jordi Solé Tura), Barcelona, Dopesa, 1976, 853 pp. (Biblioteca d'Humanitats).

PÀMIES, Tomàs i Teresa, *Testament a Praga*, Barcelona, Destino, 1971, 220 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

PESSARRODONA, Marta, *Donasses. Protagonistes de la Catalunya moderna*, Barcelona, Destino, 2006, 292 pp. (En curs de distribució).

PSUC, 1936-1981, 45 anys d'Història de Catalunya (Josep M. Colomer, coord.), Barcelona, Partit Socialista Unificat de Catalunya, 1981, 28 pp. (editat en català i castellà). (Biblioteca de Ciències de la Comunicació, UAB).

PSUC: per Catalunya, la democràcia i el socialisme (introducció de Gregori López Raimundo), Barcelona, L'Avenç, 1976, 195 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

PUIGSECH FARRÀS, Josep, *Nosaltres, els comunites catalans. El PSUC i la Internacional Comunista durant la Guerra Civil* (pròleg de Borja de Riquer) Vic, Eumo, 2001, 174 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

QUIÑONERO, Llum *Nosotras que perdimos la paz*, Madrid, Foca, 2005, 297 pp. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

Resolucions II Conferència PSUC Sabadell, octubre 1977 (mecanografiat, sense paginar) (*Biblioteca del Pavelló de la República, UB*).

RIBA, Caterina, *Dones de Sant Feliu de Llobregat. Les altres protagonistes de la història* (pròleg de Mercè Renom), Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat, 2006, 180 pp. (Centre D'estudis Comarcals del Baix Llobregat).

RIBÓ, Rafael, *Una altra Catalunya, una nació d'esquerra*, Barcelona, Pòrtic, 1999, 289 pp. (Biblioteca de Socials, UAB).

RISQUES CORBELLA, Manel, "Quintela, Polo, Creix. El temor com a mètode en "la caiguda dels 80", pp. 63-84, en ASSOCIACIÓ CATALANA D'EXPRESOS POLÍTICS, *Notícia de la negra nit. Vida i veus a les presons franquistes (1939-1959)* (presentació per Manuel Royes i Vila), Diputació de Barcelona, 2001, 429 pp. (Biblioteca de l'Arxiu Històric de la Ciutat).

ROCA, Francesc, "Feministes", en MAYAYO, Andreu & FERNÁNDEZ, Ricard & RUIZ, Maruja [et al.], *La nostra utopia PSUC. Cinquanta anys d'història de Catalunya*, Barcelona, Planeta, 1986, pp. 205-210. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

ROIG, Montserrat, *Els catalans als camps nazis* (presentació d'Artur London), Barcelona, No ficció 10, 2003, 828 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

ROMEU ALFARO, Fernanda, *El silencio roto. Mujeres contra el franquismo*, Oviedo, Gráficas Summa, 1994, 394 pp. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

ROS, Germinal, *Els meus primers anys de vida*, Ajuntament de Lloret de Mar, 1999, 166 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

RUIZ COLLANTES, Xavier, *Els cartells del PSUC 1976-1988* (introducció Miquel de Moragas Spa, Barcelona, Catalana de Publicaciones Reunidas, S.A., Barcelona, 1990, 295 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

SANS AMENÓS, Rosa & GALLOFRÉ MIRALLES, Xavier, "Els comunistes i el moviment feminista" (pp. 110-123), a MAYAYO, Andreu & FERNÁNDEZ, Ricard

& RUIZ, Maruja [et al.], *La nostra utopia PSUC. Cinquanta anys d'història de Catalunya*, Barcelona, Planeta, 1986, pp. 110-122, 272 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

SERRADELL, Joser (Roman), *Clandestinos. Una historia que no se borrará* (pròleg de Marià Pere), Barcelona, Partit dels Comunistes de Catalunya, 1995, 319 pp. (Biblioteca de Ciències de la Comunicació, UAB).

SERRANO I BLANQUER, David, *Les dones als camps nazis*, Barcelona, Pòrtic, 2003, 185 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República).

SOLÉ TURA, Jordi, *Una història optimista. Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1999, 420 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

TORAN, Rosa, *Els camps de concentració nazis. Paraules contra l'oblit* (pròleg de Josep Fontana), Barcelona, Edicions 62, 2005, 206 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

Treball, 1936-2006. Diari dels treballadors de la Ciutat i el Camp, Generalitat de Catalunya.

Vàries autores: *Dimensiones de una ausencia*, Giulia Adinolfi, "mientras tanto", primavera 2005.

VARO MORAL, Nàdia, *Les llavors de la protesta. Els orígens del moviment veïnal a l'àrea de Barcelona (1964-1974)*, 18 de setembre de 2010. Inèdit, consultable a la Fundació Cipriano García. Obtingué un accésit a la primera edició del Premi Àngel Rozas a la Investigació en Ciències Socials per a Investigadors i Investigadores Novells.

VARO, Nàdia, "Ser comunista en un entorno hostil: Laia Berenguer Puget", a BUENO, Manuel; HINOJOSA, José; GARCÍA, Carmen (coords.), *I Historia del PCE. I Congreso. 1920-1977*, vol. 2, Madrid, Fundación de Investigaciones Marxistas, 2007, p. 691-703.

VARO, Nàdia, "Mujeres en huelga. Barcelona metropolitana durante el franquismo", a BABIANO (ed.), *Del hogar a la huelga. Trabajo, género y movimiento obrero durante el franquismo*, Madrid, los Libros de la Catarata, 2007, pp. 139-187.

VARO, Nàdia, "Teixint la protesta. La conflictivitat laboral femenina a l'àrea de Barcelona durant el franquisme", a *Afers*, nº 53-54, 2006.

VERDUGA MARTÍ, Vicenta, "Dones i repressió durant el franquisme", a *Afers. Fulls de recerca i pensament*, Catarroja, nº 45, 2003, pp. 299-335.

VIDAL, Carme, *Cárcere de Ventas*, Vigo, Edicions A nosa terra, 2005, 180 pp. (Cedit per Rosa Toran).

VILLAR, Conchi *Dones, treball i sindicalisme a Catalunya, 1939-1978 (II). Biografies obreres. Fonts orals i militància sindical*, (pròleg de Cristina Borderías), Barcelona. Fundació Cipriano García. Arxiu Històric de la CONC, 2000, 112 pp. (Biblioteca de l'Arxiu de CCOO).

VINADER, Xavier & MARTÍ GÓMEZ, José & RAMONEDA, Josep, *LÓPEZ RAIMUNDO, Gregori, La soledad del corredor de fondo*, Barcelona, Laia, 1976, 119 pp. (Biblioteca de Ciències de la Comunicació, UAB).

VINYES, Ricard, *El daño y la memoria. Las prisiones de Maria Salvo*, Barcelona, Plaça Janés, 2004, 202 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

VINYES, Ricard, *Irredentas, las presas políticas y sus hijos en las cárceles franquistas*, Madrid, Ediciones Temas de Hoy, 2002, 267 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

VINYES, Ricard, "Nada os pertenece...". Las presas de Barcelona", a *Historia Social*, València, nº 39, 2001, pp. 49-66.

VINYES, Ricard, "La nostra cultura socialista", a *L'Avenç*, Barcelona, nº 95, juliol-agost de 1986, pp. 5-8.

VINYES, Ricard & ARMENGOU, Montse & BELIS, Ricard, *Els nens perduts del franquisme*, Barcelona, Proa, 2002, 350 pp. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

VINYES, Ricard, *El soldat de Pandora. Una biografia del segle XX*, Barcelona, Edicions Proa, 1998, 234 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

VINYES, Ricard, "Territoris de càstic (les presons franquistes, 1939-1959)", 41-61 pp., en ASSOCIACIÓ CATALANA D'EXPRESOS POLÍTICS, *Notícia de la negra nit. Vida i veus a les presons franquistes (1939-1959)* (presentació per Manuel Royes i Vila), Diputació de Barcelona, 2001, 429 pp. (Biblioteca de l'Institut Municipal d'Història).

YUSTA, Mercedes, *Madres coraje contra Franco. La Unión de mujeres españolas en Francia, del antifascismo a la guerra fría (1941-1950)*, Madrid, Cátedra, 2009, 324 pp. (Biblioteca de la Universitat Autònoma de Barcelona).

BIBLIOGRAFIA SOBRE DONES, MOVIMENT OBRER I PARTITS POLÍTICS
QUE NO TRACTA DE DONES DEL PSUC:

Aportació a la història política, social i nacional de la classe obrera de Catalunya Publicacions Treball Modern, [s.d.]. 46 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

ARDIACA, Pere, *La fundació del P.S.U. de Catalunya. Selecció de textos*, Barcelona, edicions Avant, 1986, 98 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

BALLESTER, David, *Els anys de la guerra. La UGT de Catalunya (1936-1939)* (pròleg de Josep Benet), Barcelona, Columna, 1998, 382 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

1939, Barcelona, any zero. Història gràfica de l'ocupació de la ciutat (a cura de Manel Risques, Francesc Vilanova i Ricard Vinyes), (pròleg d'Antoni Nicolau i Martí; introducció de Josep Benet), Barcelona, Museu d'Història de la Ciutat, 1999 (és un llibre fruit d'una Exposició), 174 pp. (Biblioteca de Ciències de la Comunicació).

CAMPMANY, Maria Aurèlia, *La dona a Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1979 (cinquena edició), 259 pp. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

COLOMER, Leandre, *Joan Comorera i la transformació del PSUC en el Partit dels Comunistes de Catalunya (1939-1943)*, tesi de llicenciatura, setembre de 1978, UB, mecanografiat, 400 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

COMORERA, Joan. *Antologia* (edició a cura de Miquel Caminal Badia), Barcelona, Edicions de La Magrana/Diputació de Barcelona, 1987, 508 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

CONSTANTE, Mariano, *Los años rojos. Españoles en los campos nazis*, Barcelona, Martínez Roca, S.A., 1974, 203 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República).

DD.AA., *Gent del PSUC. La lluita per la llibertat, la democràcia i el socialisme a Catalunya*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya, 1999, 123 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

DD.AA., *La mujer en España*, Barcelona, Ediciones de Cultura Popular, S.A., 1968, 175 pp. Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

DD.AA., *Les ruptures de l'any 1939* (edició a cura de Manel Risques, Francesc Vilanova i Ricard Vinyes) (presentació d'Àngel García i Fontanet), Barcelona, Fundació Carles Pi i Sunyer i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 218 pp., (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

DD.AA., *Quaranta anys d'exili (1939-1975). Memòria i història*, Barcelona, Fundació Carles Pi i Sunyer, 1993, 176 pp. (Pavelló de la República, UB).

Declaración de Joan Comorera, editat pel Partido Comunista de España (reconstituït), el juny de 1978, 93 pp. (Biblioteca de Ciències de la Comunicació, UAB).

Les dones i el municipalisme català. 48 entrevistes a regidores, alcaldesses i diputades de l'actual etapa democràtica (M. Pilar García Baró coord.), Rubí, Editorial Cedecs, 2003, 219 pp. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

Dossier "Testimonis de la resistència antifranquista II", nº 241, octubre de 1999 pp. 23-42 i 59-62.

Estatuts dels partits polítics catalans, 1977, Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials, 1998 Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

FRASER, Ronald, *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros. Historia oral de la guerra civil española*, Barcelona, Crítica, 1979, 2 vols. 430 i 444 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

GASCH, Emili, *La premsa del PSUC (1936-1993). Catàleg de les publicacions periòdiques del Partit Socialista Unificat de Catalunya*, UAB, Servei de Publicacions, 1999, 72 pp. (Biblioteca de Socials, UAB).

KAPLAN, Temma, *Ciudad roja, período azul. Los movimientos sociales en la Barcelona de Picasso (1888-1939)*, Barcelona, Península, 2003, 365 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

Les ruptures de l'any 1939, (edició a cura de Manel Risques, Francesc Vilanova, Carme Molinero i Pere Ysàs), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, 218 pp. (Biblioteca de Ciències de la Comunicació, UAB).

LÓPEZ RAIMUNDO, Gregori, *Fem convergir en un sol torrent totes les forces que s'oposen a la dictadura*, setembre de 1979, 79 pp. (publicat a *Treball*, nº 322, setembre de 1970). (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

MARSAL, Juan F., *Pensar bajo el franquismo. Intelectuales y políticos en la generación de los años cincuenta*, Barcelona, Península, 1979, 252 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

MAYAYO I ARTAL, Andreu, *Josep Torrents (1899-1943)*, Barcelona, Edicions El Mèdol, 1988, 114 pp. (Biblioteca de Socials, UAB).

MOLINERO, Carme & YSÀS, Pere, *L'oposició antifeixista a Catalunya (1939-1950)*, Barcelona, Els orígens-7. 1981, 222 pp. (Biblioteca de Socials, UAB).

MONTELLÀ, Assumpta, *La maternitat d'Elma, bressol d'exiliats* (pròleg de Josep M^a Solé i Sabaté), Barcelona, Ara Llibres, 2005, 170 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

PAGÈS, Pelai, *La guerra civil espanyola a Catalunya (1936-1939)*, Barcelona, Els llibres de la frontera, 1982, 219 pp. (Biblioteca de Socials, UAB).

PI I SUNYER, Carles, *Catalunya en la guerra civil espanyola* (edició a cura de Francesc Vilanova), Barcelona, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, 1993, 122 pp. (Biblioteca de Socials, UAB).

PONAMARIOVA, I.V., *La formación del Partido Socialista Unificado de Catalunya. El proletariado catalán en lucha por su unidad*, Barcelona, Icària, 1977, 109 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

RIBÓ, Rafael, *Catalunya, nació d'esquerra*, Barcelona, Edicions de La Magrana/ Edicions 62, 1988, 188, pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

RUBIÓ I TUDURÍ, Marià, *Barcelona 1936-1939*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, 308 pp. (Biblioteca de Socials, UAB).

SOBREQÜÉS, Jaume, *Catalunya durant el règim franquista* (amb la col.laboració de Josep M. Colomer, Carme Molinero, Pere Ysàs i Josep M^a Solé i Sabaté), Barcelona, Editorial d'Ara, 1984, 683 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

SOLÉ I SABATÉ, J. M. & VILLARROYA I FONT, Joan, *La repressió a la guerra i a la postguerra a la comarca del Maresme (1936-1945)* (pròleg de Josep Termes), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 105 pp. (Biblioteca del Pavelló de la República, UB).

SOLÉ I SABATÉ, Josep M^a, *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953* (presentació Josep Benet, pròleg Josep Termes), Barcelona, Edicions 62, 616 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

TORAN, Rosa, *Vida i mort dels republicans als camps nazis*, Barcelona, Proa, 2002, 347 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UB).

VÁZQUEZ MONTALBÁN, Manuel, *Rafael Ribó: l'optimisme de la raó*, Barcelona, Planeta, 1998, 1990 pp. (Biblioteca del Centre d'Història Contemporània de Catalunya).

Ve y cuenta lo que pasó en España. Mujeres extranjeras en la guerra civil: una antología (Aránzazu Usandizaga, ed.), Planeta 2000, 455 pp. (Biblioteca de l'Institut Català de la Dona).

VINYES, Ricard, *La Catalunya Internacional. El frontpopulisme en l'exemple català* (pròleg de Francesc Roca), Barcelona, Curial, 1983, 388 pp. (Biblioteca de Socials, UAB).

VIÑAS, Ricard, *La formación de las Juventudes Socialistas Unificadas (1934-1936)*, Madrid, Siglo XXI, 1978, 161 pp. (Biblioteca d'Humanitats, UAB).

REVISTES CONSULTADES

Afers. Fulls de recerca i pensament, Catarroja.

L'Avenç, Barcelona.

Historia, Antropología y Fuentes Orales, Departament d'Història Contemporània de la UB, Barcelona.

Historia Social, València.

Horitzons, Revista teòrica-política del PSUC. Los cuatro primeros números se editaron bajo ese nombre, luego cambió a *Nous Horitzons*. Legalmente, empezó a imprimirse en México.

mientras tanto, Barcelona.

Nous Horitzons. Revista teòrica-política del PSUC, Barcelona.

Recerques, Història, Economia, Cultura, Barcelona.

ANNEX

DONES DEL PSUC I DE LES JSUC CITADES EN AQUEST TEXT

Margarida Abril; Giulia Adinolfi; Dolors Arbonés; Amparo Arranz; Montserrat Avilès; Isabel Azuara; Carmina Balaguer; Carme Bassoles; Maria Bergua; Josepa Blanes (Reis Bertral); Remei Bona; Teresa Bonet (Leonor Bornau); M^a Rosa Borràs; Anna Bosch; Carmen Brufau; Lolita Brugalada; Teresa Buigas; Teresa Eulàlia Calzada; Dolors Calvet; Maruja Cánovas; Lola Casadellà; Josefina Casals; Carme Casas; Antonia Castellana; Neus Català; Clara Claramunt; Mercedes Clota; Carme Coll; Montserrat Comas; Angelina Comte; Paquita Coronel; Tomasa Cuevas; Adoración Díez; Maria Domènech; Candelària Escolà; Soledad Fernández; Dolors Folch; Julia Froilán; Trinidad Gallego; Celia García; Teresa Gebellí; Lourdes Giménez; Ester Gimeno; Núria Gispert; Aurora Gómez; Maria González; Maria Hernández; Teresa Hernández; Lena Imbert; Oddulia Imbert; Juliana Joaniquet; Carme Juanos; Carme Julià; Anna K...; Mercedes López; Eloïna Malasecheverría; Constanza Martínez; Eulàlia Martínez; Flora Martínez; Flora Monreal; Ana Mayoral; Caritat Mercader; Mercedes Núñez; Lina Òdena; Mercè Olivares; Maria Palau; Angelina Palomes; Teresa Pàmies; Raquel Pelayo; Maruja Pelegrín; Mercedes Pérez; Roser Pérez; Llibertat Picornell; Dolors Piera; M^{ra} Dolors Plans; Teresa Prat; Victòria Pujolar; Carme Quinquillà; Àngela Ramis; Aurora Ramos; Josefa Ramos; Soledad Real; Francisca Redondo; Perpètua Rejas; Trinitat Revoltó; M^a Àngeles Rivas; Armanda Rodríguez; Manola Rodríguez; Montserrat Roig; Maruja Ruiz; Núria Sales; Maria Salvo; M^a Eugenia Sánchez; Dolores Sanz; Aurora Segrià; Ascensió Solè; M^a Rosa Solè; Laura Tremosa; Uriz (germanes); Teresa Vallejos; Maria Vendrell; Isabel Vicente; Georgina Villanueva.

El paper subaltern que les dones han exercit tradicionalment en la societat s'ha mantingut també en els àmbits més progressistes i revolucionaris, i ha estat sovint oblidat o minimitzat per la historiografia. La lluita de les dones del PSUC no constitueix cap excepció i s'ha vist sistemàticament silenciada o eclipsada per la dels seus companys masculins de militància. Aquest llibre ens apropa a un coneixement sistematitzat del paper d'aquestes dones en els canvis polítics que van produir-se des de la Segona República fins a la transició democràtica i els nostres dies, un paper que esdevingué actiu i fonamental, com queda palès en els testimonis i en els perfils biogràfics de les noranta-una militants que recullen aquestes pàgines, i que s'han extret de la bibliografia publicada, però també de les entrevistes dipositades en diferents arxius. Al reunir una informació fins ara tant dispersa contribueix, per la seva banda, a una major visibilització del protagonisme d'aquestes militants i a un major coneixement de la seva base sociològica i de la seva pràctica política.



De vegades, el compromís d'aquestes dones, que pertanyien a extraccions socials molt diverses, va topar amb nombroses dificultats, que no sempre procedien de l'ordre polític contra el qual lluitaven: moltes vegades eren els seus propis companys, o els homes de les seves famílies, els primers obstacles que les militants comunistes trobaven en la seva lluita.